624
I 20-96

శ్రీ

బొబ్బిలియుద్ధనాటకము.

కవిరాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి

ప్రణీతము.

S. L. N. Somayajulu.
PROPRIETOR,
GODAVARI BOOK DEPOT
RAJAHMUNDRY.

నాల్గవకూర్పు 3000 కాపీలు

డి. వి. రమణారావుగారిచే

శ్రీ విద్యానిలయముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

రాజమహేంద్రవరము.

1922

రిజష్టర్డ్ కాపీరైటు]

[వెల 1 రూపాయి.

II

ఈనాటకమునవచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు.

రంగారాయఁడు—(కథానాయకుఁడు)

ఇనుగంటి నరసారాయఁడు—(మంత్రి& సేనాని)

దామెరధర్మారాయఁడు—(ఉపమంత్రి)

వెంగళరాయుఁడు—(రాజుతమ్ముఁడు)

తాండ్రిపాపయ్య—(రాజుబావమఱఁది)

చెలికాని వెంకయ్య
మంతెనబుచ్చన్న
కాకర్లపూడి వెంకటరాజు } ప్రధానయోధులు.

రాముఁడు
భీముఁడు } (కాసాలు)

రాయబారి—(విజయనగరము సంబంధుఁడు)

బుస్సి—(ఫ్రెంచిగవర్నరు)

హైదరుజంగు—(బుస్సిమంత్రి)

విజయరామరాజు—(విజయనగరమురాజు)

మర్తిన్—(గోరుదొరమిత్రుఁడు.)

లక్ష్మన్న—(బుస్సిదుబాసి)

వారకాంతలు—(హైదరుసంబంధులు)

హసనల్లీఖాన్—(హైదరుసేనాని)

పురోహితుఁడు

చినవెంకటరావు—(రాజుకొడుకు)

భటులు—స్త్రీ వేషధరులు

వృద్ధకంచుకి

మఱికొందఱు భటులు మొదలగువారు

స్త్రీలు.

మల్లమాంబ—(రాజపత్ని)

హాసీలక్ష్మి.

IPL A123 B/60

III

నాల్గవకూర్పు పీఠిక.

ఇక్కాలంబునంగల కవులకుఁ దమ గ్రంథములఁ బీఠికలు వ్రాయుట నానంద మింతయని చెప్పశక్యము కాదనుమాట సర్వజనవిదితమే. అంతు నారచించిన బొబ్బిలియుద్ధనాటకము మనయాంధ్రదేశమందుఁ జరిత్రాత్మకమై పవిత్రమయిన మహానాటకంబగుటంబట్టి యెప్పటికప్పుడు నవనవత్వమునుబొంది యెన్నిమాఱులు ప్రదర్శించినను బ్రేక్షకులకును, ప్రదర్శకులకును మహానందమును బొందించుచు, మహానాటకములలో నగ్రగణ్యతను గాంచుచున్నదని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాఁజాలదు. అట్టి దీనికిఁ బీఠిక వ్రాయుటయందు నాకు మిక్కిలి సంతోషమైన నీనాల్గవకూర్పున కీపీఠిక వ్రాయు నప్పుడు నాకు సంతోషమునకు మాఱుదుఃఖమే సంభవించినది. నావిపరీతదైవంబునం జేసి తొమ్మిదిసంవత్సరముల యీడుగల నాయేకపుత్రుఁడు సుదర్శనసుధి నేఁటికి మూఁడుమాసములక్రిందట నకాలమరణము నొందినాఁడు. దీనం జేసి నాకంశాంకురంబు వోయినది. నాభారతమహారత్నంబు వోయినది. నాసర్వంబునూ బోయినది. దుఃఖాతురచిత్తుండనైన నేనిపుడు జీవచ్ఛవంబనైయున్నవాఁడను. మాసుదర్శనుండు లోకాతీత మహిమాన్వితుండును, హలకులిశాది రేఖాసమంచితుండును, శ్రీవత్సాంకితుండును, సర్వలక్షణలక్షితుండును, ఏకసంథాగ్రాహియును, భూతదయాపరుండును, దైవభక్తి పూరితుండును, బుద్ధిమంతుండును, సుందరవిగ్రహుండునై యెల్లరు ముద్దుగానుండెడి వాఁడు. ఆతండు నారచించిన శ్రీకృష్ణభారతాది మహాగ్రంథములలోని శ్లోకపద్యములు చదువుటయేకాక ప్రతిదినమును రామాయణాది గ్రంథములు చదివి యర్థము చెప్పుచుండును. వానికీబొబ్బిలియుద్ధనాటకములోని పద్యములన్నియువచ్చును. ఆపద్యము లభినయపూర్వకముగా రసోచితముగాఁ జదివి జనుల నానందింపఁజేయుశక్తి యింత ప్రాయమునందె వానికలవడినది. నాయన్నిపుస్తకములలో నీపుస్తకమం దాతనికిఁ బ్రీతి మెండుగావున వానియాత్మశాంతికై యీనాటకరాజం బాముద్దులకుమారుని పేర సంకితము చేసి నాదుఃఖమించుక చల్లార్చుకొనందలంచితినని విన్నవించుచున్నాను.

శ్రీ. కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి.

IV

అంకితము.

శ్లో॥ ఉత్క్రాంజీవితనాటకస్య చరమా మోంతత్స దిత్యుత్తమా
ముక్తిం ముక్తి మితోగతో౽ ధికధియా దేహాంత్యజన్ భౌతికం
ఆత్మామేసుతరూపతః ప్రతికృతో దివ్యాం సదైతూన్నతం
నిత్యానందసుఖాం సుదర్శనసునేః ప్రఖ్యాతనామాంచితః॥

సీ. ఎవ్వాఁడు శ్రీవత్స ♦ మేయనఁ దగుబోండ్లు,
మచ్చతో జన్మించి ♦ మహిమఁ గాంచె
నెవ్వాఁడు తొమ్మిది ♦ యేండ్లు నాయింటిలో,
నల్లారు ముద్దుగా ♦ నైతలిర్చె
నెవ్వాఁడు బాలుఁడై ♦ యొసక మెసంగియు,
నెల్లవృత్తాంతము ♦ లెఱిఁగికొనియె
నెవ్వాఁడు చెప్పిన. ♦ దెల్ల నెకానొక,
సంతసగ్రహించి ♦ చదువనేర్చె

గీ. అతఁడు వేదశాస్త్రప్రియుం ♦ డమలమూర్తి
దేవతాంశభవుఁడు సు ♦ ధీ విధేయుఁ
డార్యధర్మప్రియుండు మ ♦ దాత్మజన్ముఁ
డమరుఁ డగుఁగావుత సుదర్శ ♦ నాహ్వయుండు.

వ. అట్టిలోకోత్తర గుణోత్తరుండు నాకుఁ గుమారుండై పుట్టి స్వల్పకాలంబున సకలధర్మంబు లెఱింగి దైవప్రేరణంబునం జేసి పరమ పదం బలంకరించియు నాయాత్మ నెడఁబాయకుండె. అట్టినాపట్టి సుదర్శనసుని కాత్మశాంతియు మనఃప్రియంబునగునట్లుగా వాని కీనాటకరాజం బంకితంబుచేసి సఫలీకరింపఁబడియె.

శ్రీ. కృ. శాస్త్రి.

శ్రీ

బొబ్బిలియుద్ధనాటకము.

ప్రథమాంకము.

నాంది.

శ్రీలన్ మేల్మిఁ గాంచి దుష్టులనను ♦ ష్టిన్ స్వాభిమానంబు వో
శీలంబున్ విడి ద్రోహులైనఖలులన్ ♦ శిక్షింప, రక్షింప భ
క్తాళిం, బొబ్బిలిరంగనాయకుఁడు మీ ♦ కౌదార్యమున్ శౌర్యమున్
శీలంబుఁ స్వజనాభిమానమును వా ♦ సిం గూర్చి రక్షించుతన్.

(నాంద్యంతమున.)

సూత్రధారుఁడు—అతిప్రసంగమేల ?

గీ. మాన మభిమానమును గల్గి ♦ మంచివృత్తి
నొరులపోషింపున కాశింప ♦ కుండ నెంచి
భరతవర్షంబునం బుట్టి ♦ భారతీయు
లైన దేశాభిమానుల ♦ కంజలి యిది.

[తెరవంకఁ జూచి.]

నటీ! యేమి చేయుచుంటి వేగముగా నిటురా ?

నటి—(ప్రాకుమునఁ బ్రవేశించి) ఆర్యా! నమస్కారము. దాసురాలి కేమి యాజ్ఞ ?

సూత్ర—ప్రేయసీ! దేశాభిమానులును శౌర్యనిపుణులునగు సభాస్తారులెల్లరును "నేఁడొక్క వీరరసప్రధానరూపకముం బ్రదర్శింపు" మని నాకాజ్ఞాపించినారు. తదనుగుణం బైనమహానాటకం బేదియో విచారింప వలయునని నిశ్చయించితిని.

నటి—ఆర్యపుత్రా! సర్వజ్ఞులకుఁ దెలియని దేమున్నది? ఈనుద్ద కాలా మీ కుపదేశించునది? దేవా! యీశరచ్చంద్రచంద్రికాప్రసారం బుపలె సారతరంబైనమీహృదయకమలంబునం దింతుక కిఁచాఁతు లేని సర్వమును మీకు కరతలామలకంబుగు.

శా. తెల్లంబుల్పలు తెల్లదివ్వెలగుచున్ ♦ కేలుం బవల్గం గడున్
జెల్లంబై వెలుఁగ్గఁ దిశావలయముల్ ♦ తేజంబునం గ్రాలను
త్ఫుల్లాంభోరుహాగర్భసౌరభము సం ♦ పూర్ణంబుగా భూతలం
బెల్లం గ్రమ్మఁగ నెల్లవారిమది కిం ♦ తేని స్వికాసం బిడున్.

సూ—కాంతా! ఎంతచక్కఁగా జెప్పితిం దెచ్చితివి! ఏమియీ శరదృతుపరిభావము!

క. బెబ్బులులు లేఁగి మిక్కిలి,యుబ్బునజ్రంగింపనట్టు ♦ లూహింపంగా
బొబ్బిలివారలయుద్ధం, బబ్బబ్బ! యనంగ వీరి ♦ కబ్బురమిడదే.

నటి—ఆర్యపుత్రా! ఆబొబ్బిలియుద్ధ మంతయు రూపకరూపంబునం గన్పట్టుచున్నదియా?

సూత్ర—లేక యేమి?

గీ. సృష్టికిం బ్రతిసృష్టిని ♦ జేసినట్టి
కౌశికుం గోత్రమందు వేం ♦ కటనృసింహ
కాత్మజుం డయి పుట్టిన ♦ యట్టివాఁడు
కృష్ణకవిరాజు దలఁప డిఁ ♦ తత్కృతికిఁ గర్త.

నటి—ఆహా! కవిరాజకృతిప్రశంస గలిగినం గొదువయేమి?

సూత్ర—దేవీ!

ఉ. వీరరసప్రధానమయి ♦ విశ్రుతి కెక్కినన్నాటకంబులం
బేరు వహించి రౌద్రమును ♦ భీకరముం బెన్పుపెటింగి యేరికిన్
భూరిభయానకం బనెడు ♦ బుద్ధిని బుట్టఁగఁ జేయునట్టిచో
నారసవంత మైనకృతి ♦ నాఁడి బహూకృతి నందు మీవిటన్.

నటి—ప్రాణేశ్వరా! నా కానాటకము పేరు విన్ననే భయమగుచున్నయది. మఱి యాబొబ్బిలియుద్ధరంగమున బేల నగునే నెట్లు ప్రవర్తింపఁ గలను?

సూత్ర—అది నిజముగా బొబ్బిలియుద్ధరంగమే యనుకొంటివా యేమి? బొబ్బిలియును లేదు. యుద్ధమును లేదు. వీరు లన్నపేరుగాని వారును లేరు. అది యంతయు నాటకాభినయము కాని భయములేదు.

[తెరలో]

ఓరోరి! క్రూరా! అసత్యప్రలాపసంపాదితమహాపాతకవర్తీ! పాపాత్ముఁడా!

చ. ఎవఁడవుర నీవు? బొబ్బిలిపు ♦ రీశ్వరము న్మఱి వారియుద్ధమున్
బ్రవిమలశౌర్యమున్ వితగఁ ♦ బల్కుచు లే వనుచుంటి వేమిరా?
భువి నరికంఠలుంఠన స ♦ ముద్భవతేజుఁడు తాండ్రపాపరా
ట్ప్రవరుఁడు ఖడ్గహస్తుఁడయి ♦ ప్రస్తుతి కెక్కునటంచెఱుంగవా.

సూత్ర—(భయసంభ్రమములతో) అమ్మయ్యో! పులి పులి. బొబ్బిలిపులి వచ్చుచున్నది పద పద ప్రాణములుదక్కించుకొందము

[అని నిష్క్రమించుచున్నారు.]

ఇది ప్రస్తావన.

[అంతఁ బైపద్యమునె చదువుచుఁ గత్తి దూసికొని తాండ్ర పాపారాయఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

పాపా—(పరికించి) ఓరోరి! శైలూషాధమా! నీ వెందుఁబోయితివిరా? విజయరాము నట్టివీరాలాపంబు లాడునీనాటకాభినయంబంతయు నెంతభీభత్సమై భయానకంబుగాఁ బరిణమింపఁ బ్రవర్తిల్లఁజేసెదనో చూడురా! [అని కత్తిం ద్రిప్పుచున్నాఁడు.]

(తెరలో)

శా. వీరాలాపము లాడుచుంటివిర దే ♦ వీమధ్యము న్దుండి గం
భీరారావ మొసంగఁ జాలు నసీ! నీ ♦ బీరంబు ఘోరాహవ

క్రూరాస్త్రంబులు తాకు డెంచెదుతటిం ♦ గొంచెంబగుం జూడు మో
రోరీ! బొబ్బిలి బెబ్బులిం జెఱుఁగవో ♦ యున్మాదమో దుర్మతీ.

[అని చదువుచుఁ గత్తిదూసికొని వెంగళరాయఁడు ప్ర॥]

వెంగ—(పరికించి) బావా! ఏడీ? విజయరాముఁ డనుచుంటి వేడీ? నేఁడీ కరవాలంబున కాతనిం బలి యిచ్చి జగంబునందీబొబ్బిలి బెబ్బులియనం దోఁచఁ జేసి వాసి కెక్కెదం గాక. [కత్తిం ద్రిప్పుచున్నాఁడు]

పాప—(శాంతించి) వెంగళరాయా! నీయంతరంగం బెప్పుడును దుష్టశిక్షణమందే యుండును గావున విజయశబ్దము వినినంతన నీ కా దుష్టాత్ముఁ డగు విజయరామరాజు స్మరణమునకు వచ్చినాఁడు. కాని యతఁడు గాఁడు సుమీ! ఎవఁడో శైలూషాధముండు.

వెంగ—పాపరాయాంగ్రిణీ! అది యట్టిదియా? కానీ విజయ రామరాజు మనపై నంత ద్వేషించి యుండుట కేమి కారణము?

పాప—విజయనగర రాజులకును బొబ్బిలి రాజులకు నెప్పటికి నీయంతఃకలహంబు లున్నవియే. విశేషించి విజయరామరాజు క్రూరహం డగుటం జేసి మునుమున్న చరణాయుధద్యూతంబున మనచే నోటువడి నది మొదలు నేటివఱకును మన శౌర్యధైర్యాదులకుం జూపోపక మసమస మసలుచిత్తంబున నుత్తలంపడుచున్నవాఁడు. మన మతనిచేతి క్రిందివారమని తనలోఁ దాన గర్వించుచుండు. అతండు మొన్న మన వారు మనకొండలనుండి వారి కేదారంబులకుం బాఱుసెలయేళ్లకుం గుట్టకట్టలుకట్టి నీళ్లు మనతట్టు మళ్లించుటం జేసియే గాక నే నప్పద్మనాభం బునకుం బులివేఁట వచ్చినవారిం దూలించుటం బట్టి మఱింత మండిపడు చున్నవాఁడు. అతఁడెంతమండిపడి యేమిచేయఁగలఁడు!

వెంగ—బావా! అది యట్లుండి వానిపట్ల మన ముపేక్షఁ జేయ వచ్చునా? ఉపేక్షించిన నతండు సమయముపరీక్షించి పైఁబడి పరాక్ర మింపకుండునా? శత్రువులంతియుని లాలించుట రాజనీతియా?

క. ఉపనాప్తుఁడైయైనన్ ద్వేషించినవానిఁ ద్రుంప ♦ విధియగు; శత్రో
త్కర్షం బశేష మెత్తుభాషణము విభూషణమ్ము ♦ ప్రభువర్యులకున్.

ఇదిగాక నీకా విజయరామరాజు లంతివలె నగపడుచుండఁ జోలువిశ్వము.

క. నవలక్షకళింగాఖ్యాత్యవనికి నధినాయకుండు ♦ సర్వాన్వితుఁడున్
యవనేశప్రియుఁడుం దాత్రవిభుం డావిజయనగర ♦ రా జనిశింటీన్.

పాప—(పరిహసించుచు) బావా! నీవింతపిఱికివాఁడవని నేనెన్నఁడును దలంపనైతినిగదా! మనకు గర్భశత్రువైన విజయరామరాజు శౌర్యాదికములం గుఱిచేసి బల్కుచలెం బొగడుచుంటివి! పరాక్రమైకజీవనులగు మీవంటివారినైనఁ దలంపనైతివిగదా! మీకేగాక వెలమకులంబున కంతకును నపకీర్తి దెచ్చు ముచ్చట లుచ్చరించుచుంటివక్కటా! కాలమహిమ! పులిపిల్ల పిల్లికిం జడిసి పాఱు నట్లయ్యెఁగా!

వెంగ—(భీకరంబుగా నొక్కమాఱు హుంకరించి) ఆఁ! ఏమి యిట్లంటివి? వెలమబిడ్డనైన నన్నే పిఱికి గొడ్డనుచుంటివా! నేనా నావారి కపఖ్యాతిం దెచ్చువాఁడను! నీశౌర్యం బేపాటిదియో పరీక్షింపఁ గోరి శత్రుప్రశంసం దియిట్లున్న దంటినిగాని బల్కనై భయంపడి పొగడఁ జొచ్చితి ననుకొంటివా?

క. చిప్పఱకి చౌకళింతున్, జప్పుడపిపఁ గులను నైనఁ ♦ జేపట్టి పెనన్
విచ్చలవిడిఁ జెరలాడెద, ప్రచ్ఛద జన బంట్లఁబట్టి ♦ వంగసమెన్నన్.

(అని యూడుఁ గఱచి రోజుచున్నాఁడు)

పాప—బావా! నీకెంతపూనిక యున్నదో నే నెఱుంగఁ గోరి యిట్లంటినిగాని నీధైర్యస్థైర్యశౌర్యగాంభీర్యాదులు నే నెఱుంగనవియా? లోకం బెఱుంగనవియా?

ఉ. కోటిశతఘ్ను లొక్కపరిఁ ♦ గూడి గుభాల్ గుభనిస్వనంబుతో
మేటిగఁ ప్రేలుచున్నతఱి ♦ మించినశత్రుబలార్ణవంబునన్
బోటునై చొరంబడి య ♦ భూతపరాక్రమవిక్రమంబునన్

దీటడఁగింపవే పగఱ నీరణపద్ధతు లే నెఱుంగనే.

నామాటలకు నీవన్యథాభావంబు భావంబునం దగుల నీకుము. డీనిని బరియాచకంబుగాఁ బరిగణించి యైన శాంతించి నన్ను దయఁ జూడుము. (అని చేతులు పట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

వెంగ—(శాంతించి) వెలమకులంబున కపకీర్తియగు నీ మాట నన్నోకింత బాధించె, మహాబలపరాక్రమవంతుడ వైననీవు నన్నుఁ బరిగొల్పుట కని యుందువుగాని మఱియొకటి గాదు. దాని కేమది యటుండనిమ్ము. విజయరామ రాజు ప్రవర్తనంబిపు డతికాపట్యంబునఁ బోలఁదోఁచుచున్న దేమి ?

పాపా—అతఁ డెప్పటికిని గపటియే కాని నీ విప్పు డిట్లనుటకుం గారణ మేమి ?

వెంగ—విజయరామరాజిపు డన్నగారియొద్ద కొక రాయబారిం బుచ్చినాఁడు.

పాపా—హా ! హా ! మన మహారాజా రాయబారిమాయలోఁ బడ లేదు కదా ?

వెంగ—వానిమాయలోఁ బడుట కన్నగారికంటఁ బడక మున్నె వాఁడు నాచేతిలోఁ బడినాఁడు.

పాపా—ఏమి వృత్తాంతము ?

వెంగ—ఆరాయబారి చేత నొకజాబుఁ గొని మహారాజదర్శనంబునకై హజారముకడ వేచియుండెను. అంతలో నెటకేనిఁబోవునేనటఁ దారసించి తదుదంతం బంతయు నాకర్ణించి వానియొద్దనుండి పత్రికం గొని బహూకరించి సాగనంపితిని.

పాపా—ఏమిచ్చి బహూకరించితివి ?

వెంగ—రెండుచపేటంబులును నొకయర్ధచంద్రప్రయోగంబును.

పాపా—వా. వంతజేయ్యఁదగ పసరమేలవచ్చెను? పత్రి కావి శేషము జేసు.

ప్రథమాంకము.

వెంక—రామరాజుపై నాగ్రహమే కారణము. మఱి పత్రికా విశేషంబు వినుము. గోలకొండసర్కారునుండి బుస్సీ సపరివారుండై హైదరుజంగుతో జమాబందికి వచ్చి రాజమహేంద్రవరముకడ విడిసి యుండుట వినము నెఱింగియున్న దేకద ?

పాపా—సరే! విజయరాముఁ డచున దేమి ?

వెంక—"కతిపయ సేనాసమేతంబుగా బుస్సీ పరిభృతులు వచ్చి యున్నారు కొచ్చికన్నుఁ గట్టవలసిన మనమిపుడు పూర్వవైరము లుగ్గడించుకొనక చతురంగబలంబులం గూడిపోయి వచ్చిపుడుకట్టలే మని చెప్పుదము, దానికి వారొప్పకున్నఁ జేయవలసినపని చేసివత్తము" అని.

పాపా—

శా. ఔరా! యెంతటితంత్రవాదియొ కళిం ♦ గాధీశ్వరుం డిన్నికో
ట్లోగ్రూప్యంబులువన్నుఁగట్టఁ దగి యె ♦ న్నోయేండ్లుతానుండి వా
రేరా పైకము రాదటం చదుగ రా ♦ నీలేక యెట్లాడియో
భారంబుల్ మన నెత్తి వేయుటకుఁ గాఁ ♦ బన్నెంజుమీ యుగ్గడిన్.

ఇంతియెకాని మనపై దయచేత వర్తమాన మంపలేదు. మనము వానిమాట విని మోసపోయి వానివెంటనంటిపోయిన నెటుపోయి యెటువచ్చునో! ఎంతమోసము! యెంతమోసము! పగతు పొంత కయినం జాలియుండదుకదా !

గీ. తన్నుఁ బ్రక్కలోన ♦ నున్నబల్లెం బని
తలఁచుదాయ వచ్చి ♦ తలను ముట్టి
బాన చేసె నేని ♦ దోసిలి యిడె నేని
విశ్వసింపరాదు ♦ విజ్ఞుఁ డెపుడు.

(తెరలో) హా! కరుణాతరంగితాంతరంగా! హా! బొబ్బిలిపురాధీశ్వరా! హా! రంగారాయమహారాజ! నిరపరాధిని నన్ను రక్షింపుము. రక్షింపుము. (అని రోదనము.)

చ. అభయ మొసంగినాఁడ భయ ♦ మందకుమింకిట సర్త్వలోకమా!
త్రిభువనకంటకాపహవ ♦ విఘ్నప్రపాలుఁడ రంగరాయభూ
విభుఁడను వచ్చుచుంటి నొక ♦ ప్రేల్మిడి నీవెతలెల్లఁ దీర్చి నిన్
విభవసమేతుఁ జేసెదను ♦ నిక్కము నిక్కము విశ్వసింపుమా.

పాపా—యువరాజా! మనమహారాజు నీచే ప్రేఁట పడినరాయ బారి కభయప్రదాన మొసంగి భయంకరప్రకారంబున నిట వచ్చుచున్న వాఁడు మన మిపు డిట నున్న నేమి వచ్చునో పోవుదము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది విష్కంభము.

[స్థలము బొబ్బిలిలో సభాభవనము.]

[అంతఁ బైపర్యమును జనుచు రంగరాయఁడును కాళ్ళమీఁదఁ బడి దుఃఖించు రాయబారియును ప్రవేశించుచున్నారు.]

రంగా—(లేవఁ దీయుచు)

శా. ఓయీ! యింతదురంతచింత యిటులే ♦ లో నీకు సంప్రాప్తమై
వాయెందుం దురపిల్లఁ జేసెడిని? నీ ♦ వాసప్రదేశం బదే
దో యెం దేఁగుచు నిందు వచ్చితివొ యే ♦ రో నీవు నీవృత్తమె
ట్లోయాథార్థ్యముఁ దెల్పఁ జేయుము తెలం♦గున్నట్లుగావించెదన్.

రాయ—(లేచి) మహారాజ, నేను విజయరామరాజపురందరుని సందేశంబున రాయబారినై విజయనగరంబునుండి దేవరదర్శనార్థ మిట వచ్చినాఁడ.

రంగా—(చిఱునగవుతోఁ దనలో) ఓహో! యిది పరమాశ్చర్యము. కానీ విచారించెదం గాక. (ప్రకాశముగా) సరే! తరువాత ?

రాయ—తరువాత నేమి చెప్పుదు నో మహారాజా! నేను దేవర దర్శనార్థము హజారముకడఁ ప్రతీక్షించుచుండ సటుకు వేంగళరాయ నృపాలుం డరుగుదెంచె.

రంగా—(తనలో) దుందుడుకువాఁ డతఁ డితనిం బ్రహరించెఁ గాఁబోలు (ప్రకాశముగా) తరువాత ?

రాయ—అతండు నావృత్తాంతం బంతయు విని నన్నుఁ జెంపలు వాయఁ గొట్టినాఁడు మహారాజా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

రంగా—(తలపంకించి) ఆఁ! వెంగళరాయే యిట్లుచేసినాఁడా? కానీ విచారించెదంగాక, చింతింపకుము. ఓరీ యెవఁడురా! అక్కడ?

సేవకుఁడు—(ప్రవేశించి) హాసాదు మహారాజ! దాసున కేమియాజ్ఞ?

రంగా—నీవుపోయి నరసారాయ వేంగళరాయులం దీసికొని రా?

సేవ—చిత్తము. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రంగా—రాయబారీ! విజయరామరాజుగారికి మాపైనింత యనుగ్రహము కలుగుట కేమికారణము?

రాయ—రాజా! మారాజేంద్రుండు గుణగ్రహణదక్షుండు గాని ప్రాతపగలం బురస్కరించుకొని పట్టినపట్టు నేవిడువనట్టివాఁడు గాఁడు.

రంగా—సరే! యిప్పుడేమికారణంబునంజేసి నిన్నిటకుఁ బుత్తెంచెను?

రాయ—సర్వమును విశదంబుగా నొక జాబువ్రాసి యేలినవారి కిమ్మని నాచేతి కిచ్చినాఁడు.

రంగా—అదేది ?

రాయ—వెంగళరావు దానిం దీసికొనియె.

రంగా—ఒకరివస్తువు నింకొకరి కిచ్చుట దూతకృత్యమునకు దూష్యము గాదా ?

రాయ—చిత్తము రాజాధిరాజా! తానే మహారాజ నని చెప్పి యతండు నాచేతినుండి జాబూడలాగుకొని నన్నడచినాఁ డీతప్పు క్షమింపుము దేవా !

(తెరలో) ఓహోరి! యసత్యవాదీ! సత్యమహాపాతకవర్తీ! సత్యసంధుం డయిన మహారాజుకడ నిట్లసత్యముఁ బ్రేలుచుంటివేమిరా?

ఉ. కష్టుఁడ వీవు నష్టునకుఁ ♦ దోడ్పడి వచ్చితి రాయబారివై
శిష్టజనప్రకీర్ణ మయి ♦ చెన్నలరారెడు రాజ్యవారికిన్
త్కృష్టసభాస్థల బన్ప్రబ ♦ లిస్థితుఁ జేయుట దోష మౌ నికన్
గష్టుఁడ పెద్ద చేసె శుభ ♦ కంబుకు బల్లకి నిల్పు టొప్పునే.

(అని యీ పైపద్యమును జదువుచుఁ గత్తి దూసికొని వెంగళరాయుఁడును అనుసరించి శాంతిం జూపుచు నరసారాయుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు)

నర—కుమారా! శాంతింపుము. నీచేయు మిగిలినష్టము మిాఁదు మిక్కిలి నీ కిట్లు క్రోధవచనంబు లుచ్చరించుట తగదు. ఎంత క్రోధ మున్న నంతశాంతం బూనుటయే మనబోంట్లకు విభూషణంబు. మాయన్న రంగారాయఁడు నీచేత క్షమింపబడియె నిన్నిట్లు పిలువం బంచె. అతం డదె సింహాసనాసీనుండై యున్నవాఁడు. నీమాటవిన్న నతనిచిత్తం బత్యధాకుత్తంబగుఁ గావున శాంతించి మహారాజు నను సంధింపుము. వినయంబున శాంతింపుము.

ఉ. చిన్నవు నీవు నింటికి కగు ♦ పెద్ద పితృప్రకలిమాటుఁ డన్న శౌ
ర్యోన్నతకీర్తిం, దీప్తుఁడు ప్ర ♦ భూత్తరుఁడు త్తముఁ డౌఁ డ్తమి
యున్నమనంబు పట్టి మన ♦ సుందరుఁడుం జన సొక్కఁ గాని యీ
చిన్నతనంపుదుందుడుకు ♦ చేష్టల క్షమ రొక్క నొప్పునే?

వెంగ—పెద్దలు మీరు మీరు చెప్పిన చొప్పున బ్రవర్తించెదంగాక.

(అని సమిాపించుచున్నాఁడు)

నర—(సమీపించి) జయము జయము మహారాజ!

రంగా—మంత్రివర్యా! రమ్ము పీఠంబధిష్ఠింపుము.

నర—(ఉపవిష్టుఁ డగుచున్నాఁడు.)

వెంగ—(రాజుపాదములకడ సాగిలంబడి నమస్కరించుచున్నాఁడు)

రంగా—వెంగళరాయా! నన్నింత పెద్దం జేయుచుంటి వేమి? నీవె మహారాజవు కావున రమ్ము సింహాసనం బెక్కుము.

వెం—(భయ మభినయించుచు) మహారాజ! ఏమి యిట్లను చుంటిరి? నాకడం గలిగిన మహాపచారం బేమి?

క. అన్నప్రపిత్రుసముండ ప్రముఖ, పన్నుగ జేసినందిపై మ♦నరనాథుఁడవన్
విన్నది కన్నది గా దిటు, లన్నా! తప్పున్న నైపు ♦ మా దయతోడన్.

రంగా—వినయధురీణా! ఈవినయంబుల కేమికాని వీనితో నే మంటివి నే నే మహారాజ ననియా?

వెంగ—(క్రోధముతో లేచి రాయబారి దిక్కు మొగంబై) ఓరోరి! యసత్యవాదీ! సత్యసంధుం డయినమహారాజుకడ నిట్లసత్యముగాఁ బ్రేలితి వేమిరా? (యిట్లు మాటాడుచు ప్రక్కనున్న కత్తి దూసికొని పైకురుకుచున్నాఁడు)

నర—హాఁ! హాఁ! శాంతింపుము శాంతింపుము. (అని యడ్డపడుచున్నాఁడు.)

రంగా—వత్సా! శాంతింపుము. ఈమాట కేమిగాని వీనికడనున్న నాజాబు నీ వేల లాగికొని చదివితివి? వీని నేల నడచితివి?

వెంగ—(చేతులు జోడించుకొని వినయంబుతో)

మ. ఇది నాతప్పు క్షమింపు మోనరవరే ♦ ణ్యా! వీఁడు కాళింగరా
ట్పదమం దుండెడు రాయబారి యని చె ♦ ప్పక వాయియెత్తఁగ నా
హృదయంబు దలరా శుభాధిపునిపై ♦ రేకెత్తియున్నట్టికో
ధదశం గ్రింక నుమీరఁగాన నిటు ♦ తాకార్యంబు గావించితిన్.

రంగా—గీ. రాజుపైఁ గలకోపంబు ♦ రాయబారి
మీఁదఁ జూపుట యుచితమే ♦ భూదయితుల
కితఁడు చేసినతప్పేమి? ♦ యిఁకని నడవ
నేటి? కవివేకమది యని ♦ నేట పలికె?

వెంగ—(తల వాంచి భయ మభినయించుచున్నాఁడు)

రంగా—వత్సా! కడచినదానికిఁ గళవళింపఁడకుము. విజయరామ రాజేమివ్రాసెనో చూతె మాకా బిటు తెమ్ము.

వెంగ—(భయసంభ్రమంబు లభినయించుచున్నాఁడు.)

నర—మన వెంగళరాయఁ డారాజుమీఁది కోపంబునం దానిఁదునా తునియలు గావించెనఁట. మహారాజా! తప్పొనైచి కాచి రక్షింపుము.

రం—అయ్యయ్యో! యెంతప్రమాదము సంభవించినది? కానీ దాని నితండు చదివియుండును గావున నందలివిశేషము లేమియో?

నర—"గోలుకొండనుండి బుస్సీ సపరివారుండై హైదరుజంగుతో జమీంబాదీ వచ్చి రాజమహేంద్రవరమునం దున్నవాఁడు. కావున మనము మనపూర్వవైరమును మాని చతురంగబలసమేతులమై పోయి వన్నుఁ గట్టిలేమని చెప్పుటకు దానికి నా రొప్పుకున్నఁ జేయవలసినపని చేసి వత్తము" అని.

రంగా—(తనలో) అవురా! ఎంత తంత్రవాదియో విజయరామ రాజు! (ప్రకాశముగా) మంత్రివర్యా! వీనికిఁ దగినట్లు చెప్పి యంపి పుచ్చుము.

నర—(దూతవంకకు మొగంబై) ఓయీ! మా వెంగళరాయం డన్న చాటువాఁడు; వాని చేష్టలకు నీవు చింతింపకుము. మీరాజుతో,

శా. మాపై నింతకృపారసం బొదవుటన్ ♦ మా కెంతో సంతోషమై
మీపట్లన్ గురుభావ మెంచితి మెదన్ ♦ మీ చెప్పిన ట్లేము మీ
ప్రాపై పోవుటకే తలం పయిన మా ♦ రాజానుజోద్వాహ మీ
మా పేగావున మిమ్ముఁ గూడమికి లో ♦ మన్నింప నౌ మాపయిన్.

(అని మామాటగాఁ జెప్పుము.)

వెంగ—(దూతం జూచి)

క. ప్రహరింపఁబడినవారల, సహాయసూరులు త్వదీయ ♦ సాహాయ్యంబున్
గ్రహియించువారు గారరి, మానపరాక్రమములున్ నన్న ♦ గణియింప రెడన్

(అని నీమాటగాఁ జెప్పుము.)

రాయ — చిత్తము మహారాజా ! సెలవు ప్రసంగుడు పోయివచ్చెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రంగా — వయస్యా ! ఏమీ నిజ మురారాయని మోసకృత్యము! బుస్సీ యొద్దకుఁ దానేపోయి మొట్టపెట్టుకొనరాదా ? మనతో డేల ?

నర — తోడునుగాదు నీడునుగాదు. మనకును చతురంగబలములతో నటకుఁ బోయిన నేదో క్షత్రంబు పట్టి బొబ్బిలివారు నీపయి యుద్ధమునకు వచ్చిరని వారికిఁ బరిఁగొల్పి వారిచే మనమహత్త్వ మాపుటకే వానిసంకల్పము.

రంగా — వానికేమిగాని గోలకొండసర్కారున కీబుస్సీ యెవఁడు? హైదరుజంగున కేమియుద్యోగము ?

నర — నవాబు సాలబజంగు ఫరాసులసహాయముం గోరి వారి ప్రతినిధియగు బుస్సీకొసంగిన యుమాఁ గొంతదేశం బొసంగినాఁడు. మున్ను ముజఫర్జంగు డూప్లేకొసంగిన దేశముతో నిప్పుడు గుడ్లకమ్మ మొదలు జగన్నాథపురమువఱకుం డుదేశముంజేయు ఫరాసుల వశమయ్యెఁ గావున బుస్సీ మనకు సర్వాధికారియై యున్నాఁడు. హైదరుజంగు వానికి మంత్రియైవచ్చినాఁడు.

రంగా — సరే మంత్రివర్యా ! రాజమహేంద్రవరమునుండి మనకుం దాఖీదులు వచ్చినవిగదా ! మనము పోకుండుటకు వారికేమి నాగ్రహము వచ్చునేమో ? వారికి వచ్చినను రామన్నపు శనిగ్రహమువలె నున్న రామరాజాగ్రహమును బుట్టింపక మానఁడు. దీనికేమియాలోచనము ? నేను బోయివత్తునా ?

నర — రాజా ! ఎల్లి మనవెంకలరాయనికిఁ బాణిగ్రహణోత్సవము చేయ నిశ్చయించుకొని యుంటిమికదా ! ఇట్టిచోఁ దత్ప్రసంగింపని వేగిర మున్నెన్నడు జెల్లునుగను ? నీవు లేకున్న నెవరు కర్తలు ? ఎవరు సమర్థులు ?

రంగా — వయస్యాగ్రణీ !

ఉ. తమ్ముని వెంకటాద్రి వెతఁబని ♦ ధానము నెప్పక పోవరాదు, దే
శమ్మును కాన్కలిచ్చెనని ♦ శాసనము గడిదాటరాదు, మ
చ్చిత్తము రాజు రాజుల కనుఁగొనలు ♦ నాయము నోర్చెదము దలఁపక మ్మ
నెమ్మది సూచ్చి మనసిచ్చి ♦ సిల్పఁగ నడ్డియు గాంది రెడ్డిగా.

ఏది యెట్లయినను నేను బుస్సీగారితో యుద్ధమునకుఁ బోవుటయే శ్రేయముగ తోఁచుచున్నది.

నర——రాజా! నమ్మకముగ నేఁటికి వే వినుము. విజయరామరాజున కెంతోవరకు చాలఁగ బుస్సీ యున్నాఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. విశేషించి యిప్పుడు గానకిలోన తమమాట నిర్లక్ష్యించి తన తమ్ముని బంగారు ... ముల ... నతని ... వంకకు చూడుము. ... లంచమిచ్చియైన బుస్సీకిఁ బోవ్వచి నున్న ... మాటంబు వేయించుచుండె సిద్ధము.

వెం——(రోషముతోఁ గత్తి దూసి చూచుచు)

మ. అనఘా! ... రాజ్యకాముకు ♦ ... బుస్సీకిఁగా
యువరాజంబుగ గెలుచుచు నాశిత ... ♦ ... నెక్కుయే
భువనంబుల్ భువనాధినాథులును నం ♦ పూర్ణస్థితిం గూడి రా
వనలీలం బ్రవసరేణు ... ♦ నాయంటివాఁడు రాఁడు ఛే.

బుస్సీభయంబున గిన్నిఁభయంబుగ మాటలాడుచున్న లేనిమాటయే నిక్కంబు కాని కార్యాంతరమ్ములగన కనపడుచుండఁ గుఱిగించుచున్నయది. నాకిపుడు డీమ్యాణమైన నేమి నాకున్న నేమి? ఇతఁడటఁ బోవుచున్న వారు మనపై బాడి వెడలుదురు. అదియె నాకుఁ గళ్యాణంబు (కత్తి సవరించుచుఁ బికించి) అదిగో నెవ్వఁడో చారుఁడు తత్తఱపాటుతో వచ్చుచున్నాఁడు. వారు పోవునప్పుడు వచ్చినట్లు నామది కిం బాడకట్టుకున్నది.

(అందఱు చూచుచున్నారు. అంతనొక చారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

చారు — జయము జయము. మహారాజ! (సాగిలనమస్కరించుచున్నాఁడు)

నర — ఎవఁడురా నీవు? ఏమివృత్తాంతము?

చారు — అయ్యా! నే నిక్కడివారి దాసుఁడను. ఓరవారితో మనవి చేసికో వచ్చినాను.

నర — చెప్పుము. విజయరామరాజు మనపై దండెత్తి వచ్చుచున్నాఁడా యేమి?

చారు — వాని మొగము! మనపై వాఁ డెక్కడ దండెత్తఁగలఁడు సామీ? కానీ ఫరాసులఁబూసి హైదరుసాహేబుతో సంధి కావల్సివచ్చి నాఁడంట. ఇతఁ డాఁడఁబోయి నరసారుకాదు మనయందు గురిసేసి నాఁడు కామని మనపై నేరాలు సెప్పి హైదరుసాహేబుగారి బత్తెందు లచ్చలు లంచ మిచ్చి వానిచే బూసికిఁ బోయి సాహ్యము సేసి మనబొబ్బిలి గడీని ముట్టడింప వచ్చుచున్నాఁడంట బాబూ!

వెంగ — సరే! సంతోషము. నీవుపోయి మనబలగంబుల కిట్టి వార్త దెల్పి పురికొల్పుచుండుము. పొమ్ము.

చారు — (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రంగా — మామా! యేమి యీయాలోచనము?

నర — రాజా! యుద్ధసన్నాహము.

రంగా — (మీసము గిఱటి మీసము మెలిపెట్టుచు) మంచిపనిగదా!

శా. ధైర్యస్థైర్యపరాక్రమోగ్రగుణ లీలావశ ♦ త్వద్భూతభూతప్రభల్
శౌర్యౌదార్యవిశేషు లెంచఁ బ్రబలుల్ ♦ మా రాప్రవాం గట్టిసే
వీర్యం బేగ సత్కార్యమం బహుళనే ♦ వీర్యాప్రతాపంబు నా
దార్యోదగ్రసైన్య సంపదో ♦ గర్వస్థితిం జూపనే.

అది యట్లున్నను మిన్నుమిన్న మనమే గెల్చెదము బునకంఱ X దంటట రాజసీతినఘాబు గాన. కావున సామదానాదుల వీన మా నాసు నేఁడు బరమాప్తుఁగాఁ జేసికొనవలయు నేమి.

నర—రాజాగ్రణీ! నీమాట యుక్తాయుక్తముగా నున్నది. కాని శత్రురాజ పరిబాధను దగుబుస్సీ మనసామంబిస్సీయన నచుంగావున మనకుఁ బరమమిత్రుండును సకలసరాసు సేనాధ్యక్షుండును నగుగోరుం దొర కీవృత్తాంతంబెఱిగించి తన్మార్గమున వీనిపా పొందుట మంచిదని నాయభిప్రాయము

రంగా—ఆహా! మిక్కిలి చక్కఁగా జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితివి. ఆగోరుం దొర మున్నె మనకును రిజవునారమువారికిని గలవివాదము దీర్చి మనపై దయఁ జూపినవాఁడు. ఇట్టిదో మన కీయుపకారము సేయక మానఁడు కావున బృందావనపురంబున కిపు డొక్కరాయబారం బంపుము.

నర—చిత్తము. ఎవఁడురా! అక్కడ?

ద్వారపాలకుఁడు—(ప్రవేశించి) జయము. జయము. మహారాజ! యెవరోయిరువురు దుదకహార కాలాలు వచ్చియున్నారు.

నర—వారిఁ బ్రవేశపెట్టుము. ఈజాబుఁ గొనిపోయి ముందెన బుచ్చిన కిమ్ము. (జాబువ్రాసి యిచ్చుచున్నాఁడు)

ద్వా—చిత్తము. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

హరకాలాలు—(ప్రవేశించి)మహారాజ్‌కీ సలాం. వజీర్ సాహేబుకీ సలాం.

నర—మీరెవరరు? ఎక్కడనుండి వచ్చుచున్నారు? ఏలుపని నిమిత్త మిట వచ్చినారు?

హర—రాజాసాహేబ్! మేం బూసికా హుజూర్ నుంఖిల్లంమీామా అన్నాకిల్లసే మహారాజుకు సర్కార్కా హుకుం తెచ్చినాంసాహేబ్

(అని ఫరమాన పత్రిక నిచ్చుచున్నారు.)

నర—(పత్రికం గ్రహించి) మేము మీకు విశేషబహుమానము చేసెదము. మాకుమాత్ర ముపకారము చేయఁగరా?

హార—మే మే సేయవాలా బోలో మహారాజ్!

నర—మఱి యేమియుంగాదు. కొన్నిమాట లడిగెదము. వానికి నిజమైన యుత్తరములు చెప్పుడు.

హార—సిత్తం. సిత్తం. హాజర్.

నర—విజయరామరాజిపు డెక్కడ నున్నాడో? ఏమి చేయుచున్నాడో? చెప్పఁగలరా?

హార—సిత్తం. సిత్తం. విజయరాజా! హమారాలమ్కా కే బుస్సీకు మిలాఖత్ హైదరుజంగుసే బహూత్ మిలాఖత్ వున్నాడు భాయ్. వాడికి వాడు బారాలచ్చా బారీలంచా మిచ్చీనాడ్ మియా!

నర—మావిషయమై వా రేమనుకొందురో చెప్పఁ గలరా?

హార—క్యాఫాయిదా హుజూర్! హమారా హైదరుజంగు బద్మాష్ వున్నాడు. మహారాజ్! మీకే మార్కేకు వస్తాడు భాయ్!

నర—సరే మాయదృష్టమెట్లో యట్లు జరుగును మీరు పొండు.

(అని బహుమతులిచ్చుచున్నాడు.)

హార—(సలాములు చేసి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగా—మంత్రివర్యా! మనప్రయత్నము లన్నియు నిట్లుగాఁ బరిణమించుచున్నవి. వివాహోత్సవంబున కంతరాయంబుగా రాజాధముం డెంతతంత్రంబు వన్నినాఁడో? మనరాయబారి పోయినను వానివారు సరకుగొనువారు కారు. ఇప్పటి సందర్భములం బట్టి చూచిన యుద్ధ మగు ననియే తోఁచుచున్నది.

వెంగ—(తనలో) ఇది నాకుఁ బెండ్లి లెనే యున్నది.

రంగా—మూర్ఖజనబోధితు లగునామూర్ఖులు మనమేమిచెప్పినను జెడచెవిం బెట్టుదురు. అనేకశతశతఘ్నికాభిరక్షితశత్రుమహాసైన్యంబుతోఁ గతిపయసేనాపరివృతులము మన మెట్లోఁ పగలమో తోఁప కున్నయది. ఎది యెట్లు కాఁ దలఁచుకొనెనో దానికి దైవంబే ప్రమాణంబు (ఆలోచించి) మనపాపాధాయుఁ డెక్కడ?

పాపారాయుఁడు—(తెరలో హుంకరించి)

మ. కరవాలంబున నట్టలం దలలు వే ♦ ర్గా లేడి తారల్ బలెన్
సురవర్త్మంబున నాడి తాళఫలముల్ ♦ శోకం బడంజొప్పనం
ధరమీదం బడి బంతులట్లు కడిమిన్ ♦ దాటంగఁ బాటంబుగా
నరిసేనం దరలింతు రండు నను డా ♦ యం జాలువా రుండినన్.

(అసికత్తి దూసికొని ప్రవేశించి పరవళ్లఁ ద్రొక్కుచున్నాఁడు.)

రంగా—బావా! నీ వెంతటైన సాహసుఁడవే కాని యిది యరిసేన గాదు. కన్ను దెఱచి వచ్చి నీవాఁడిం దేరిపాఱఁ జూడుము. క్రోధం బుపసంహరించి యిందు విశ్రమింపుము. (పీఠముం జూపుచున్నాఁడు)

పాపా—(శాంతించి) జయము జయము మహారాజా! వైరుల సంహరింతు నను మన వేగప్రాయసివారల వివి నిజముగా వైరులే యని భ్రమపడి క్రోధతామ్రాక్షుఁడనై వచ్చితిని. రాజాధిరాజ! నా ప్రమాదంబునకుఁ బ్రభువు లాగ్రహింపకుందురుగాక (కూరుచుండును)

రంగా—బావా! శత్రువాక్యంబు వినినంతనే నీ కింత క్రోధంబు వచ్చి యిట్లయితివి. మాకి శత్రుదర్శనంబైన నెట్లగుదువో కదా!

వెంగ—గీ. శాత్రవాగ్దర్శన మైన ని ♦ మ్మేఁటివాఁడు
జారి డొంక నెఱుంగఁడా ♦ శత్రుదర్శ
నం బదే పాటి తలఁపఁ ద్వ ♦ రంబుగా మ
నంబునం దోచి పొంగుఁ బ ♦ ట్టంబటంచు.

రంగా—పాపరాయా! నీ నాపగ నెలలకును బాపరాయుఁడ వనుట కింతయును సందియంబులేదు. నీ ప్రాపునం జేసి మా కెన్నఁటికి నపజయంబు రానేరదు. కాని విజయరామమూర్తి—(అర్థోక్తినుండు)

పాపా—(ఆగ్రహముతో) హా! మహాపాతకవర్తి విజయరామమూర్తిం బెద్దచేసి కీర్తించెద వేమి? (సంభ్రమంబున లేచి) వాని నిప్పుడే చండప్రహాసంబునకు బలి యిచ్చి వత్తు నాజ్ఞ యిమ్ము.

రంగా—పురుషసింహా! శాంతింపుము. నామాట సాంతముగా వినుము. విజయరామగజపతిరాజు సపరివారుండై రాజమహేంద్రవరంబు కడ హైదరుజంగుతో నెదురు కోలుసేసి యిచ్చకంబులాడి వానికిఁ బాడెనిమిది లక్షల రూప్యములు లంచమిచ్చి తత్సాహాయ్యంబున బుస్సీయనుగ్రహంబు వడసి వానికడ మన లేనితప్పులెల్లం జెప్పి యొప్పించి వారితోఁగూడ మనమీఁద దాడివచ్చుచున్నాఁడని వార్త వచ్చినది. అనేకశతశతఘ్నికాభిరక్షితం బగునప్పరాసుసైన్యంబుతోఁ గతిపయసేనాసహాయుల మగుమన మెట్లోర్వఁగలమో! కార్యంబేది యోచింపుము.

పాపా—(అలక్ష్యాభినయించుచు) మహారాజా! వారెన్ని వేలున్నను నీకాల్బలంబులో నొక్కనికిని జాలిరారుసుమీ! ఇది నిక్కంబు.

ఉ. బుస్సియుహైదరు న్విజయ ♦ భూపతి వచ్చిన నేమి లెక్క వా
రెన్నిరో! కాలకాలుఁడు మ ♦ హేశ్వరుఁ డా త్రిపురారి వచ్చినన్
గస్సని లేచు త్రాఁచువలె ♦ నాకరవాలము నాట్యమాడదే
దుస్సహమై రణంబు వగ ♦ దోగకు మింకిట రాజచంద్రమా.

నర—రాజా! మన పాపారాయఁడెంతటివాఁడైనం జేయఁగలవాఁడిందులకింతయును గొంతలే దిది యంతయుఁ నిక్కంబు. సంగ్రామంబు సంభవించునని మనకింతయుఁ జింతింపవలసినపనిలేదు. అయినను మనము జాగరూకులమై యుండవలసిన పరము. కావున నామ్రుక్కడుల మనపాలంబు ద్రొక్కనీకుండఁ జేయుటయే మొదటఁ జేయవలసిన పనియై యున్నది.

రంగా—మామా! నీచెప్పినది యుక్తియుక్తముగా నున్నది. దానికి మనలో నెవ్వరు సమర్థులో? (పాపారాయనిదిలకించుచున్నాఁడు)

పాపా—రాజా! దీనికింత యేల? నేను సర్వమునకును సంసిద్ధుఁడనై యున్నవాఁడనే. కతిపయసేనాసహాయుండనై యిప్పుడె పోయి వైరుల

వచ్చుమార్గంబున మనయెల్లరాజా సుకడంగాచికొని యుండి వారినడ్డగించెద. ఒండొకొండైన ఖండనంబు గావించి చిందిచెండాడెద నాజ్ఞయొసంగుము. పోయివచ్చెద. (అని లేచుచున్నాఁడు)

రంగా—అసహాయశూరుఁడవు నీకుం జెప్పవలసిన దేమియు లేదు గాని పోరం దారతమ్యంబులెఱింగి మెలంగుము పోయిరమ్ము.

పాపా—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రంగా—అమాత్యశేఖరా! మనపాపారాయండు పోయిన శత్రువుల మన పొలంబునం దడుగు పెట్టనీయం డనియే నా నిశ్చయము. కావున మన మెల్లి పెండ్లికిం బ్రయత్నములు జేసికొందమా?

నర—వివాహోత్సవము నిరాటంకముగాఁ జేసికొనుట కేమియును సందేహము లేదు. అయినను మన మేమఱియుండరాదు. ఒక కన్నుమాత్ర మటు వేసియే యుండవలెను. విజయరామరా జనేక కుమార్గంబు లెఱింగినవాఁడు. ఏదారి నెట్లు సేనలం దెచ్చి యెట్లు చేయునో? మన మెంత యిక్కట్టుపడవలసి వచ్చునో?

రంగా—అదినిజమే. అతఁ డెంతకైనం జాలినవాఁడు. మనము జాగరూకులమైయుండియే ప్రవర్తింతము. మంత్రివర్యా! నీవు నైవాహికసంభారంబు లెల్ల సమకట్టింపుము. వెంగళరాయా! నీవు నాతో రమ్ము మనము స్వయముగాఁ బోయి సేనలం బురికొల్పవత్తము.

అందఱు—(లేచి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రథమాంకము.

శ్రీ

బొబ్బిలియుద్ధనాటకము.

ద్వితీయాంకము.

స్థలము, దేవులపల్లి చెంత డేరా.

(అంత హుక్కా త్రాగుచు నాసీనుండగు హైదరుజంగును, పినప్రముఖుఁడై విజయరామరాజును ప్రవేశించుచున్నారు.)

హైద — క్యాభాయ్! నీకీ యింతా ఫికర్?

విజ — సర్కారువారితో నాభయమే మని చెప్పుకొందును —

మ. వెలమల్ కొల్వులు తప్పవచ్చి పడి నా ♦ పీఠంబు వోఁగొట్టి బా
ముఁ పాల్సేయుదురో యటంచు నహిశం ♦ బుస్ దల్లడంబంద గుం
డెలు ప్రాణాలఱచేతఁ బట్టుకొని యే ♦ డీల్పడ్డ చిత్తంబుతోఁ
బొలుపేర్చ నిల నైతిఁ గాని సుఖమే ♦ స్ఫూర్తి లేక పోయెంగదా.

బొబ్బిలివారిలోఁ బాపారాయఁడును వేంగళరాయఁడు నతిక్రూరులు. వారు నన్నును నారాజధానిని దృణప్రాయముగాఁ జూచుచుందురు. రంగారాయఁడును వారాడినదాట పాడినది పాటగాఁ జూచుచుండును గాని మాటాడువాఁడు కాఁడు. ఇప్పటికైన వారి యభిప్రాయము తెల్పన్నవో చూత మని తెలుప నే నొకదూతం బుచ్చితి. వాఁడు వారికడకుం బోయి "బుస్సీయును హైదరుజంగుసాహేబును జతురంగ బలసమేతంబుగా జమాబందీకి వచ్చియున్నారు. మనము వారి నెదు ర్కోలు చేసి బహూకరింతము రమ్మ" అని నేఁ జెప్పినట్లు చెప్పినంట! చెప్పినంతలో బుస్సీయెవండు హైదరెవండు మమ్ము రమ్మనుటకా విజయరాముం డెవండు నిరసించి వానిం బట్టి చావఁగొట్టిరఁట!

హా! హా! సాహెబేంద్రా! నాకు మిక్కిలి యవమానంబు గలిగినది గదా. రావువారికి మీ రధికారు లున్నా రనుమాటయైన లేదు. మీ కిదివరకే బొమ్మగట్టినారు సరిగదా సమయమువచ్చినప్పుడు పిండి వెట్టు దలంచి కూడ యున్నారు. యవనేశ్వరా! వారిపట్ల నే నెంతయు నసమర్థుండ. నన్నెట్లు రక్షింతురో భారమంతయు మీ మీఁదనే వేసి యున్నాఁడను. ఇంక దేవర చిత్తము. నాభాగ్యము.

హైద—(హుక్కా పీల్చుచు) రాజా మాకీ నాక్ హాలచ్చం సేస్తారూ? యేట్టిమాటా సెప్తావు? మాకీ హింతా నమ్మకం లేద్. మాభలం వార్కీ తెల్వకా పోద్. నీకీ ఫర్వానహీ. వుండు భాయ్!

విజ—ఖూబ్ వర్యా!

సీ. ఎంతచెప్పినఁ గాని నా ♦ స్వాంతమాఁదుఁ
గుదురుబా టింతయును లేక ♦ కుందుకు మన
బలగము ఫిఱంగు లొకరమెత్తు ♦ పాపరాయఁ
డొక్కఁడె మైళ్లకో వారి ♦ నుక్కడంప.

హైద—మాకీ మించి వారికి జబర్దస్తీ క్యా భాయ్! నీకి హింతా భయ్యం లేద్. పంసయం లేద్. మేమూ దేశాలన్నీ గెల్చినామ్. నీకీ తెల్వాదూ వుంది. మాకీసూస్తే ముల్కుల్ ముల్కుల్ గడగడా గడ గడా వణుకుతాయి భాయ్! బొబ్బిలీ గిబ్బిలీ లచ్చంలేనిది మాటాసెప్పి ఫాయిదా వున్నదీ లేద్. ఛెక్! బొబ్బిల్కా తారీఫ్ క్యా రాజా?

విజ—తురుష్కవంశాగ్రణీ! మీ రంతటిబలపరాక్రమవంతులే యనుట కింతయును సందేహము లేదు. కాని బొబ్బిలిపద్మనాయకుల శౌర్యం బనివార్యం బాకర్ణింపుము.

ఉ. గిబ్బవజీరు ముమ్మొనలఁ ♦ గేరెడువాలున కైనఁ గానిఁగో
జెబ్బులికోఱకైనఁ గను ♦ పించెఁడు నించుక వాడి వీఁటల్

బొబ్బిలిపిట్టకోట నడిఁ ♦ బుట్టినదోమయు వాడిపోడిమిన్
గొబ్బున మత్తవారణముఁ ♦ గొల్తల సేసెనుఁ బట్టి నెట్టునన్.

హై—ఖైర్ బొబ్బిలిగడీమే కైసా బందోబస్తు వున్నాదీ? కెత్నా లష్కర్ భాయ్!

విజ—

శా. బాబో! బొబ్బిలికోటకొమ్మల నరా ♦ బాగా నయస్తంభముల్
రాఁబో నీఁగకుఁ జోటు లేనటులు ని ♦ ల్వం జేసి నల్చక్కమేల్
డాబాలన్ బురుజుల్ శిలాఫలకముల్ ♦ సంధించి నిర్మించి బం
దోబస్తై చనఁ జేసి రందు బల ముం ♦ డు న్వేలవే లెప్పుడున్.

హై—అచ్ఛా! రాజా! వారకీ బహూత్తారీఫు చెస్తాన్ర. వారీమే యెంతా వస్తాదు ల్వున్నాది సెప్పు మియాం!

విజ—సాహెబేందార్! వారందఱును సిస్తుగల వస్తాదు లేవి నుము.

సీ. కాంద్రు కాంద్రశు చును ♦ దీద్రింపు కొల్పులి,
తాండ్రపాపారాయ ♦ ధరణివిభుఁడు
తోఁకఁ ద్రొక్కిన లేచి ♦ పిఁకఁ జూపెడుకోడెఁ
త్రాంచు వేంగళరాయ ♦ రాజవరుఁడు
వడి బొబ్బరించు క్రొ ♦ వ్వాడిసింహంబిను,
గంటి నృసింహరా ♦ ఘ్నయశూరుఁడు
సరభసంబున దాటు ♦ శరభంబు దామెర,
ధర్మారాయాభిఖ్య ♦ కర్మఠుఁడు

తే. మఱియుఁ జెలికాని వేంకయ ♦ ముంతెనాన్వ
వాయబుచ్చెన కాకర్ల వంశ వేంక
టాఖ్యుఁడును గోలె విఖ్యాతి ♦ నలరు యోధు
లోనటింపరు ఘోరాజి ♦ సాహెబేంద్ర.

శా. రంగారాయఁడభంగసంగరమహా ♦ రంగప్రదేశంబునన్
రంగత్ఖ్యాతనిశాతహేతిఁ గొని శౌ ♦ ర్యస్థైర్యముం ధాత్రిమై
గింగుర్వెట్టఁగ మొత్తిన న్మగఫిరం ♦ గీలు న్ఫిరంగీలునన్
భంగం బందుట కేమి లెక్క మఱి భూ ♦ భాగంబు ల్లాడఁగన్.

హైద—రాజా! బతేవస్తామఁవున్నావ్! నీకీ బడాలష్కరువున్నాదీ విన్నామ్. లడాయికీ యితా మాడలీ పోతావు. ఫరవా లేద్. వార్కి నీవ్రూ బోయీ యుద్ధం నైహోంగా!

విజ—అంతభాగ్యమే నాకున్నచో నే నింత చింతింప వలసినపని రేమి దేవరా! బలపరాక్రమహీనుండను గనుక నే మీమీఁ హాయమునపే క్షింపవలసివచ్చినది. లేకున్న వారివలెనే నేనును మీఘరనానా పాటిం పకే యుందును.

హై—(ఆగ్రహముతో) హారేరే! మాఘర్వానాకు రద్దు చెప్పి స్తాను. వాస్కి యిస్తే లడాయి పెస్తాన్ గోరికస్తాన్ జేఖో. (హుకాగొట్టుముం బాఱవైచి) కోన్ రే! లాంషూఖాన్! లాసూఖాన్! హాసన్లీఖాన్ జానూఖాన్! మహామ్మదుస్సేన్! సిద్దిబిలాల్! జల్దీజల్దీ లడాయికీ తయార్. (లేచి కోపముతోఁ గేకలు వేయుచున్నాఁడు.)

భటుఁడు—(ప్రవేశించి) సర్కార్! బుస్సీసాహేబ్ కాసవాకీఆతీహై.

(అంత నంగరక్షకులతోఁ బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

అందఱు—(సలాములు చేయుచున్నారు.)

బుస్సీ—సలాం. సలాం. (అగ్రాసన మధిష్ఠించుచున్నాఁడు.)

అందఱు—(ఆసీను లగుచున్నారు.)

* బుస్సీ—హైదరుజంగ్! అనకాపల్లినుండి మనము వ్రాసిన రేపటిదిన తాఖీదునన్వైన బొబ్బిలిరాజు వచ్చి పైక మిచ్చినాఁడా? లేదా?

---

* బుస్సీ చెప్పినమాట లన్నియు నన్యదేశభాషాస్వరములతో నీపుస్తకమందున్నట్లు గాక సమయానుకూలముగా తెనుఁగుక మార్చి కొని పఠించవలయును.

హైద—సర్కార్ ! వాడికేషరేమిహుజూర్! మనలచ్చెంవాళ్లకేనై. మనకీ మార్కెకు తయ్యారు వున్నాఁడు విన్నాన్.

బుస్సీ—ఇది నిశ్చయమా ? ఎవరు చెప్పినారు ?

హైద—నిచ్ఛయం నిచ్ఛయం. హీంవిజయరామ్ రాజా బోలీనాడు సర్కార్ !

బుస్సీ—(విజరామరాజుం జూచి) ఏమివృత్తాంతము ?

విజ—సకలభువనేశ్వర ! నేఁడు దేవరదర్శనార్థము నకాపల్లికివచ్చుచు వారి యుద్యమ మెట్లున్నదో చూచి మని బొబ్బిలి కొకదూతం బుచ్చితిని. వాఁడుపోయి వారి సమరప్రయత్నమంతయుం దెలిసికొనివచ్చి చెప్పియున్నాఁడు.

హైద—మాదర్శనానికి హాడా రాలేదు నిజం వుంది ఇదేమాకీ దాఖలా సెస్తాది. నీకీ దూతా సెప్పా నేమి! హోష్.

బుస్సీ—హాహా రాయఁడు మహాశూరుఁడు విని యుంటిమి. మనము బొబ్బిలి గెలువలేము. జమాబందీ మాని మఱలి పోవుదము లెండు.

విజ—(తలలోంది తనలో) అయ్యో ! ప్రమాదమే తటస్థించినది ఆయినట్లు చెప్పెదంగాక. (ప్రకాశముగా) పరాసువంశతిలకా !

మ. ఇపు డాపాపయ లేఁడు వీట మన మి ♦ క్లేశంచుటల్ వింపుఁడా
మహరోధింపఁగ మార్గమధ్యమున నై ♦ యున్నట్టి రాజాముషర్
గృహణుం డాకఁడు సేనతోఁ జనె వి ♦ కీ కొంచియే నేను మి
వ్యాసమార్గంబున నేఁడ దెచ్చితిఁ దే ♦ నావ తయుం జితిలర్.

ఇట్టివో మనమా బొబ్బిలిగడీ ముట్టడించి జయించుట సుఘసాధ్యంబు మన ఫిరంగి యొకటి ప్రేలిన దవినంత నే కోటయుం బెట్లుమని ప్రేలఁ గలదు. రాపువారిపంచసహస్రపరిమితాకంబయిన స్వల్పసైన్యంబుచు మనమహాసైన్యంబు గెలుచుట దుర్లభంబు కానిది గాదు. అలంతులగు

బొబ్బిలివారినే మీరు వశము చేసికొనలేకున్నచో మీకు మఱియెవ్వరు వశులగుదురు ?

హైద—సర్కార్! బొబ్బిలిగడీ హమారాలాడూంఖాకు ఏకు లాడూంహై. డీస్కి యింతజబ్బవాలాజరూరత్ లేద్. రాజా బోలినట్లు మనయధికారం సెలాయింపున్నైయితే నామోషీ వున్నాది. బహుత్ నామర్దావున్నాది. నాలీసు వున్నాది. నాకు బేమానీ పేరు వున్నాది. హుకుంసే చనంకీ కోటా గూలీసోఁ హుకుం దేవ్. హుకుం దేవ్.

సేవకుఁడు—(ప్రవేశించి) సలాం సలాం బందగానేయాలీ! మచిలీబందరుసే హమారా గోరుందొరాకా మర్తైఆయాహై.

బుస్సీ—మర్తైను వచ్చినాఁడా ? సరే. రమ్మని చెప్పుము (హైదరు దిక్కు మొగమై) కర్తవ్య మాలోచించి చెప్పెదను. నాకు మర్తైనుతో మాటలాడవలసి యున్నది. మీరు— (అర్ధోక్తియందు)

హైద—హుజూర్! మో లమ్కర్కు హుషార్ సెప్పి వస్తాహూ సెలవ్వాదేవ్. (అని విజయరాము హైదరుజంగులు సేవకుఁడును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

మర్తైన్—(ప్రవేశించి సలాము చేసి) ప్రభువరా! గోరుందొరగారు మీదర్శనము చేసి మీ కీజా బిమ్మని నాచేతి కిచ్చి పుచ్చినారు.

(అని జాబు నిచ్చుచున్నాఁడు.)

బుస్సీ—(పుచ్చుకొని విప్పి చదువుకొని యాశ్చర్య మభినయించి తనలో) ఈహైదరుజం గెంతమోసగాఁడు! దుర్మార్గుఁడైన విజయరామరాజునొద్ద లక్షలకొలఁది లంచము పుచ్చుకొని ధర్మాత్ములు సత్యసంధులైన బొబ్బిలివారిం జెఱుపఁ దలఁచినాఁడు నే నేమియు నెఱుంగక వీనిమాయలోఁ బడి నిజముగా బొబ్బిలివారు సర్కారు పన్నుఁ గట్టక యెదిరించిరని వారిమీఁదికిఁ గ్రూరాత్ముఁడనై యుద్ధమునకు వచ్చితిని. విజయరామరాజు బొబ్బిలివారిని నాశముచేసి వారికోట తనస్వాధీన

ము చేసికొనుటకుఁ జేసినమోస మిది ధనముఁ గాశించి హైదరుజంగు పాపమునఁ గొడిగట్టినాఁడు. ఇది యిట్టిది గనుక నే నామిత్రుఁడాగోరుం దొర యిట్లు నాకుఁ దెలియఁబఱచినాఁడు. కాని వీరి నెట్లు చేయవలెనో యట్లు చేసి నేనిటనుండి మఱలి పోయెదంగాక ! (ప్రకాశముగా) మంచిది నీవు పొమ్ము. తగునట్లు ప్రవర్తింతు నని గోరుందొరతోఁ జెప్పుము. (జాబు వ్రాసి యిచ్చుచున్నాఁడు.)

మర్తేక్—(జాబు కొని సలాము చేసి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(అంత హైదరుజంగును విజయరామరాజును భయముతోఁ బ్ర॥)

బుస్సీ—(కోప మడంచుకొని) హైదరుజంగ్ ! బొబ్బిలివారుపన్ను గట్ట లేదనియే కదా మనము యుద్ధమునకు వచ్చితిమి. వారు మన కీవలసిన పన్నంతయు నిచ్చివేయుటకు సిద్ధముగా నున్నట్లు తెలిసినది. మన మిపు డేమి చేయ వలసి యుండును?

హైదర—(భయముతో విజయరామరాజుంజూచి చేయిడ్డుపెట్టి రహస్యముగా) రాజా ! గోరుందొరా యేమిటీవో రాసీ వుచ్చాడ్. మన హాలోసనా వీన్కి తెలిసీ వుందీ హేమో? ఖుయిక్ నీకీ ఫికర్ లేద్ మియా! నేక్ సెప్తాక్ సూను. థైర్యం వుంది (ప్రకాశముగా) సర్కార్ ! వారు బాలాసంవచ్చరాల్ పన్నూ కట్టకా పోయ్ తాఖీదుల్ రాసీ రాసీ వారూ రాకాపోతే యుద్దంకీ వచ్చినాం మాదీ తప్పూ నై వుందీ. దీన్కి మీరావాలోసించవాలా జరూరత్ బీ నై సర్కార్ !

బుస్సీ—ఈవిజయరామరాజు మాత్రము పన్ను గట్టుచున్నాఁడా ?

హైద—హాం వేఁడు తనాకేసికిందవార్ వసూలీ కా పోతే దేవంహండ కాపోతే కట్టాలేద్ అని సెప్పుతాఁడు సర్కార్ !

బుస్సీ—వారు కూడ నట్లే యని మన మూహించుకోరాదా ?

హైదర—సిత్తం సిత్తం కాని హమారా తాఖీద్ రద్దూ సెప్పి దర్శనాన్కి రాలేద్ విజయరాజా రాజమద్రి వచ్చినాడ్ ఆదాయిస్తానో

సెప్పి మసిపి సేసూ కున్నాడ్ మనసూ కటాచ్చించినాం.

బుస్సి—ఇప్పుడు వారివలసినదే గాక దాసికిబ్బడి యిత్తురంట వారి నేల కటాక్షింపరాదు.

విజ—(తనలో) మనసంకల్పము వికల్పమగునట్లైయున్నది. నే నేమి చేయుదును దైవమా!

బుస్సీ—(ఆగ్రహముతో) హాఁ! మీరిద్దరును మహాద్రోహులు (హైదరుంజూచి) సీతారాజు లక్షలకొలఁది లంచమిచ్చుటం జేసి యితని మాట విశ్వసించి నీవు నన్ను మోసపుచ్చి యిటువంటి దోతెచ్చి బొబ్బిలి వారిం జంపింపఁ దలంచినావు. నీవు నాదివానుగా నుండుటకును ఇతఁడి కళింగదేశాధిపుఁడుగా నుండుటకును దగరు. కాని! తొందరపడ కుఁడు. మిమ్మెట్లు చేయవలయునో యట్లు చేసెదంగాక.

ఇద్దఱు—(భయ మభినయించుచున్నారు.)

విజ—(గడ గడ వడఁకుచుఁ దెరచాటునకుఁ బోయి రూపాయల సంచులం దెచ్చి బుస్సియెదుటం బెట్టి) మహాప్రభూ! నన్ను రక్షింపుము.

చ. అరయఁగ మేకవన్నెపులు ♦ లాపెలమల్ పయికొంతో మొత్తగా
జెరిమి లారువోలెఁ గను ♦ పితుసు దా రద నైన సస్సుతె -
పరులను గాల్చివైతురు ధ్రు ♦ వంబుగ నెన్నఁటికైన నాసుతుల్
దొరలకు వారిచే వృత్తియె ♦ తోఁచెడు నిక్క—ము విన్నవించితిన్.

(తెరలోఁ గలకలము)

బుస్సీ—(నివ్వెరపడి) ఏమీ! దీనాలాపములు వినిపించుచున్నవి రాజా! అది యేమో?

విజ—

శా. జీవా! యేమని చెప్ప నేమనుచు నా ♦ రింగూర్చకో కాని దు
ర్భావస్ఫూర్తి రాప్రభుత్వము లెత్తివినికిన్ ♦ గన్వాతయుం గొంక కెం

తేపిర్యంబున నుగ్రము నేడు మనవా ♦ రెందే నరణ్యంబునం
బోవం బట్టి వధించి రంచుఁ దెలిసె. ♦ బోనాక లోకేశ్వరా.

బుస్సీ—హాహా! నిరపరాధులం బట్టి చంపితిరా రాయవారు? వారు గోవిందదొర వ్రాతలంబట్టి నిరపరాధులు సాధులని నిర్ణయించితినకటా! యెంతక్రూరము లైనపని చేసినారు? వారి కెకయినను సమర్థులు. వారి పట్ల నింకఁ గనికరించుట న్యాయంబు గాదు కాని మనవచ్చిన పని తుదముట్టింపుఁడు. ఇంక మీరు మీమీసేనల సన్నద్ధము చేసికొని పోయి కోట ముట్టడింపుఁడు మీకిదె యాజ్ఞయిచ్చుచున్నాను.

హైద—సర్కార్! హమారా మాటా హేళినవార్కి గాస్సురకం లేకా, మాకు కోపం సేసినార్. ఇప్పుడు తెలిసిపోయింది. మేంపోయిదనం లో బొబ్బిలీ నాషణం సేసి వస్తాము సిత్తం హుకుం సర్కార్ హుకుం.

ఇద్దఱు—(సలాముచేసి సంతోషముతో నిష్క్రమించుచున్నారు)

బుస్సీ—(రూపాయలసంచులం బట్టి చూచి) హా! హా! నేనుబుట్టి యెప్పుడు నిన్నిరూకలసంచులం జూచియుండలేదు. నాపుణ్యము మంచిది గనుక నాకింత సొమ్మురాఁగా వచ్చినది. బొబ్బిలివారు మంచివారు కానీ కాకపోనీ నాకు సొమ్మే ప్రధానము. విజయరామరాజు మిక్కిలి మంచివాఁడు నాకింతసొమ్మిచ్చినాఁడు. బొబ్బిలిం గొట్టి వీని కిచ్చుటయే నిశ్చయము. గోవిందదొర కేమి తెలియును. అతఁడేమి వ్రాసిన నాకేమిభయము. దానిసంగతి తరువాత విచారింతముగాక (ఇటునటుం బరికించి) ప్యూన్!

జవా—(ప్రవేశించి సలాము చేయుచున్నాఁడు.)

బుస్సీ—ఈసంచులం దీసికొనిపోయి నాడేరాలో భద్రము చేసి దుబాసి లక్ష్మన్నకు నప్పగింపుము.

జవా—సిత్తం సర్కార్. (సంచులు మూటగట్టుకొని పోవుచున్నాఁడు)

(అంత దుబాషిలక్ష్మన్న ప్రవేశించుచున్నాడు)

లక్ష్మ—(సలాముచేసి) మహాప్రభూ! దేవరయాజ్ఞ యేమి?

బుస్సి—లక్ష్మనా! కూరుచుండుము. బొబ్బిలివారిప్పటికయినను మనదర్శనమునకు రాలేదు గద? యుద్ధము కావలసినదియేనా?

లక్ష్మ—ప్రభువర్యా! బొబ్బిలివారు—

మ. ధనవంతుల్ బహుశౌర్యవంతులును వి ♦ ద్యావంతులున్ వారికిన్
మనలక్ష్యం బిసుమంత లేదు మనలన్ ♦ మన్నింపగా రారు రా
మునరేంద్రోక్తులు సత్యముల్ మనల నా ♦ పన్ యుద్ధసన్నద్ధులై
పనులం జేయుచునుంట నిక్కము సుమీ ♦ భావింపగా నయ్యెడిన్.

గీ. వారి యుద్ధప్రయత్నము ♦ వరుస నున్న
నేమి చోద్యము చెప్పగ ♦ లేము గాని
దామెరకులీనుడగు ధర్మ ♦ నాముడిపుడు
వచ్చినట నుండి యిట ♦ రాయబారి యగుచు.

బుస్సీ—ఏడీ యెక్కడకు వచ్చినాడు? వాని యభిప్రాయమేమి?

లక్ష్మ—నాకడకు వచ్చి "రావువారు సంధి చేసికొందురు బుస్సీ దర్శనము చేయింపు" మని నన్ను గోరినాడు.

బుస్సీ—విచారించెదము గాక పిలిపింపుము.

లక్ష్మ—(భటుని బిలిచి) నాపటకుటీరంబుననున్న వెలమదొరం దీసికొనిరా పో.

భటు—సిత్తం సిత్తం. (నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

(అంత నాయుధపాణి యగుధర్మారావు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

ధర్మ—(వంగి బుస్సీకి సలాములు చేయుచున్నాడు.)

బుస్సీ—(కూరుచుండ నియోగించి) అయ్యా! మీ రెక్కడనుండి వచ్చుచున్నారు? ఏమిపనినిమిత్తము వచ్చినారు?

ధర్మ—రాయబారి నయి దేవరవారి దర్శనార్థము బొబ్బిలినుండి వచ్చుచున్నాను. నాపేరు ధర్మరా వందురు.

బుస్సీ—సరే! మీరాయబార మేమి?

ధర్మ—దేవా! చిత్తగింపుము.

చ. సుజనులు రావువారు సరి ♦ శుద్ధమనస్కు లు. మానభూషణుల్
ప్రజలకు నిష్టు లెప్డు ప్రభు ♦ భక్తిగలారుచు; తద్విరోధియౌ
కుజనుఁడు రామరాజు తన ♦ కుం గల వైరము దీర్చుకో మహా
వృజినము లాడి మీకుఁ బార ♦ వోచె నెకించుక లేనిదప్పునన్.

బుస్సీ—ఆ వెలమవారికడ తప్పు లేదనుట నిజమగునా? అయినచో మాకుఁ బన్నికుంట యేమి? మాకడకు రాకుంట యేమి?

ధర్మ—దేవా! పండక పన్నియ లేదు. దుష్టాత్ముఁ డగు రాజు మీకడనుండుట జేసియు మొదట మీరాక మాకుఁ దెలియకుంటఁ జేసియు మీదర్శనంబునకు రాలేదు కాని తుటియొండేమియును లేదని విన్నవించుచున్నాను.

బుస్సి—విజయరామరాజు మీకడకు దూతం బుచ్చియుండ లేదా? మొదటఁ దెలియ దంటు వేమి?

ధర్మ—"బుస్సి సపరివారుండయి వచ్చియున్నాఁడు. మసము పన్ని మని చెప్పెదము. దాని కతండొప్పకున్న సంహరించి వత్తుము. మీరును రం"డని మొన్న మొన్న వర్తమాన మంపుచు దూతం బుచ్చినాఁడు. దానికి మే మంగీకరింపక వానితో రాలేదు. ఇది నిశ్చయము.

బుస్సి—ఈమాట కేమి! బొబ్బిలివారు మిక్కిలి శౌర్యవంతులు బల వంతులు. బుస్సి లక్ష్యము మన కేమని యుపేక్షించినారు. సమయము వచ్చిన మాకుఁ బిండివెట్టం గూడఁ దలఁచినారు. ఇది నిశ్చయము.

ధర్మ—

చ. హరహర! మీర లిట్లనుట ♦ న్యాయముగా దటువంటిగర్వ మా
దొరలకుఁ గల్గ దెప్పటికి ♦ దోర్బలశాలులె నైన మీకడన్

గురుతరభక్తిమై నడచు ♦ కొందఱు దుష్టుని దుష్టబోధనల్
గర మలుకన్ సహింప దగు ♦ నా యిటులో జగదేకవల్లభా.

ఉ. కప్పము గట్ట లేదనుచుఁ ♦ గల్గిన తప్పున కంత కంతగా
నిప్పుడె కట్టి మీసెలవ ♦ యే నలబొబ్బిలికేఁగు వచ్చి నా
తప్పు క్షమింపుమంచు మని ♦ తావకపాదము లాశ్రయించు నో
యప్ప, దయారసంబు హృద ♦ యంబున నంటి ననుగ్రహింపవే.

బుస్సీ—ఈమాటలకేమి లే! బూటకంబులెన్నియినం బలుకవచ్చును. సమయము దాటి పోయినది. అయినను మీ రాజు బుద్ధిమంతుడై కొంతకాలము ప్రవర్తింపఁ దలఁచునేని విజయరామరాజుం బ్రార్థించి యొకసంబళిక చేసికొన్నను. లేదేని సమబాంబములగాఁ గోట విడిచి యొంటరిం బోవ్వనగును. అట్లు కాదేని మా మనుమల వేలమూఁక లోకట్ల పట్టణం బడి బొబ్బిలి నిర్మూలించుటయే నిశ్చయంబు. మీ బావలు బాంబు మా ఫిరంగికడం బనికిరాదని మీ మహారాజుకుం జెప్పుము.

ధర్మ—[కోపం బడంచుకొని]

ఉ. బూటకమాడ నే విజయ ♦ భూపతి దూతను గాను నస్త్రహా
రాంగుడ రంగరాయమను ♦ జాతిపవిత్రుడ గాని మీరు నిం
కేటికి గ్రాల్య? మాకు టీకఁ ♦ నే నిప్పుడు నాకు? నరాశ్రయంబు ను
మ్మే కిటికోన్నటంబు నచి ♦ యుంపట? నొంకల లిట్ట లోప్పనే.

మ. సమకంటకన్ బడరాని పుణ్యవతులన్ ♦ భార్యాదులన్ బిడ్డలన్
బరిరక్షింప విశేషవైభవములన్ ♦ వర్తింపనై యొప్పుమా
చిరకాలార్జిత మైన కోట విడి వా ♦ సిం బాసి నానామహా
న్వరసంసేవితపాదపీఠుఁ డగుమా ♦ రాజు నీవు బొమ్మనగా వే?

బుస్సీ—[ఆగ్రహముతో] నీచమి వికటకట్టిస్టుకొనుచు. మీ రాజేం. ద్రోహు విజయరామనరేంద్రున కిం బాదాక్రాంతుడై సంధి చేసికొనుట యొకాక సమబాంబములగా విడుము నిలిపిగోటవిడిచిపోవ్వను నా

చేయఁదేని మహాయుద్ధంబు సిద్ధంబు. అందు మాకు విజయంబు సిద్ధాంతంబు. అని మీరాజుతోఁ జెప్పుము. ఇంక మాఱాడితి వేని నిను వెడల నడపింతు నని తెలిసికొమ్ము.

ధర్మ — [కాలాగ్నిరుద్రుండువలె కనలి పండ్లు పటపటం గొఱుకుచు]

శా. ఏమేమీ! యిటు చెందనాడెదవు లో ♦ నింతేనియుం ధర్మముం
మామర్యాదయుఁ జూడ కెంచవు జగ ♦ న్మాన్యప్రతిష్ఠాన్యలీ
భూమీశుల్ నడికొర్వ రాయుధముఁ ♦ గొల్పొందఁగా నెత్తు నీ
వీమాత్రంబు నెఱుంగలేవయితి పా ♦ పీ! పాపసంజాతువే.

[అని లేచి కత్తిఁ దాటింప నుంకించుచున్నాఁడు.]

బుస్సీ — [గడగడ వడంకుచు లక్ష్మన్నతో రహస్యంబుగా] హాహా! మహోపద్రవము వచ్చినది. న న్నీయుపద్రవంబునుండి యెట్లు తప్పింతువో తప్పించి నాప్రాణము రక్షింపుము. (సంభ్రమించుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ — (ధర్మారావుం దరిసి ప్రార్థించుచు) ధర్మరాజా!

చ. త్వరపడకయ్య బూసిదొర ♦ వాసి యెఱింగినవాఁడు మీపయిం
గరుణ దలిర్చునట్లు వెను ♦ కం బొసరించెద నిప్డు డాఁకటం
జిరచిరలాడుచుండె మన ♦ చెప్పినమాట చెవిం బడంగఁ బో
దరయుఁగఁ గార్యమెం జెఱుచు ♦ నట్టివిధం బిది నీకుఁ జెల్లునే.

ధర్మరాయాగ్రణీ! నాచెప్పినమాట లన్యథా పరిగ్రహింపఁ జేసి నీవిల్లాగ్రహంబునఁ గత్తి నెత్తుట కార్యానుసంధానంబు గాదు. శాంతింపుము. శాంతింపుము. [చేయిపట్టుకొనుచున్నాఁడు]

బుస్సీ — [పాఱిపోవుచున్నాఁడు] (తెరలోఁ గలకలాంతరము)

శా. నిన్నుం బట్టఁ దలంచినారరులు ని ♦ శ్ఛిద్రప్రతాపప్రభా
సాన్నిధ్యంబున నశ్వలాయుధ బలం ♦ బాసన్నమై యుండె మా
యన్నీచోటకు రాగ నాఁక నడియెం ♦ బ్రూసిన్ వారలంబులం
గన్నా మైనకృపాణమే జఠరా ♦ నల్పొందు ధర్మప్రియా.

ధర్మ—(ఆకర్ణించి తనలో) పరులు నన్నుం బట్టికొందు రని నా భటులు నాకుం దెలియం బలుకుచున్నారు. నే నిట నున్న నాకు భంగంబు గలుగు ననియే తోంచుచున్నది. విజయరామాదులు మహానీచులు. నీచప్రకారంబులకుం బ్రయత్నింతురు (అటునిటుం జూచి మహాలాఘవంబునం బఱవం దలంచుచున్నాండు.)

(తెరలోం గలకలానంతరము) గిర్తే మారో. మారో. పకడో. పకడో. అంత హైదరుజంగును, విజయరామరాజును, ఇరుగడ నిలువ విచ్చుకత్తులతోం బరవళ్ళుద్రొక్కు వీరభటులు (ప్రవేశించుచున్నారు.)

ధర్మ—(చూచి తప్పించుకొని పాఱిపోవుటకుం బ్రయత్నించుచు నిటు నటుం బఱువు లెత్తుచున్నాండు.)

హైద—కోఁ రే వస్తాద్! లాడూఖాన్! ఐసాగిర్తేహైబద్మాష్. మారో మారో. పకడో పకడో.

విజ—ఓహో ప్రధానయోధులార! ఇతండు ముదిసినవాండయ్యును మిక్కిలి లాఘవము గలవాండు సుండీ!

చ. మునుకండు ద్రోణుండొల్ల రణ ♦ భూముల శత్రులు మట్టుపెంచినన్
బెదరక లాఘవంబు మెయి ♦ బీరము తోరముగా మెలంగునో
ముదిసిన నీతండట్లు మన ♦ ముదర నున్నటు లుంచు నంతలో
నదను గ్రహించి కన్మొఱంగి ♦ యవ్వల దాటంజూడీ రయంబునన్.

హైద—తూరీగిలాగా యెగిరీ పోతాడు వుంది. వీశికిం బట్టువాలా మనికి ఖట్టాం అవుపూంవుంది కానీ వస్తాద్ లాడూఖాన్! దేఖో దేఖో పకడో పకడో.

భటులు—(పరువు లెత్తుచున్నారు.)

ధర్మ—(ఇటునిటుం బఱచుచుం గత్తిం ద్రిప్పుచు నెగిరిపోవును.)

భటులు—(సంభ్రమముతో) అరే రే రే బద్మాష్ గయాహై మారో మారో. (తుపాకులు ప్రేల్చుచున్నారు.)

విజ—(నిర్వేదపడి)

గీ. మెఱపు మొఱసినచందాన ♦ మెఱసి మెఱసి
కంట మసిఁ బ్రామి మసలక ♦ గంటు పఱచి
దూత ముదుకందు గికురించి ♦ దూఱె సకల
మనప్రయత్నము విఫలమ్మై ♦ మంటిఁ గలిసె.

హైద—బుడాఅద్మీ బడావస్తాద్ వున్నాడు! మనకీ బొమ్మా గట్టీ మనీవాఁనీ చావాగొట్టీపాఁనాడ్. హెంతమోషం. మనం ఫరామోషీ చేసీనామ్ చనంతప్పీపోతే బుస్సీతలా తెగీ పోఁ. హెంత మోషం! హెంతమోషం.

విజ—ఖాఁ వర్యా! కడచినదాని కింతచింతింపఁ బనిలేదు. మనకు బుస్సీదొర యాజ్ఞ యైనది గావున మన మందఱము నిప్పుడే కోట ముట్టడింతము రండు. మనవృత్తమెఱిఁగి బొబ్బిలివారును యుద్ధసన్నద్ధులై యుందురనియే నానిశ్చయము. (తెరలోఁ గలకలము)

హైద—అచ్ఛాభాయ్! మనాలష్కర్మే డంకాబజాయింపూ అవుతూవుంది లెండు యుద్ధంకు తయ్యారు లెండు. పయానం కండు.

(అందఱు లేచి నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీ

బొబ్బిలియుద్ధనాటకము.

తృతీయాంకము.

స్థలము: బొబ్బిలి సభాభవనము.

[వెంగళరాయఁడు, నరసారాయఁడు, చెలికాని వెంకయ, కాకర్లపూడి వేంకటరాజు, కొందఱు సేవకులును గొలువఁ గొలువుదీరి రంగారాయఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రంగా—మంత్రివర్యులారా! మచిలీపట్టణంబునకరిగిన మంతెన బుచ్చనయింత మసలుట కేమి కారణమో? గోరుందొర గౌరవించెనో లేదో?

నర—రాజాగ్రణీ! గోరుందొరకు మనపై గౌరవంబు మెండు. గావున మనబుచ్చన నాదరించి బుస్సికిం దెలియఁబుచ్చునని యే నా నమ్మకము.

వెంగ—

శా. ఆగోరుందొర బుస్సియొక్క తెగవా ♦ రాంతర్యముం దిర్యగన్
రాగం బూదిన వారలొక్కరుని ప్రా ♦ రంభంబు వేఱొక్కఁడో
బాగంచున్ వచియించుఁగాదనఁ డిదం ♦ బాటింప నస్మత్కృతుల్
యోగింపన్ బుసికాతఁడేమయిన ప్రా ♦ యుంబోయనంబోలునే.

కాక—క. వ్రాసినసువ్రాయుగోర్డొర
బూసి యొకింతయును దాని ♦ బున్నిఁకొనుచున్
వాసిఁ గనఁడు బుచ్చన కా
యాసము కాకింతయైన ♦ నట ఫలముస్నే.

కా. వెం—

మ. అరయన్ రాజు నిశాచరుండు కలుష ♦ వ్యాపార పారీణుఁడున్
వరసచ్చక్రహరుండువాఁ డెపుణ్యుఁడున్ ♦ వర్తించుఘోరాపయో
త్కరమందున్ మదిలీపురంబు జనితం ♦ త్రంబు భాసంగిరిచి గో
ర్ధారచిత్తంబు మరల్పనోపు బుసిపాం ♦ డు బాఁదితానుండుటన్.

రంగా—

మ. అకటా! యీరకీటాడఁబెట్లు నెపమా ♦ స్వాతంతుగోర్కి, రెడ్డినా
యకు పక్షపాతమ్ముఁడాతనిం దెలుచునే ♦ ష్ఠాభ్యర్థనన్ రావువా
రికిఁ బత్రంబు పఠించియుండుఁ దేవ ♦ రీతిం బ్రబోధించినన్
సుకృతంబొక్కఁ సుమంత్రియుండిన ఫలిం ♦ చుం గార్యమప్పట్టునన్.

కానీ! మిత్రులారా! బుచ్చన నేఁడు వచ్చినట్టు తెలియవచ్చినదికదా! రానిండు సర్వము విశదమయగు ధర్మాపురంబోయి కొన్నినాళ్లయ్యె నతనిజాడయుఁ దెలియరాదయ్యె నదే. సేవకా! పురోపకంఠంబున కేమఱేగి బుచ్చన రాక విచారించి రమ్ము పొమ్ము.

సేవ—చిత్తము (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

బుచ్చ—(ప్రవేశించుచుఁ దనలో)

మ. చతురుండే కండటంచు నన్ను బనిచెన్ ♦ సంధా బోనర్పంగ నా
గతి యుంతన్ వితయయ్యెనే యిపుడిలం ♦ గాన్పింపనేమయ్యె నో
హితుఁడా. కార్యమటన్న మున్నె దొరతో ♦ నేమంచు నాక్రోచ్చెదన్
హితమున్ బ్రేకికి గూర్పలేని మటజుం ♦ డేలా? యెయిడల్ కాల్పనే.

హాహా! కాలము చెడ్డదయినప్పు డెంతవాఁడు నేమియుఁ జేయఁజాలఁడు గదా! కానీ కానున్నది కాకమానదు (సమీపించి) జయము జయము మహారాజా! (నమస్కరించుచున్నాఁడు.)

రంగా—[పరికించి] ఓహో! అడఁబోయిన తీర్థ మెదురైనట్లు బుచ్చనయె వచ్చుచున్నాఁడు. మిత్రమా! రమ్ము పీఠ మలంకరింపుము.

బుచ్చ—(విశ్రమించుచున్నాఁడు.)

రంగా—మిత్రమా! గోలుకొండ సుఖమైయుండెనా? విశేషమేమి?

బుచ్చ—గీ. గోలుదొర సౌఖ్యమున నుండెఁ ♦ గువలయేశ!
నేను మీరాయబారిని ♦ నాసతంబు
కుతుకమునఁ జేర రమ్మని ♦ కుశల మడిగి
గారవమున మిమ్ము మెచ్చినట్లు ♦ గౌరవించె.

రంగా—వింటిరా! మిత్రులారా! గోలుకొండదొర వృత్తాంతము?

బుచ్చ—నేను రెడ్డినాయుఁడు ముఖంబున మన వృత్తాంత మంతయు వినిపించితిని. ఏని విజయరామరాజు పరమదుర్మార్గుఁడని నొక్కి వక్కాణించెను.

రంగా—గోలుదొర యెప్పటికిని మనపక్షము వాఁడే. తరువాత?

బుచ్చ—వెలమదొర లుత్తమోత్తములు వారిపైఁ గలహింప వలదని యావద్వృత్తాంతమును చేట తెల్లఁగాఁ దెలియునట్లొక జాబు వ్రాసి మర్త్తన కిచ్చి బుస్సీకడకుం బుచ్చె.

రంగా—సరే! మన కిది దిగ్విజయమే. తరువాత?

బుచ్చ—జాబుం జూచి బూస్సీ హైదరు పై మండిపడినాఁడు.

రంగా—మండిపడిన వాఁడు మండిపోయెనా? మఱి విజయరామ రాజో?

బుచ్చ—వానికిం ప్రాయశ్చిత్తమైనది.

రంగా—మిత్రమా! తరువాత?

బుచ్చ—మూసాబూసి రోసంబునం జేసి వారిం దూరి పోరు మానిపో సంకల్పించినాఁడు.

రంగా—(సంతోషముతో) తరువాత?

బుచ్చ—వాఁడు మిక్కిలి జడిసి యుక్తిపంబునం గొంత తాళక్యము వాని కిచ్చి లేనిపోని నేరములెన్నో కల్పించిచెప్పి మనపై మరల నీసెక్కించినాఁడు.

రంగా—ఛీ! ఛీ! బూసి గడ్డి గఱచి యాతలోనే పరాఙ్ముఖుఁడై మనపైఁ బడనెంచినాడా? కానీ! విచారించెదం గాక మిత్రులారా! చేలయని నన్నుఁ దూల నాడెదరేమో? రాజులకుఁ జతుర్విధోపాయంబులు నత్రప్రయుక్తంబులు సుఁడీ!

నర—అన్వీక్ష్యాదిరాజకీయధర్మంబు లన్నియు నెఱింగి మహారాజ వైన నిన్నుఁగాదనువాఁ డెవఁడు? నీచేత నస్త్రవినియోగంబ కాని సామాన్యమా? చవిటినేల విత్తనంబాటకున్నఁబొలకు కాపుగించ్చ్రెడా! అది యట్టుండుగాక ద్వితీయంబున నైన ధర్మరా కెట్లు కార్యంబు సాధించుకొని వచ్చునో?

వెంగ—ఆఁ! ఇతఁడు చేసినాఁడు అతఁడు చేయనున్నాఁడు! కానీ యీ చెప్పలతోడనే విరకపోవ్రదామా?

[అంతఁ దత్తఱపాటుతో దౌవారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దౌవా—అయ్యలారా! నెత్తురు గడ్డలతో మనధర్మరావు తత్తఱపడి వచ్చుచున్నాఁడది యే మాపద్రవమో?

అందఱు—[సంభ్రమ మభినయించుచున్నారు]

[అంత రక్తసిక్తాంగుఁడును సాయుధహస్తుఁడు నగు ధర్మారావు ప్రవేశము]

రంగా—[చూచి భయసంభ్రమములతో] మామా! యేమి యీ యుపద్రవము?

వెంగ—మ కేమియుం గాదు కదా అనుకూలతకలలకలకలు.

ధర్మా—నాసంధి వారి కనుసంధింపక నన్ను బంధింప నెంచిన వారి మర్దించి వచ్చితిని.

రంగ—ఏమివృత్తాంతము? ఎట్లిల జరిగినది? ఇందు విశ్రమించి సాకల్యముగా నెఱిఁగింపుము.

ధర్మా—నేను బోయి ద్విభాషిలక్ష్మణునితో సంభాషించి తనమాటలమున నేకాకి యగుటబున్నీ దర్శనము చేసి కార్యము చెప్ప వాఁడనై నెన్నవలసినంత వట్లు చెప్పితిని. దానికి వాఁ డంగీకరింపక తన మాటను

మూర్ఛాడిన నన్ను వెడల నడిపించు వారి పలికినాఁడు.

రంగా—దానికి నీ వూరకుంటివా ?

వెంగ—పాపమూరకుండ కేమి చేయును; మూఢు కార్యకుశలి?

ధర్మా—(విజయరామరాజుం జూచి తల వంకించి) రాజా! ఊరకుం డునా ? మహాగ్రహంబునం గత్తి నెత్తి తల నెగుర వేయ నుంకించితిని. కాని యంతలో దుబాసి నాచేయిపట్టుకొని సాముం బన్నసంధించినాఁడు. ఆసందున వాఁడెందో పఱచిపోయినాఁడు.

వెంగ—(అనిష్టముగఁ జేయి విదులుపుచు) ఛీ ఛీ ఛీ ఛీ!

క. ఏమిపని చేసవచ్చితి వామెయి నమయంబు దొరకె ♦ నా నేఁ గాని
నామేన బావ గానీ యేమైనఁ వానిఁ ద్రుంప ♦ మే? భీతాత్మా

సీ. ముసలివగ్గ! నీవు ♦ పోనేల తగుదు న
మ్మా యటంచు నటను ♦ నట్టి సమయ
మ్మున వాని నేయ ♦ నైతివి నీకత్తి
యేల? శౌర్య మేల? ♦ గేలిఁ బ్రదుకు ?

వాని నొక్కనిం దెగటార్చినచో మన కేయిక్కట్టును లేకపోవును గదా! ఎంతపని చేసితివి? ఎంతపని చేసితివి ? దుబాసిసాముం బన్నసంధించినాఁడని చెప్పుచుంటివి. వాఁడు మాత్రము మనవాఁడా? మన వలన లంచంబు దిని వారివలన నుపకరింపఁ జేయుచున్నవాఁడు దుర్మార్గుఁడు వానిం గూడ నీ కరవాలంబునకు ద్వితీయకబళనంబు సేయు గాదా?

ధర్మా—(క్రోధముతో లేచి) ఓరి మూఢాత్మా!

క. ఏలా నీశౌర్యము కరవాల మ్మిది యేల ముసలి ♦ వగ్గ! యనుచుఁ
వేళాకోళంబు చేసితి వేలో కనపింతు రమ్మ ♦ దే పస యున్నన్.

(అని పరవళ్ళు ద్రొక్కుచుం గత్తిం ద్రిప్పుచున్నాఁడు.)

నర—అన్నా! శాంతింపుము. శాంతింపుము. (చేయి పట్టుకొనును.)

రంగా—(మీసాల బిగించి కన్నులు నటు నటు గొణుగుచు)

చ. మదమునఁ గిన్క గాసికిఁను ♦ మాన్యులతో నకసక్కెమాడుచున్
ముసలి యటంచు నాఁడదె ♦ మొన్నెవ్వాని రుద్రుఁడో యనన్
గదను సేయు వాలుఁ గొని ♦ క్రాలెడు దామెర ధర్మరాజు నీ
మద మడఁచెదఁ జూత మొక ♦ మా తెవిరింపుము వీఁక నీతనిన్.

గీ. కండకావరమ్ము ♦ కాలుచు ప్రేలిచు
మంచిచెడ్డ లెడ్డ ♦ నెంచ నీకు
పడుచువాఁడ ననుచుఁ ♦ బడి కొట్టుకొందువు
ముసలి ముసలి గాడు ♦ ముసలిగాని.

వెంగ—[లేచి నుంకించుచున్నాఁడు.]

బుచ్చి—[చేయి పట్టుకొని కూరుచుండఁ బెట్టుచున్నాఁడు.]

రంగా—గీ. బుద్ధి గలవాఁడ వేని నా ♦ సుద్ది విశ్వ
సించువాఁడవ యేని లో ♦ నెంచి శుభము
ధర్మరాయని కాళుల ♦ దండ మెఱఁగి
సైపు మనుము బ్రార్థింప ♦ నోపు నీకు.

న:—ధర్మరాయా !

గీ. అన్న చేతిక్రింద ♦ నన్నివిధములఁ
బెఱుగుచున్నయట్టి ♦ పిన్నవాని
మాట కింతకోప ♦ మా? నీకుఁ దగునయ్య
కన్నకొడుకుమీఁదఁ ♦ గత్తిఁ గట్ట.

(కూరుచుండఁబెట్టి) వెంగళరాయా! ఈతం డపుడు బుస్సి చేయుట సుకరంబ కాని దూతకృత్యంబు వహించి యుండుటం జేసి కార్యంబున కెక్కుడు భంగంబు వచ్చునో యని సంశయించె నిది యుక్తంబ. నీకు దాయ చాకుండేఁ గా యని కోపంబ కాని వేఱొండును లేదు.

వెంగ—[లేచి ధర్మారావు చెంగటికిం జని చేతులు జోడించి]

చ. ఎఱుఁగక తప్పు చేసితి న ♦ హీనపరాక్రమ! దాయ నేఁడుఁగా
పోరకక పోయెఁగా యనుచుఁ ♦ దోరపు గిన్క మదిం గలంప నిం

ఎఱయుఁగ లేక దేవగురు ♦ వంశమహత్త్వమిఁ దూల నాడితిన్
దురితము గట్టికొంటిని స ♦ నుం గొమరుం డని సైచి కావవే.

(కాళ్ళమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు)

ధర్మా—[లేవనెత్తి] వత్సా! వగవకుము. మన కౌతశౌర్య మున్న నంత శాంతం బూనుటయె విధానంబు. బుస్సి నేసినంతం బోవునా? పైన సాంబడ్డగు లేఁడా? యతం డసమర్థుఁడా? మముఁబోంట్లు నీ చెప్పి నట్లు వేగిరించి రాజకార్యవిఘాతంబు సేయ వచ్చునా? పడుచతనం బెల్లెడం బనికి వచ్చునా?

రంగా—

శా. మామా! మాటలు రాని బాలుఁడ మహా ♦ మాన్యస్య భావ్యమఘో
ద్దామస్వాంతుఁ డెఱింగి యూవసమదో ♦ ద్గారంబునం గానలే
కిస్సై మాన్యుల ధిక్కరింప సినన ♦ య్యో దప్పు సైరించి నన్
నీమేనల్లుని నిర్మలాంతరమునన్ ♦ క్షమింపుఁడిఁక ప్రముక్కోదరా.

ధర్మా—రాజా! దీని కింత యేమిటికి? మన పెంగళరాయఁడు నాకుఁ బుత్ర ప్రతిముఁడు గాని శత్రుండా? ఆకృణం మట్టిది. అది యట్లుండ నిమ్ము. తరువాత జరిగిన చిత్రకథ వినుము.

రంగా—మామా! నాచిత్తం బిప్పటికి స్థిమితపడినది. తరువాత సంగతి యేమి?

ధర్మా—నేను మరలి రాఁదలంచునంతలో హైదరుజంగును విజయ రామరాజును కొంత తురుష్క బలంబుతో వచ్చి నన్ను ముట్టడించి పట్టుకొనం దలంచినారు.

రంగా—హాహా! ఎంతపని చేసినారు దుర్మార్గులు!

వెంగ—

శా. హాహా! హైదరుజంగ నీర్ష్యము నిలెం ♦ గాఢీసుకీర్త్యంబునన్
శ్రీహాళిక్కి నిశాత పింఛితలస ♦ త్ప్రజ్వాలనజ్వాలలన్

. . .

స్వాహాకారముగా న్స్వశోకశిఖిదస్ర ♦ గ్బహ్వాజ్యధారాప్లుతిన్
సాహంకారత వేల్వనైతిగద మా ♦ మా! రాజసూయంబుగన్.

ధర్మా—అంతలోనే నాముట్టడించినమూకలఁ జంపి చెండాడి పట్టుకడకే యిల్లు విన్నవింప వచ్చితిని మహారాజా?

రంగ—(సంభ్రమముతో) మామా! రామరాజుంగూడఁ జంపి వచ్చితివా?

ధర్మా—(దైన్యముఖముతో) లేదోయి నాయనా! లేదోయి!

రంగ—మామా! నీవు మూకలఁ జంపుకొని వచ్చునప్పుడు వెనుక తురక యుఱకుండెనా?

ధర్మా—వాఁ డుఱకుండునా! ఉఱకుండినవి జయరాముఁ డుఱకుండ నిచ్చునా! నన్నుఁ బట్టుకొను ప్రయత్నము విఫలంబయినప్పుడు కోటముట్టడించి పట్టుకొనుఁ డని మూకల కాజ్ఞ యిచ్చె.

రంగా—మూసాబూసీ నీతో మఱి యేమియుఁ బ్రసంగింపలేదా?

ధర్మా—ప్రసంగింప కేమి. కావలసినంత ప్రసంగించినాఁడు ప్రసంగించినదంతయు మనకుఁ బ్రతికూలమే "బిరుదునిశానీలు విడిచి విజయరాజు సపుత్రమిత్రకళత్రంబుగాఁ గోటవిడిచిపోవుటయో లేదేని విజయరాముని కాళ్లుపట్టుకొని సంధి చేసికొనుటయో శ్రేయంబు కాదేని యుద్ధంబు సిద్ధంబు అందు విజయంబు మాదు సిద్ధాంతంబు" అని చెప్పమనెను.

రంగా—అన్నా! దుర్మార్గుఁ డెంతమాట చెప్పినాఁడు! ఆఁడుబిడ్డలతోఁ గోట విడిచి పొమ్మనుటయే కాక విజయరాముని కాళ్ళమీఁదఁ గూడఁ బడుమనియెంగా! హా! హా! కాలమహిమ! (క్రోధముతో)

శా. యుద్ధంబుం బొనరించి బొబ్బిలిగడీ ♦ నబ్జాంత లూఁగించినన్
వృద్ధస్త్రీశిశుపుత్రమిత్రధనధా ♦ న్యేష్టార్థముల్ వోయినన్
బద్ధుండైన నశించిపోయినను భూ ♦ స్వప్రాభవంశోద్భవ ప్రా
డిక్షుప్సున్నఁ దెగించుఁ గాని యితరా ♦ పేక్షం బ్రవర్తించునే.

అమాత్యవర్యా ! మన కింకఁ గర్తవ్య మేమి?

నర — యుద్ధమే కర్తవ్యము.

చె. వెం — (భయ మభినయించుచు) మహారాజ !

మ. నిశితక్రూరగదాసిశూలముఖశ ♦ తఘ్నిప్రాతసంభూత సై
దశదిగ్వ్యాప్తమహాసైన్యమెదురం ♦ దక్క్యాః బహూధ్యం బగున్
నశియించుం బ్రజ గోళ్ళఁ బోవృషనికిన్ ♦ గానోపు గోడ్డఝ్ఝు ను
ద్ధశ పాలౌదుము కొన్నినాళ్ళు తల పొం ♦ దందామ కో రాదొకో.

రంగా — వెంకయ్యా ! ఎంత వెఱ్ఱివాఁడవు ?

శా. నీచత్వంబున నత్కులీనుఁడు కడన్ ♦ జీవించుకంటెన్ నిజ
ప్రాచుర్యప్రతిభా విశేషమున వి ♦ శ్వం బెన్న నర్థక్షణం
బే చాలున్ యశముం గడించుకొననన్ ♦ వీరప్రశస్తాఖ్య లీ
లేచర్లాన్వయజాతు లెట్టిబ్రతుక ♦ ర్థి న్మెత్తురే? చత్తురే.

శా. నాసామే నన నొప్పు తాండ్రకులర ♦ త్నం బాత్మ నా నొప్పు నీ,
నా సైనోడును విగ్రమైకధను లె ♦ న్నన్ నీవు జన్యంబునన్
గానంతైన వెఱుంగు నూనసిమదిన్ ♦ గాలాచిరన్ లానులన్
మూసాబూసిపరాసుసైన్యమ ల ను ♦ న్మూలింప కేప్రేల్మిడిన్.

గీ. ఉక్కుతునకలు గద మన ♦ మోసు లెల్లఁ
గఱకుతురకఫిరంగుల ♦ నరకుఁగొనను
చిత్తజల్లిగ నాజిలో ♦ నెత్తి బఱతు
పాకిగుండ్లకు జంకరు ♦ వీక విడరు.

వెంకయ్యా ! మనవారి పరాక్రమంబు లిట్టివి. మానంబు పోయిన వెనుక మానధనులకుఁ బ్రాణంబు ప్రయోజనంబు కాదు గాన నీమాట యుక్తియుక్తంబు కాదని యెఱుంగుదువుగాక.

అందఱు — మేలు మేలు ! మహారాజ ! మేలు మేలు !

కంచుకి — (ప్రవేశించి) హాహా. మహారాజ ! ఎవఁడో కొంద

హుస్సేను మాను హుమాయూను నిక్కి వచ్చి హజారమువాకిట వేచియున్నాఁడు అతఁడీపత్రిక దేవరవారికిమ్మనినాకిచ్చి పుచ్చినాఁడు. (పత్రికనిచ్చును)

నర—[పుచ్చుకొని చదివి] మహారాజ! హైదరుజంగుబహద్దరుగారి హసనల్లీఖానుఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

రంగా—[ఉత్సాహముతో] వారిలో నతండు పరమోత్తముఁడు. అతండిపుడు వార్తాహరుండై మనకేదియో మేలువార్తం దెచ్చియున్నాఁడు. మీరెల్లరు వాని కెదుర్కోలు సేసి తోడికొనిరండు.

అందఱు—చిత్తము [అని నిష్క్రమించుచున్నారు]

[అంత నరసరాజులతో హసనల్లీఖాన్ ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

హస—సలాం బందగానీ యాలీ!

రంగా—ఓహో! నాప్రియమిత్రుఁడు హసనల్లీఖానుఁడా? రమ్ము. [పీఠముంజూపుచున్నాఁడు. అతఁడు కూరుచుండును]

రంగా—ఓహో! ప్రాణమిత్రమా! నీరాకవలనఁ జాకయుం బోలె నీకింగూర్చుచున్నయది. ఏకారణంబున నిట వచ్చితివో విన వేడ్క పడుచున్నవారము.

హస—మహారాజ్! మైఁ మీఁకీ యెదికీ వస్తాఁ. నారాకామీఁకి కోపం సేస్తాది. ఖుషీ సేయుదూ వున్నదీ. రజా. హమారా నవాబ్ సాహేబ్ బద్దాష్హా వున్నారు. మీఁకీ మా ప్లేను తెయ్యారు వున్నారు. విజయరాజాకీ ఖిలాఖత్ అయి ఉష్కే ఫిక్రు చేసే నాగోపాలగాయక్ నవుకరీగళ్ బుస్సీ కహాస్ఛేరి సేయువమయంలో మీఁబుకజూమీద నౌబత్ బజాయుంపూ యని హుకుం సెప్పినాక్. ఆ హుకూంపినికీ, "రాపల్ వ. కా నగారా బిరుదూ సపాయిల్ ఆదికే పిలిచేఁలేదు! హుకాంపోతే. వాఁకు బహా టుంచీ వున్నా" సెప్పుచున్నాడ్ దానికి సైప్ప్ఛనాక్ మహారాజ్!

రంగా—మిత్రమా! హైదరుజంగు మాపై నింతయాగ్రహించుట కేమి కారణము? విజయరాముఁ డిచ్చిన లంచంబున కంతకంటెను మా వలనమాత్రము తీసికోరాదా?

శా. మా సాబూసియిది యేమెఱుంగక ♦ మహా ఖాత్రు మాయాగతిన్
మోసం బంది యథా ప్రవర్తనముగన్ ♦ బో లేక తాం జైలుపి
స్తౌ సక్తిన్ వెస వెంటనంటు భయ మం ♦ బన్నా యశు ఖ్యాతిక్రై
నాసం జేసి మొలంగ బొంచుచుం గలవ ♦ వ్యాపార పారీణుం డై.

మ. కలకాలంబుగ మా కమ్మ్రితముగాం ♦ గన్పట్టి శ్రీ స్వామికిం
దొలంగం గోటకు విడి పొమ్మనుట యుక్ ♦ దుర్మార్గుఁడై రాజుకా
ర్యాలు సేయించి వేలంగుమాట గునుసా ♦ లోచింప సాబూసికిన్
ఖుబుం డైనా దసుజాగు సాహెంబు సకల్ ♦ గారాము నా వ్రాసెదే.

మిత్రమా! మే మీ నలసిన దే కాక మఱియెంత పైకమిచ్చుకొమ్మనిన నిచ్చుకొందుము మఱియేమి చేయుమనినఁ జేయుదుము గాని యీ రెండును మాత్రము చేయువారము కాము. మాకు బలవత్ప్రేరణంబు వచ్చి ప్రాణములు గోలుపోవలసి వచ్చునని భయం బిసుమంతయును లేదు. మాకు వలసినేర మింతయును లేదు మహారాజ ప్రబోధసంబునవారు మాపై నెత్తివచ్చిన రానిమ్ము దైవమే దానికిఁ బ్రమాణము.

హుస.—రాజా! మీరు బహాదుగుంచి వాక్ మీరేకప్పు లేద్ మీ బిసుదూని పోలీల్ లీసి వెయ్యాలా వాకీ- మంచి కాద్ ఖాని భోంచం హుకుం సనా సెయ్యవాలా ఎంగకీ. హమా భలయింతుల్ బహాలష్కర్ కలానాక్ వారీకసహం మనసు చకాన్ మీమంచి వాస్తే జమారు లేక్ హైదర్ రాజా మాటమీరా సమ్హాల్. వాడికి వదా కత్తి గ్యాటీ బాసాసేనాడ్ వాడి సంట్రా సెంగ్రాది సిపాయీలా స్నేదూ వుండి. మనపినేస్తా మే నాహా! సెర్కార్ నెలం బైటాపో సౌ నీరాజ్యం దెస్త్యా సంసయం లేక్ నామాటాయిను. ఖత్తి ముట్టిసెస్తా. పిల్లీకీ మేకల్కీ నాహక్ వాలా రాజా! నామాటయుక్ సీకి పార్దనా సేస్తా. నీ దండం పెడతా నిమ్మాసూస్తే సలాంజెంగా వేస్తాద పన్నదీ మేలూసేస్తా. నామాటాయుక్. నామాటాయిన్.

రంగా—ప్రాణమిత్రమా! నీకు మాపై మిక్కిలి దయగలదని నే నెఱుంగుదును. దానం జేసియే నీవింతగాఁ జెప్పుచుంటివి నీమాట వినకున్న మాకుఁ బ్రాణగండంబు వచ్చుటయే సిద్ధము. అయినను—

పంచ. పరంపరాగతాన్వవాయ ♦ పౌరుషాభిమానముల్
పరాపరాత్మగౌరవంబు ♦ ప్రాభవప్రశస్తియున్
జరామయాపదల్ నశించి ♦ సగ్గిపోవ నున్నయీ
శరీరమందు నాసఁ జేసి ♦ మాపుకోఁగఁ జాయనే.

ఎది యెట్లయినం గానిమ్ము దాని కొఱకు నేం బ్రతిన సేసినది లేదు. నీకు మాపైఁ బరిపూర్ణానుగ్రహమే యున్నయెడల నారడిగినంత సొమ్మిచ్చి వారివర్గమునకు వచ్చి యుచితరీతిం బరికించెద. ఇట్లు చెప్పి సంప్రతింపుము. కాదేని కాసున్నది కాకమానదు. దీనికింకం గాదనకుము. నావలనం దప్పున్నం జెప్పుము.

హాస—(విచారమునఁదలపంకించుచు) గాడా! సెప్పవలెనా సెప్పినాక సైతె నా నీసిత్తము నేను సెయ్యాలది సేస్తాన్. మీదాస్తేగం వున్నాడ్. నాకూ సెలవు.

రంగా—నీమాట వినక నిరాకరించితి నని నాపై నాగ్రహింపకుము మన్మమైత్రము మఱచిపోకుము. పోయిరమ్ము.

హాస—సిత్తం. సిత్తం. (లేచి సలాము చేసి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

అందఱు—(లేచి కొంచె మనుసరించుచున్నారు.)

చారుఁడు—(ప్రవేశించి) జయము జయము మహారాజా! శత్రుసైన్యంబంతయు యుద్ధమునకు సన్నద్ధమై యున్నది.

రంగా—ఎట్లు సన్నద్ధమైనది? ఎట్లున్నది?

చారు—మహారాజ! రథహస్తి పత్తితురగాదులతో పేసవేలు మహాసైన్యంబు భూమి యీనినట్లు నెడం దానమై నిండియుండె. అందుఁ గుఱుప్ర సైన్యంబునకు లంబూభానుని, పరాసుసైన్యంబునకు లానుని, కన్నడసైన్యంబునకు విజయరామన్న, అధికారులుగా నిలిపిరి. వారెల్ల

దుష్కర శరస్త్రాణకవచాదులం దొడిగి ముసలముద్గరకరవాలభిండివాలా దులును త్రిశూలంబులు దుర్వాఖండములు లోనగు నానావిధాయుధంబులం ధరించి యుద్ధపాండిత్యంబు పొలయ మోహరించిరి. ఆమొగ్గరంబున కగ్రభాగంబున లాముఖాహుంకులును, పిఠాపురదేశ మహమ్మదుఖాన్ మ యూసుఫులును, దక్షిణంబున జాఫరుఖాన్ సర్దారులును. ఉత్తరమున హాసన్‌మ్లిఖాన్ మున్నగుపఠానులును, పశ్చాద్భాగంబున ఛత్రపతి ప్రముఖ రాజపుత్రసమేత పారసీకయవనబర్బర పుళింద పుల్కస సాము లును సుశిక్షితంబున సమస్త శిబిర సైన్యముతో విజయరామరాజును నిలువ నియమించి సైన్యకర్జాగు మహాహంకారంబునఁ బెద్దకోలాహ లంబు సేయుచు నేఁడు గ్రక్కదల వెళ్లనేనల నడుమ దుర్గాని మన బొబ్బిలి గడికి ముట్టడించుచు వచ్చుచున్నాడు.

రంగా—(అలక్ష్యము బభినయించుచు) హాహా! మాకోట ముట్టడింప నంత ప్రయత్నముగా వచ్చుచున్నాడా ?

శా. రానీ వేనకు వేల దోసులబలల్ ♦ రానీ పరాసుల నేఁ
గాసిం బెట్టుదు గాసిఁ జెందిరి యనుల్ ♦ గాఁ జేసి లేనట్లుగ
న్నో సేనాపతి, కాల రాసి జయానిం ♦ గూడంగ సంధింపమే
పూనంబున్న మనుష్యుఁ డిట్లెంతి రా ♦ ను ప్రాణమున్ ప్రాణకున్.

(అంతట దత్తరపాటుతో నొకభటుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

భటు—హా సామి మహారాజ! పరాసుసైన్యము వచ్చి మనకోటపైఁ బడుచున్నది. ఇంతవరకు మా కంతరంబునకు మీఁద నుండగా సముద్రపు పొంగువలెఁ బెద్దచప్పుడు వినిపించు నిది యేమిరా యనుకొని యుత్పాతముఁ జూచితిని. బాబూ! భూమి యాకాశ మెక్కడఁ జూచిన నడియే కనుపించుచున్నది.

రంగా—సరి! నీవుపోయి నీపనిలో నుండుము. ఓ పరాక్రమ ప్రధాన యోధులార! మంత్రివర్యులారా! మనకింక మహాయుద్ధంబు సిద్ధంబగుచున్నది కదా!

మ. చిరకాలంబునుండి మీరలు మము౯ • సేవించి జీవింపుమం
టిరి మీతాతలు తండ్రులిట్లె మిము౯ • విశ్వాసపాత్రస్థితి౯
స్థిరకీర్తిం గడియించికొంచు దివికిన్ • విచ్చేసి రాలంబు భీ
కరమైనచ్చో భయస్థులుండుదురు పెల్ • కంపాజికిన్ ధీరులై.

అందఱు—(ఏకకంఠ్యముగా) మే మెల్లఁ దెగించి యున్నవారము. చిచ్చులుకుటకునైన సంసిద్ధముగా నున్నవారము.

నర—మహారాజ!

శా. తాల్తండ్రులు మేనమామసుతులున్ • సర్వాంగులు౯ మాభటుల్
మీతెండిం దినచుంటి మీమెఱుంగర౯ • మీదేసుండి పోరునన్
మీతోఁ బాటు సుఖంబొ దుఃఖమొ పడన్ • సిద్ధంబుగానుంటి మా
హా! తీవ్రంబుగఁ జూచిర౯ జెడెదమే • నాశించునే బేలయు౯.

రాజా! బొబ్బిలిపురంబునం బుట్టినపిల్లికిం బిల్లికిఁ జయుండు నని నీ వెన్నఁటికినిం దలంపకుము నీవారు నీకెవ్వరును ప్రాణంబు లాశించి యున్నవారు కారు చిచ్చులుకుటకునైన సిద్ధంబుగా నున్న వారీయుద్ధం బెంత? ఇట్టిచో నిట్లానితిన్పుట ధర్మంబు గాదు. ఇంక నీవిచారంబుదక్కి కార్యంబు దెలవాఁడను కవన్యము.

రంగా—వీరాగ్రణులారా! మీరెల్లరు మాప్రాణంబ సమున లనియుఁ ప్రాణంబులకుం దెగించి యున్నవారనియు నే నెఱింగియుఁ గార్యాంతరవ్యగ్రహృదయుండ నగుటం జేసి యెఱుంగనివాఁడఁ బోలె నిట్లు గాని వేఱొండుగాదు దీనికి మీ రింతయును జింతింపకుఁడు. నాపేరు గాని భారంబతయు మీఁదిదే కుప్పానశీను సైన్యంబు వచ్చి పడుచున్నది. తెలుపు కర్తవ్యయిన బులుపు.

శా. లాహుభానుతురుష్క సైన్యములక౯ • లాసూ పరాసీలక౯
బ్రోశల్ పేరులు గానమున్బలె నే • పుంఖాపు కోపించుగా
నీకంబోడక వచ్చునాజలఁగ నేఁ • చేదీప్తం జేయువాఁ
డిడ౯ పుల్లిశాయి గానలుప నే • దేవీరాకు మీసేనన౯.

ధర్మా—రాజా! ముంజేతికడియంబున కద్దమేల?

ఉ. దండితవీరవైరిజన ♦ దర్పవిదారణదారుణాస్త్రిం డా
ఖండలశస్త్రతుల్యసద ♦ ఖండపరాక్రమవిక్రమంబు మా
ర్తాండసదృక్షతీక్ష్ణరుం ♦ డాహవదోహలమత్తచిత్తుం డీ
గండరగండడైనయిను ♦ గంటినృసింహము సింహమీతండే.

అందఱు—(మేలు మేలని పలుకుచున్నారు.)

రంగా—క. మామా! సేనాపతిపై
మామానముగాచిపుచ్చు ♦ మా యిక మీాందన్
మేమెల్ల నీదునుడిలో
నేమెయి వర్తించుచుందు ♦ మీాయుద్ధమునన్.

(మెడలోం బూలదండవైవ అందఱు కరతాళధ్వనులను చేయుదురు)

నర—రాజా! నే నా పదంబున కంతసమర్థుండను గాను. అయినను భారం బంతయు నాపైం బెట్టినారు. కావున దేవరయాజ్ఞానుసారం బునం జేత నైనంతవఱ్ఱు కార్యంబు దెసవాండనై ప్రవర్తించెదంగాక. (కలయం బరికించి) ఓహో! ప్రధానయోధులారా!

సీ. రేబవల్ విడకుండ ♦ నాబత్తు ప్రోగించు
డెల్లబలంబు లా ♦ యితము గంచు
కోటకొమ్మల మీాంద ♦ మేటిసాధనములు
పాదుకొల్పుండు కత్తు ♦ లూందికొనుండు
మొగుగుండు తుపాకు ♦ లందంద నిల్పుండు
కాంగం బెట్టుండు నూనె ♦ కాకం దేలు
నలుగులు జల్లెము ♦ ల్లలి సానం బెట్టుండు
విడ్లమ్ము లంపుండు ♦ వేంకొలంది

గీ. కరుల హరులను గైసేసి ♦ కడల నిల్పుం
డుష్ట్రములమీాంద సామగ్రు ♦ లుంచికొనుండు

పరిఘు నలుచక్క దారుల ♦ భద్రపడుచు
బురుజుగము లెక్కి జోదులు ♦ పోరుకొనుచు.

మఱియుం గాకర్లపూడి వేంకటరాజు పశ్చిమంబునను, చెలికాని వేంకయ యుత్తరంబునను, దామెర ధర్మారాయఁడు తూరుపునను, చెలికాని నరసయ్య దక్షిణంబునను వారివారి సేనలతో బురుజులెక్కి కోటను రక్షించుచుం బోరుచుండిరుగాక. నేను నాయోపినంతవట్టు కోటచుట్టును జుట్టివచ్చుచుం బోరుచుందు.

రంగా—మంత్రివర్యా! మనము దండోపాయంబునకు మున్ను రెండుపాయంబులు మాత్రముపయోగించితిమి. మఱియు దృతీయోపాయంబును బ్రయోగింపవలసినవిధి యున్నదా లేదా?

నర—రాజా! దానం బ్రయోజనం బిసుమంతయును లేదు. కాని దేవరచిత్తంబున కన్యథా ప్రవర్తించుట నాయిష్టంబుకాదు కావున మరల నొక్కరాయబారం బున్నికడ కంపుటయే యుత్తమము.

రంగా—మామా! దానికి నీవుదక్క మఱి యెవ్వరు సమర్థులు? నీవేపోయి నేర్పునం బ్రవర్తించిరమ్ము.

వెంగ—క. అన్నా! క్రూరులు వారలు
మున్నిధర్మావనీశు ♦ ముట్టడిపెట్టన్
గన్నారం గనియు విరియన్
మిన్నక మఱి యితని నంప ♦ మేలే యటకున్.

నర—క. నన్నేమిసేయఁగలవా
రన్నరనాథుఁడును బున్ని ♦ హైదరుజంగున్
దిన్నఁగ నాడక మఱియే
మన్నం దల లూడవేయు ♦ నా? తెగి వత్తూ!

రంగా—అమాత్యశేఖరా! పరాసుసైన్యంబు వచ్చి కోట ముట్టడించియున్నది. నీవు తత్క్షణము రావలయునని పాపరాయని కొకజాబు వ్రాసి పంపుము.

నర — (తాళపత్రము లిఖించి) భటులారా! మీరు కూర గాయలమ్ముకొనునట్టి స్త్రీల వేషము వేసికొని రొట్టెలనడుమ నీజాబు పెట్టి తురకలకుం దొరకకుండఁ దప్పించుకొని పోయి రాజాముకోటలోనున్న మన పాపారాయునికిండు. శీఘ్రముగం బ్రవర్తించి రండు పొండు. (జాబిచ్చును)

భటు — చిత్తము. (జాబు గొని నిష్క్రమించుచున్నారు)

(తెరలో రణభేరి మ్రోగును.)

రంగా — (సంభ్రమముతో) వీరాగ్రేసరులారా! అదిగో రణభేరి మ్రోగుచున్నది. కావున మీరెల్లరు యుద్ధసన్నద్ధులుకండు. నేనంతఃపురాంగనల నూరార్చి వచ్చెదను. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

అందఱు — (లేచి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది తృతీయాంకము.

శ్రీ

బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

[illegible]

చతుర్థాంకము.

స్థలము. కోటలో గోపాలస్వామి మందిరము.

[పురోహితుండు పూజించుచుండ దాసీలక్ష్మి యుపచారములు చేయుచుండ రంగరాయుని భార్య మల్లమాదేవి ప్రవేశించుచున్నది.]

మల్ల — ఓ భట్టారకా!

మ. తగ నీ పోషకుఁడైన మా దలఁప నాదైవంబు నుత్రాణముం
దగుల క్షమాత్రసుశాస్త్ర [illegible] ములపాల్ [illegible] బ్రాహ్మణుల్
జగతీదేవుఁడు [illegible] పారనమున సర్వాఘములన్ వీల మే
లఁపు మీ రట్టి మహాత్మ భావ్యులైన మమ్మాలించి రక్షింపుఁడీ.

పురో — అమ్మా! బ్రాహ్మణ ప్రభావం బట్టిదియే కాని దైవ మనుకూలింపనప్పు డెవ రేమి చేయఁగలరు? కానిమ్ము మన గోపాలమూర్తి యిష్టదైవంబు గదా. ఇతని సేవించిన సకలార్థసిద్ధి యగును గావున నితనిం బ్రార్థింపుము.

మల్ల — (లేచి చేతులు జోడించుకొని)

మ. కులదైవంబవయై ప్రభావనిధివై ఘోరాహవ యుద్ధ సిద్ధివై
కలకాలంబుఁ నివ్వేళ వెలసి మా కష్టంబు లెవ్వేళలం
దొలఁగం జేయుచు మమ్ము బ్రోచు ప్రభుఁడీ దాంక్షా [illegible] మా
కొల మెల్లం దరి జేర్చి వెదయుఁ గోపాలమూర్తీ ప్రభో.

కోకిల. పిల్లంగిగపులన్ బరంగమూరికలు వేలకు వేలయి పోర్తన్
మగంబు సలుపంగఁ గరంబు [illegible] ను దుర్గము పట్టుచు జాల [illegible]

బిరానఁ గవిసిరి స్థిరాయభావకు ♦ పెంపుగఁ బోవుడు రేలా
వరాల నొసంగెడయ మొరాలకింపవు ♦ భారమె కోయదుబాలా.

(కుమారుని జూపుచు)

ఉ. ఈతఁడు మా కొక్కఁడె కులమును ♦ సంతతికిం దనిఁ గూర్మి నిప్పుడీ
మానుగ రాజ్యమేలుకొను ♦ మార్గమునం బ్రతికించి ప్రోవరా
దానిని వేడుకొంటిని కృ ♦ తాంజలినై సకలంబు నాశనం
బైనని సంతసంబు సుజ ♦ నావనపాలక! గోపబాలకా.

పురో— హా! హా! దేవీ! యేమయినది? నీకొమారు నొక్కరుని మాత్రము బ్రదికింపు మనుచు దక్కిన సకలంబు నాశనంబైన సంతసంబందియుం బలుకుచుంటివి? ఏమి యీ దుర్నిమిత్తము? ఏమి యీ యమంగళము? సర్వదా శుభప్రదుఁడైన గోపాలుఁడు మేలు సేయుఁ గాక. పాపము శమించు గాక. యమంగళము చెడుఁగాక.

మల్ల— హా! హా! ఎంత పాప మెంత పాపము! మహాత్ములను సంతసించి మొక్కిన నీవు ప్రజల నరయుము, నన్ను రాజ్యమేలుకొనుమన్నట్లు చేయుమనియు, సర్వనాశనరోదనము వచ్చినది సత్యంబు కాదనియుఁ బలికిన నాపలుకు కర్లింపంబుగాఁ బరిణమించినది. అయ్యో! అయ్యో! దైవము నానోట నెట్లుగాఁ బలికించినదో? ఏమి యమంగళము రానున్నదో హాహాహా!! [గుడిలోఁ బెద్దచప్పుడు దీపము లారిపోవుచున్నవి.]

పురో— ఏమి యీ యమంగళము! ఏమి యీ యపశకునము! దేవీ! యేదో కీడు మూడెనని తలఁచుకొని యేడ్చుచున్నది.

గీ. కలుగఁ బోవు శుభాశుభ ♦ కర్మములను
నరుల కెఱిఁగించుటకు మున్న ♦ నయము మీఱ
ఘనుఁడు సర్వజ్ఞుఁ డగుదేవుఁ ♦ డపుచు చిత్ర
దూత లనఁగను శకునముల్ ♦ దోఁచుచుండు.

మల్ల— హాహా! దైవసంకల్పము! హా! పరమేశ్వరా! గోపాల మూర్తియు నాపాలిటఁ జూపవాఁడుంబలెఁ బ్రత్యక్షంబు పెట్టి

నట్టి నాకుఁ బొడకట్టుచున్నవాఁడు స్వామీ! హాయేమి నాదురదృష్టము?

మ. ఖలులీవేళలు వీరికై సుతుఁ జలక్ ♦ గన్నట్టురా దంచు నా
వలవంతం బడు నాదుపంత విని సై ♦ పక్ తేఁబిచిత్తాకినా
తొలఁగింపం బడరానిపీడ యగు నీ ♦ తుంగొంట నా యిట్టి
వ్వలమోహాంతిడి యేమి నాయకు దయన్ ♦ గాలింపు గోపాలకా.

(కుడికన్నదరుటచు సూచించి) హాహా! ఎట్టి దుశ్శకునములగుచున్నవి! మెట్టివిపత్తువచ్చినది! ఇది రాజకులంబునకు వినాశ కాలంబు వచ్చెనో యనుచున్నది. హాహా! పరమేశ్వరా! (పడిమూర్ఛిల్లుచున్నది)

దాసి.—(పొదివికొని శైత్యోపచారములు సేయుచు) తల్లీ! ఊరడిల్లుము ఊరడిల్లుము నీవిట్లు తల్లడింపఁ దగదు నీకుమారుం డెట్లు డిల్లకోఁబు బిక్కుచెఱచి యున్నవాఁడో చూడుము. నీ రిస్వా తప్పు నీకింతవలపంత తగదు. లెమ్ము నేఁ దడేరి కార్యంబు దెలసి వచ్చెదను కమ్ము. నీపిరికితనంబు మహాబలపరాక్రమవంతుం డింతలో నీపరాసులనొల్లఁ బరాసులం జేసి నీకామోదం బాపాదింపఁ గలఁడు. ఉమ్మెత్తంపకేము చిత్తవికారజన్యములగు శకునమ్ములు విఫలమ్ములగు నమ్ము. చింతాజ్వరసంతప్తచిత్త నగు నీకిప్పు డన్నియు నపశకునములుగాఁ దోఁచుచున్నవి. కాక యున్న వీనికి నేక శాంతికపౌష్టికవిధు లున్నవని పెద్దలు చెప్పెదరు. బ్రాహ్మణసమారాధనంబు గావించి ప్రతిక్రియ చేసికొందము. కొండల నుండి యీ యిక్కష్టసుఖంబు లెట్టివారికిని గానవచ్చుచుండును. (నిజాయుధ వీచుచున్నది.)

మల్ల—(లబ్ధసంజ్ఞయై లేచి) అయ్యో! నాకెట్టి పాడుకల వచ్చెను. దైవమా! నే నేమి చేయుదునోయి!

చ. బలుపగఁ బుట్టి పుండు సలు ♦ పక్ విడి జెందు దుఃఖము ఱాఁకపై
బిలువున మోహ గొట్టినటు ♦ నేఁ బెగడొందు నమ గోపబాలకన్
గొలువఁగ రాసమంగళము ♦ కూడఁగ వచ్చుట [illegible] లేమల్
కలఁబునఁ గీడు చెప్పి మదిఁ ♦ గాల్చుచు నున్నవి కేశవా దేవకీ.

భోజ్పెలీయ నాటకము.

దాసి—అమ్మా! కల యేమి? నీవు నిద్రమేల్కొంటివి? పగటికలలు ఫలింపవచ్చునా? అయినను వృత్తాంత మేమి?

మల్లి—నాకల నిక్కముల యుండెనో తోంచుచున్నది. నేను నే నిప్పుడు దుఃఖాక్రాంతచిత్తనై సుమార్గంబడి యుండ నాకొకని కొక్కవల్లని పురుషుండు తాడిపొడుగునం బొడగట్టి హత్యచేసె. అంతలో నాపూర్ణ కుంభ నామంగళసూత్రంబు త్రెంచి నామగనిం గట్టి పట్టుకొని పోవుటకుం బయలుదేరెను.

[తెరలో] ఓరోరి! మాంసపాతకవస్త్రంబ్రుంగాన్నట్టా! ఎచ్చటికి రానీవు?

శా. నేనుండగ నకట గట్టి నామగనిం జే ♦ ప్పట్టి తత్క్షణసూ
త్రానూనప్రథ దూలఁ జేసి కపట ♦ వ్యాపారముం బొందితో
గా! నన్నుం దిప్పుమాలఁ గల్పనవడిం ♦ రంగప్ప మావల్లభుం
గానం జాలవు రా ధరం ద్రెంగాం ♦ గాయింపఁబోకృత్రి.

శా. పాతాళంబున దూరినం జనుటనభో ♦ భాగంబునం జొచ్చినం
స్ఫీతాంభోనిధిఁ డాఁగినం బడసి కు ♦ ద్దేశంబు నెంచెనుఁ
భూతప్రేతపిశాచశాకినులచేఁ ♦ బోరాడినం గాని మానినం
బీలాక్రాంతంగ నిప్పుడే సెదరుని ♦ ద్రెబ్బ సిద్ధంబునం.

[అని చెప్పుచు మహాక్రోధమునం గత్తి జళిపించు. రంగరాయప్రవేశము]

రంగా—దేవీ! నిన్నుంగొట్టి నన్నుం గట్టిన దుర్మార్గుడెవ్వడే? వాని నీచునాశంబు నీకిప్పుడు కాంహారంబుగా చేసెదను.

మల్లి—హా! నాథా! సర్వాంగ దేవవల్లభా! అనాథనన్ను రక్షింపుము రక్షింపుము.

(కాళ్ళమీఁదఁ బడును.)

రంగా—(లేవనెత్తి యూరడించుచు) దేవి! నిన్నుఁగొట్టి నన్నుంగట్ట నెంచిన దుష్టాత్ముఁడేడీ? వానిని కరవాలంబునకు ఆహారంబు గావించెదను.

మల్లి—(కంట నీరు నిండించుచు) నాథా! నీ వింత నిష్ఠురగట్టి కష్టపెట్టి గొట్టినాఁడెవ్వఁడు?

రంగా—ఎవ్వఁడును లేడా? లేనిచో నట్లేల పలికితివి?

మల్ల—అది దుస్స్వప్నము మహారాజా!

రంగా—క. బేలా! యేలా యిటు దీ
నాలాపము లాడుచుంటి ♦ వకటా తగునే
జాలిం బడ రంగమహీ
పాలునిసతి వయ్యుఁ జాత ♦ పాలైతి గదే.

మల్ల—ప్రాణేశ్వరా! మన కన్నియు దుర్నిమిత్తములే తోఁచుచున్నయవి. దుర్నయము లావైరులతోఁ బోరు మాని సంధిఁ జేసికొని కులంబు రక్షింపు మోదాక్షిణ్యాంబుధీ నీకు నమస్కారము.

రంగా—సంధి చేసికొన నెంతయో ప్రయత్నించితిని గాని యది పొసఁగినది కాదు. యుద్ధమే సిద్ధమైనది.

మల్ల—సంధివచనంబు లెట్లు నడచెను?

రంగా—"మీకుఁ గలసిన సమ్మంతయు నిచ్చుటయ కాక మఱియెంత పైకమైన నిచ్చుకొందుము మా పైఁ జాలి బుట్టి తొలంగిపొం డనినఁ బరాసులు బూసి రోసంబున నన్ను విజయరాముని కాళ్ళంబడి ప్రార్థింపు" మని చెప్పినాఁడు దానికి నే నంగీకరింపలేను.

మల్ల—(చేతులు జోడించుకొని) జీవితేశ్వరా! దాసురాలి ప్రార్థన లంగీకరింపుము కోపింపకుము.

చ. వయసునఁ బెద్దవాఁడు బల ♦ వంతుఁడు క్షత్రియుఁ డర్థవంతుఁడుఁ
భయరహితుండు బుస్సిదొర ♦ ప్రాపకముం గలవాఁడు రామరా
జతనయుఁడు గోరితే యిపు ♦ డాతనితో సఖ్యము చేసికొంటయే
నయ మన నొప్పుఁగాని జన ♦ నాయక! యొండొకదైన ముప్పగున్.

గీ. దాసురాలిమాట ♦ త్రోసివేయక చిత్త
మందు నాగ్రహంబు ♦ మానినీక
యాలుబోలు బాలు ♦ గోలు గాకుండఁ గాఁ
గలము నొల్లఁ బ్రోవఁ ♦ ద[illegible] వీరా.

రంగా—(ఆగ్రహముతోఁ ద్రోసివైచి) ఛీ ఛీ! మూఢాత్మురాలా!

ఉ. ఏమని పేరితీవు గుణ ♦ హీనుఁడు రామునకేల మ్రొక్కఁగా
మేము కులాభిమానమును ♦ మీఱి, పరాక్రమ మొజ్జగించి, సే
వామతిఁ జేరి మ్రొక్కి ఖల ♦ పద్ధతిమై బ్రతుకంగఁ బాడియే
యీమెయినిచ్చకంబు నశి ♦ యించినఁ గూడదె పౌరుషంబునన్.

పరాక్రమైకజీవనులగు బొబ్బిలివారందఱును జంపం జావ సిద్ధంబుగా నున్నవారు. భయంబయ్యే నంతఃపురాంగన లెల్లరు బాలవృద్ధసమేతంబుగా నొంక కడకుం బుత్తుము పోయి ప్రాణములు కాపాడుకొనుఁడు.

మల్లా—(గడగడ వడంకుచు) ప్రాణేశ్వరా! స్త్రీచాపలమ్మునం జేసి పేలనై తెలియ కాడిన నాపలుకుల కలుకఁ జెందకుఁడు. సర్వలోక రక్షాదక్షులగువీరపురుషులే పోవుచున్న మాకుమాత్ర మీప్రాణంబులు రక్షణీయంబులా? నేఁడు పౌరుషాభిమానంబులు గలవెలమకడుపునం బుట్టితిని గాని పిఱికిపందనుగాను. సమయానుకూల సామంబునఁ గార్యసాధన మగునో యని యిట్టాడితినిగాని మఱియొండేమియుం గాదు. నా తప్పుఁ గాచి రక్షింపుమని ప్రార్థించుచున్నదాన (పాదములపైఁ బడును.)

రంగా—ప్రాణేశ్వరీ! ఇపుడుగదా నీవు వీరపత్నివైతివి. వీరమాత వనిపించుకొను భాగ్యము నీకుఁ బట్టలేదు. దాని కెవ రేమిచేయఁగలరు? ఇఁక నీవంతరంగంబునఁ జింత దక్కియుండుము. (కుమారుం గ్రుచ్చి కౌఁగిలించుకొని) నాయనా! చిరంజీవీ! నీవు—

చ. పెఱిఁగియుఁ బెద్దవాఁడ వయి ♦ విద్దెలు నేర్చి యుద్ధభూములన్
గలకరి శత్రులన్ నఱికి ♦ క్రాలఁగఁ జూచెడు భాగ్య మయ్యయో
దొరకక పోయెఁగా కొడుక! ♦ నోముఫలం బిటు లుండె నక్కటా
నెఱిఁగలవాఁడవై కులము ♦ నీకొని దప్పకుమయ్య మెప్పుగన్.

(తెరలో పిరంగులు పేలును. అంతసంభ్రమమునఁ గంచుకి ప్రవే॥)

కంచు—మహారాజ! మహాయుద్ధ మగుచున్నది.

రంగా—అప్పుడే యుద్ధమా ? మనసేనాని వచ్చినాఁడా ?

కంచు—మన మంత్రిపుంగవుం డానరసరాయఁడు రాయబారము కుదరమిం జేసి యిప్పుడే వచ్చినాఁడు.

రంగా—నాకడకు రానికారణం బేమి ?

కంచు—అతండు వచ్చునప్పటికే వేనవేలు శత్రుసైన్యంబులు వచ్చి మనకోట చుట్టును ముట్టడించి పిరంగులుగాల్చియు తుపాలుపేల్చియు, బాణంబులు వఱపియు, కత్తుల మొత్తియు, నీటెలం బొడిచియు, తోలు నిచ్చెనల వెంటఁ గోటపై కెగబ్రాకియు, మఱియు ననేకవిధోపాయంబుల మనవరిం డీకొని వీఁకం బోరాడుచుండిరి. అదిచూచి తా నటు కదలి రా ననువుపడక పోయివచ్చినవృత్తాంత మంతయు నాతోఁ జెప్పి నన్ను నీకడ కనిచినాఁడు మహారాజ !

రంగా—అక్కడ నడచినరాయబార మేమి ?

కంచు—మననరసరాయఁ డొక్కఁడు తత్సైన్యంబుతో బుస్సికడకరిగి "మన్నె రామరాజువాళ్ళఁ బడుమనుటయు బొబ్బిలిని విడిచి పొమ్మనుటయు నీకుఁ దగదు. నీకుఁగావలసినంత సొమ్మిచ్చెదము. పరాక్రమైకజీవను లగుమాతోఁ గయ్యమునకుఁ గాలు ద్రువ్వుట మీకును విజయరామునకుం గీడునకాకరం బగు; మాపరాక్రమం బెట్టిదంటివేని వినుము. మున్ను తుమ్మలగుంటయుద్ధములో లక్షసైన్యముతో గోపాలరాజును బలుసుపాటిమేటియుద్ధమున నేడువేలయేనూరు దండులో జగన్నాథరాజును బొబ్బిలివారి నెదిరించి నాశనంబగుట జగద్విదితము. అదియటుండ నిమ్మపు డీకతిపయజనంబుతో విజయరామరాజు నెదిరింపం జేసి మీరు తటస్థులై చూచుచుండుఁడు. మేము గెలిచిన విజయనగరరాజ్యము మాకును, అతఁడు గెలిచిన బొబ్బిలిరాజ్య మతనికి నిప్పింపుఁడు దుర్జాతి యైనరాజుమాట నమ్మి మీరు మాపైఁ గత్తిగట్టుట ధర్మంబు గాదు. ప్రాణము లాసింపక మేమున్న వారము పోరైనచో మీరును మరల మీదేశంబునకుఁ బోవుట లేదని తెలిసికొమ్ము" అనఁగ

నతండు కోపించి హైదరుజంగుం దిలకించిన నతఁడు నరసరాయునిం బట్టె
నొంచిన నతండు వారినెల్లం దునాతునియలు చేసి వచ్చి మనవారిం జేరి
పోరుచున్నవాఁడు.

రంగా—హాహా! దుర్యోధనాదులు శ్రీకృష్ణుంగట్టనెంచినట్లుదుర్మా
ర్గులు మన నరసరాయనింగూడఁ గట్ట నెంచిరా? కానీ మనసేనాధీశ్వ
రుండు మంచిపనియే చేసి వచ్చినాఁడు. కంచుకీ! మనవా రెట్లు పోరు
చున్నారు.

కంచు—మనవారెల్లరుకోటకొమ్మలెక్కి చెక్కుచెదరకచక్కనిలిచి
నానావిధాయుధవిద్యానైశద్యం బంతయు నగపరచుచుండిరి. రాజా!
మనయోధులమాట చెప్పనేల! మనదాసీజనంబులుం బురుజులెక్కి
గోడలెగఁబ్రాకి వచ్చువారిపైఁ గాఁగిననూనె చల్లియు, జిగురంబళ్లు
వోసియు, గండోపలంబులు జారవిడిచియు, చీపుతాటియాకులం గొట్టి
వారిందగులఁబెట్టియు జజాయిలం జిచ్చుబుడ్లు తారలుంజిమ్మియు
మఱియు ననేకవిధంబులం బీకువోక పోరుచున్నవారు.

రంగా—ఆహా! మనపై దాసదాసీజనంబునకుంగూడ నెంతవిశ్వాస
మున్నది! సరే మనయోధు లేమి చేయుచున్నవారు?

కంచు—మనయోధు లెల్లరు నాయాస్థానంబుల నిలిచి ఘోర
యుద్ధము చేయుచున్నవారు నారసింహుఁడు నపరనారసింహునివలెఁ
జూడ నొప్పి యెల్లెడం దానయగుచు నవక్రపరాక్రమంబు నెఱపుచున్న
వాఁడు. మఱియు మన పడాలరామన్నయు, ముత్యాలపాపయ్యయు
బారుటీకెలతో వేయిమందిని ద్రుంచినారు.

రంగా—బళిబళీ! వారు నాకు నమ్మినబంటులుకదా! కంచుకీ!
మన వేంగళ్రాయఁ డెక్కడ? అతఁడు నాతమ్ముఁ డనిపరాసులకుం
దెలిసెనా? లేదా?

కంచు—అతనిం బరాసులగుపరాసు లేమి తెలియఁగలరు? హైదరు
ప్రముఖముష్కరతురుష్కసైన్య మంతయు బాగుగా గుర్తించినది.

రంగా—(సంతోషముతో) ఏమీ! నాతమ్ముఁడు పరాసులం బరాసులంజేసి తురుష్కులం దూలఁబుచ్చినాఁడా? మేలు మేలు తమ్ముఁడా? మేలు మేలు. (తెరలోఁ గలకలము ఫిరంగులు మ్రోయును)

రంగా—(ఆకర్ణించి) ఓహో మహాసంగ్రామ మగుచున్నది. శత్రులుక్కుమిగిలినట్లు వినవచ్చుచున్నది. నే నిటకుండ మనం బొప్పక వేగిరించుచున్నది. దేవీ! నే నిదె సమరంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడను నీవిట బ్రాహ్మణారాధనంబు గావించి యుక్తప్రకారంబునం బ్రవర్తింపుము. మానమును గాపాడుకొనుము.

వల్ల—(తలవంచి కన్నీరు విడుచుచు) హా! నాథా!

మ. ఇక నీజన్మమునందు నిన్ గనుట లే ♦ దీపేదరాల్ వెంచి యిం
కొకలోకంబున నెప్పుడో కలుగు న ♦ య్యో జీవితేశా! మొగం
బొకమాఱైనను చూపు మీకనులతో ♦ నొప్పైన నీరూపు చూ
చి కడుం బొందిక సెంకముం గనిలువన్ ♦ జింతింతు నశ్రాంతమున్.

క. సతతము నీరూపము నే మతిఁ దలఁచుచు మరణవేళ ♦ మఱువన వేనిన్
గతిగలదని నన్నుబొందఁగన త్రికరుణన్ మోము చూపి ♦ యరుగుము నాథా

రంగా—(చేయిపట్టుకొని) కాంతా! నీకింత సంతాపము జెల్లదు. ఎంతవారికిని జావెప్పటికేని దప్పనిదియే విను.

మ. పురుకుత్సప్రభృతుల్ ధరాతలము సం ♦ పూర్ణప్రభావంబునన్
బరిపాలించి యొడల్ త్యజించి దివముం ♦ బాలింపఁగా నేగి రా
కృరుఁడున్ శాశ్వతవిష్ణుకల్పకముగాఁ ♦ గన్పట్టిరే నేలపై
వరకీర్తింజనువారు చచ్చియును జా ♦ వంబోవ రెప్పట్టునన్.

అజ్ఞానురాలివయి నీవు దేనికిని జింతింపకుము. ఏదియెట్లు కానున్నదో యది యట్లు కాకమానదు. మనము చేయఁగలది యింతయును లేదు. సర్వమును బర[illegible]ంబునం గలుగుచుండు. కావున నీవు దేవ్రగించుచుం గాలంబు వృథసేయక పరంబు విచారించుకొమ్మా. పోయివచ్చెద ననుజ్ఞయిమ్మా. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

మల్ల—హా హా! మహారాజెంత ధైర్యవంతుఁడు. అంతబలంబువచ్చి పడిన నాపంతయైన వగతు బడక శాంతిఁబడి యున్నవాఁడు! మంద బుద్ధినగు నేను అజ్ఞానంబునంజేసి తుచ్ఛంబయిన ప్రాపంచికసుఖంబపేక్షించి మహారాజుమదిఁ గలంగించితి నాహా! ఎంత ధైర్య! మెంత సాహస! మెంతశౌర్యము! పురుషులన్న రావువారే పురుషులుగాని తక్కినవారిం జెప్పవలయునా? (పురోహితుఁ జూచి) భట్టారకా! నీవు పోయి శాంతికపౌష్టిక విధులం దీర్పుము.

పురో—చిత్తము దేవిగారియాజ్ఞ. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

మల్ల—చేటీ! విజయరామరాజుగారియొద్దకు నంపిన కంపికిరాలే దేమికారణమో? ఆయన నాసందేశమున మనలననుగ్రహింపుననియె నానమ్మకము.

దాసి—అమ్మా! దుర్మార్గుఁడాతఁడు, నాకుమాత్రము నమ్మకము లేదు. అయినను సందేశమే మని?

మల్ల—వినుము.

శా. నాకుం దండ్రివి నీవు పేనుకను నే ♦ నాకష్టసౌఖ్యంబులన్
నీకున్ వ్యాకొన నొప్పుఁ గావునను దం ♦ డ్రీ నన్ను మన్నింపవే
లోకుల్ గాథలు వారికైన్యజనుల్ ♦ గోడింపఁగా నొప్పునే
నాకుంగుంకుమ బొట్టునిల్పికరుణన్ ♦ రక్షింపవే మొక్కెదన్.

అని నే నంపినసందేశము. విజయరామరాజు పిల్లుఁ గన్నవాఁడుకాని గొడ్డువాఁడు కాఁడు. నాదీనాలాపము లాలించి నన్ను మన్నింపఁబోఁడు.

దాసి—దేవీ! దేవర యీసందేశము విన్నచోఁ బ్రిమూడమే వచ్చును.

మల్ల—వేంకటలక్ష్మీ! తల్లి లేనియీపిల్లవాని భారము నీదియే సుమీ.

దాసి—అమ్మా! నీవిట్లనకుము. నీసుగంధు సకల శత్రుక్షయంబు చేసి నిష్కంటకముగా రాజ్యమేల గలఁడు విచారింపకుము.

కుమా—అమ్మా! నాకు బుల్లికత్తిత్తే వాల్లందర్నీ కొత్తి కొత్తి సంపాత్తాను. లచ్చిమీ! నన్నెత్తుకుపో. అమ్మా! యేవపకే యేదవకే. భయ్యాలే ఉప్పా దొత్తాను. (అని ఏడుచున్నాఁడు)

మల్ల—(కొడుకుం బొదువుకొని ముద్దు వెట్టుకొనుచున్నది)

దాసి—అమ్మా! పులిపిల్ల పులిపిల్లయేగాని పిల్లిపిల్లయగునా? రంగరాయమహారాజచంద్రునకుం బుట్టిన వీని కిట్టి తగును సుమీ!

కంచు—(ప్రవేశించి) జయము జయము. మహారాజ్ఞీ! నేను విజయరామరాజునొద్దకు సందేశహరుఁడనయి పోయివచ్చియున్నాఁడను.

మల్ల—ఏమివృత్తాంతము?

కంచు—నీజాబు చూచి తా నిట్లు వ్రాసియిచ్చినాఁడు.

మల్ల—దాని విప్పి నీవే చదువుము వినియెదను.

కంచు—(విప్పి చదువుచున్నాఁడు.)

శా. నాకుంగూఁతురువంటిదాన వయినన్ ♦ రాజ్యాపహర్తంబటం
జేకొంచున్ వధియించ టల్ విధి యిఁకన్ ♦ నీనాథుఁ జింజంపెదన్
నీకే నిచ్చెదఁ గొన్నియూళ్లు భృతికిన్ ♦ నీతాలె బొట్టూపఁగా
లేకున్నం దల కాత్మఁ గుందకుము త ♦ ల్లీ! మల్లమాంబాసతీ.

మల్ల—(తొట్రుపడి) అన్నా! అన్నా! అన్నా! దుర్మార్గుఁ డిట్లు వ్రాసినాఁడు! జాలనయి నేనట్లు జాలిగా వ్రాసినను, నానాథుని జంపి నాకుఁ గొన్నియూళ్లు భరణమిచ్చునఁట! హాహా! ఎంతదౌష్ట్యము! ఎంత పాపము! హాహా! పాపాత్ముఁడా! క్రూరుఁడా! ఇట్లువ్రాయుటకు నీచే యెట్లాడెరా? కఠినాత్మా! నావ్రాతకు రాయయినం గఱఁగును గాని నీచిత్తమెంత కఠినమో కానంతయునం గఱఁగ లేదురా గురుద్రోహీ! నా కెట్టి యుత్తర మిచ్చితివిరా? పాపీ! చండాలా! నీది పిల్లలం గన్న కడుపు కాదురా? మూఢా! (లేచి దుఃఖముతో చేతులు జోడించుకొని)

ఉ. ఏను మహాపతివ్రతన ♦ యేని బరార్తిని గోరనేని నా
మానస మెప్పుడున్ సుకృత ♦ మార్గమునందు మెలంగునేని, కన్

గాకక భర్తం జంపి భర ♦ ణంబు నొసంగెద నన్నదుష్ట భూ
జానికాలంబు నష్ట మగు ♦ సతత కష్టము లంది కుందుచుండ.

మఱియు నన్నిట్లు శిక్షించినవాఁడును వానిం బురస్కరించుకొని పాపంబున కొడిగట్టిన హైదరజంగును నేఁటికి మూఁడవనాఁడు దుర్మరణంబు నొందుదురుగాక. వర్తకనుపేర నీదేశముం జొచ్చి మహారాజకులం బెల్ల మాయించి పరాక్రమంబున నాక్రమించుటయు కాక మమ్ము నున్మూలింపనెంచిన పరాసుల కిటఁ బాలనాధికారంబు పటాపంచ లగుంగాక. (అనిభూమిం గొట్టుచున్నది)

కుమా—(తల్లిం బొదివికొని) అమ్మా! మా బాబియ్యగారితో కూడా వెళ్లి వాన్ని పొరివేస్తా. అమ్మా! యేడవకే. యేడవకే.

మల్ల—(కుమారునిశిరము పుణుకుచు) నాయనా! మీనాయన గారికి నీవు తోడుపడు భాగ్యము పట్టలేదోయి! మందభాగ్యులము మేము నీ యానందమనుభవింప నోచుకోలేదు తండ్రీ! మేమెట్లయిన నీవు చిరంజీవివయి బొబ్బిలిం బరిపాలింపుమయా! కులం బుద్ధరింపుమా మాయన్నా! నిన్నయినఁ బ్రతికించుకొను మార్గము తోఁపక త్రొక్కులు పడుచున్నదాన నోయి బిడ్డా! (జ్ఞాపక మభినయించి) వేంకటలక్ష్మీ!

గీ. నాకుఁ బరమోపకారము ♦ లోక మెన్న
నట్లు చేయుంగవలసిన ♦ యదను వచ్చె
నిపుడు నీ వది చేసేని ♦ కృపను జూతొ
కాక కాదంటివో కాని ♦ కనులపాటి.

దాసి—అమ్మా! యిదియేమి? నన్నింతగా స్తుతించుచుంటివి? నీదాసదాసీజనంబు ప్రాణములయిన సమర్పించుటకు సంసిద్ధముగా నున్నఁదనుమీ! సంశయింపకుము. నేఁ జేయవలయున దేమో చెప్పుము.

మల్ల—ఓసీ! వేంకటలక్ష్మీ! ఇమ్మహాయుద్ధంబున రావువారెల్లం దెగుట సిద్ధము. ఆసందర్భమున నంతఃపురాంగనలకును మరణంబు సిద్ధాంతంబు. కావున వంశవృక్షాంకురం బగు నీకుమారు నొకనిని నీవు రక్షింపవలయునని నిన్నిట్లు ప్రార్థించుచున్నదాన.

దాసి—దేవీ! నన్నుఁ బ్రేమించి పెంచుచున్న రాణీవాసమే పోయిన నేనుమాత్ర మీపాపకుశరీరమును గాపాడుకొనుచుండఁ గలనా? అట్లుగాక కుమారుం బ్రదికించుమార్గమున్నం జెప్పు మట్లుచేసెదను.

మల్ల—సామర్లకోటలో నాచెల్లెలు జగ్గయ్యదేవి యున్నదికదా? అట కీబాలునిం గొనిపోయి విడిచి రమ్ము.

దాసి—అయ్యో! కోటచుట్టును శత్రులు ముట్టడించియున్నవారు వారిందప్పించుకొని నే నీకుమారు నెట్లు సామర్లకోటం జేర్పఁగలను?

మల్ల—వీనికి బ్రాహ్మణకుమారవేషంబు వేసి తీసికొనిపొమ్ము నీకెవ్వరు నాక్షేపింపరు. కీకం మకియుఁ దోడువచ్చును.

దాసి—చిత్తము. దేవిగారియాజ్ఞ.

కుమా—ఊఁ! ఊఁ! ఊఁ! ఊఁ! నేను సామర్లకోట వెద్దను. యుద్ధానికి వెత్తాను ఊఁ! ఊఁ! ఊఁ! ఊఁ! (మూలుగుచు గారాబము చేయును)

మల్ల—(కుమారుంబొదివికొని దుఃఖించుచు) నాయనా! చినవేంకటరామా! నీవు సామర్లకోట కీదాసితో వెళ్లుము. తండ్రీ! అక్కడ నిన్నుఁ బ్రేమించు పినతల్లి యున్నది. నీయున్న దమ్ములక్కచెల్లెండ్రు నున్నారు. వారితో నీవు నాడుకొనుచుఁ బాడుకొనుచు సుఖముగాఁ గొన్నినాళ్ళుండ వచ్చును దండ్రీ! మఱియు నాసామర్లకోటలో—

సీ—చన్నచిన్నలకోడ ♦ వన్నె కెక్కినగురాల్,
గున్నయేనుంగులు ♦ వెన్నెగఱివు
పొన్నకత్తులనాడు ♦ పిన్నవస్త్రములు,
సాములగరిడీలు ♦ చాలఁగలవు
కన్నులపండువై ♦ కమలముల్ వికసింప,
వెలయు కేళాకుళుల్ ♦ పెక్కుగలవు
చిలుకలుగోరువం ♦ కలు వల్లగనులపా,
డుగుసేయు ను... ♦ మిగులఁ గలవు

9

గీ. ఆటపాటల నను బ్రొద్దు ♦ మేటిబొమ్మ
పేటికలు నాటకమ్ములు ♦ వేటకుక్క
గములు సిప్పాంగులును బులు ♦ లెలుంగుగొడ్లు
గలవు బాల్యవినోదముల్ ♦ సలుపఁ దండ్రి.

నాయనా! నీ వీదాసీలతో నాటకుఁ బోయి రమ్మా తండ్రీ!

కుమా—అమ్మా! సామద్దకోతనుంచి మల్లీ దీనితో దానా? వత్తే నాకు తాయిద్దు పెత్తావా?

మల్ల—(దుఃఖించుచు) నాయనా!

శా. ఈజన్మంబున నేను వేఁడియును నీ ♦ న్నీక్షింపఁ గాఁ గల్గ నే
యాజాడన్ సృజియింప లేదు విధి కా ♦ లానన్నమై యుండె నా
కో సైవాత్మక! నీవు వెంటడియుకు రా ♦ నూఁ రార్చి తాయిల్ల మే
యోజం బెట్టఁగఁ జాలు దాన దయ లే ♦ కున్నట్టి నేనయ్యయో.

శా. నన్నుం గన్న కుమార! నాధననిధీ! ♦ నాపాలి భాగ్యంబ! నా
యన్నా! ముద్దులపట్టి! నిన్ గనినవా ♦ రంతంతలం బట్టువా,
రెన్నం దల్లియునై నఁ దండ్రియయినన్ ♦ హెచ్చించిన న్గుంచినన్
నిన్నుం జూచినఁ జూడకుండినను దం ♦ డ్రీ! నీకు జగ్గంబయే.

హాహా! కుమారరత్నమా!

చ. అరనిముసంబు నన్ గనమి ♦ నమ్మయె తేగితివమ్మ యంచు బా
వురు మని యేడ్చుచున్ బుడమిఁ ♦ బొర్లుచునుందువు కోపగింతువు
క్కాఁటఁ దినిపింపఁ బోవ నడ ♦ కింతు వయో మముగన్నతండ్రి! ని
న్నరసెడు వారలెవ్వరిఁక ♦ నమ్మయు నబ్బయు లేక పోయినన్.

నాయనా! నీవు పెరిగి పెద్దవాఁడవై యువరాజ్యపట్టాభిషిక్తుఁడవై బొబ్బిలిం బాలింపఁ జూచి సంతసింతు ననుకొంటిని తండ్రీ! నాకా భాగ్యంబు లేకపోయినది గదా!

చ. కొమరులు లేక లేక తుద ♦ కుం బరమేశున ననుగ్రహంబునన్
గొమరుఁడ వీవు పుట్టితని ♦ కోరిక లీరిక లెత్తనుండి రీ
సమయమున నయ్యయున్నడచె ♦ నయ్యదియెల్లన మూఁడునాళ్లనే
సుముఖత వారి కెప్పటికిఁ ♦ జూచెడు భాగ్యము లేక పోయెఁగా.

(ధైర్యము తెచ్చుకొని తనలో) నేనిట్లు చింతించుచున్న ఫలవిఘాతం బగుఁ గావున వేగిరింపవలెను. (ప్రకాశముగా) చిరంజీవి! నీవు నీవారి కీర్తిం గాపాడుము బొబ్బిలింబరిపాలింపుము. పోయిరమ్ము. (చంకకిచ్చును.)

దాసి—(కుమారు నెత్తుకొని) అమ్మా! పోయివచ్చెద. (కంచుకితో నిష్క్రమించుచున్నది.)

మల్ల—(మహాధైర్యముతో) నామది కిప్పటికి విశ్రాంతి గలిగినది ఇంక నేనును నామగంకుచు ఈతుచ్ఛశరీరంబు విడిచి వీరస్వర్గంబున నిచ్ఛావిహారసౌఖ్యంబు లనుభవించెదను గాక. కానీ నాకొక్క సందేహము. నేనును దక్కిన యీయంతఃపురాంగనలును ప్రాణములు పాయు టెట్లో తెలియకున్నది. పరాసులు చెలరేఁగి కోటలోపలికిం జొరకమున్న మరణోపాయంబు చింతించుట పరమశ్రేయము. నా మగండుఁగాని మఱియొకండుగాని వచ్చి స్త్రీల నెల్లరఁ ద్రెళ్ళ నేసినచో ననుకూలముగా నుండును గదా! (ఆలోచించుచున్నది)

[అంత మఱియొకదాసి ప్రవేశించుచున్నది.]

దాసి—అమ్మగారూ! మన చెలికాని వెంకయ్యగారు వచ్చి వాకిట నిలిచియున్నారు దేవిగారితో మనవి చేయుమని సెలవిచ్చినారు.

మల్ల—పితృప్రతిమానులకు వెంకయ్యగారికిం బ్రవేశింప రాని తావులు గలవే? శీఘ్రంబునం బ్రవేశపెట్టుము.

దాసి—చిత్తము. (నిష్క్రమించుచున్నది).

వెంక—(ప్రవేశించుచు)

చ. అనఘులు వేల్పులున్ నిరప ♦ రాధులు సాధువులున్ బతివ్రతల్
వనితలు వారిఁ జంపుమని ♦ వ్రాసెను నానుదుటన్ విధాతలోఁ
గనికరమింత లేక, కను ♦ గానక తొంటిభవంబులందు నేఁ
బొనరిచినట్టిపాతకము ♦ పోయిది దీనికి నేరుదిక్కెయో!

మల్ల—బాబయ్యా! యేమి యీవెఱ్ఱితనము?

చ. తెలియఁగ నెంతవారు నిలఁ ♦ ద్రెళ్ళిరి కాని యొకండు మిత్తికి
న్నల మసిఁద్రొబ్బి పోల్చుటకు ♦ నుంగొని యేవినియే మెఱుంగమీ
పొలిసెడునంతయున్ వినియు ♦ బామె లెఱింగియు నట్టిగట్టియు
య్యొలలిటులూఁగుచుందుమని ♦ యెంచుట వెఱ్ఱితనంబ కాదొకో.

కావున నీ వెందులకును గొందలంబందకుము నీ వెందులకువచ్చితివో చెప్పుము. రాజకార్యనిర్వాహకుండవు కమ్ము

వెంక—అమ్మా! మహారాజీకత్తినిచ్చి నన్నంతఃపురమునకుఁబొమ్మని యాజ్ఞాపించినాఁడువచ్చినపనిని నివేదించుటకునాకునోరు రాక పరితపించుచున్నవాఁడ నమ్మా!

మల్ల—అయ్యా! నీవు వచ్చినపని నాకుఁ దెలియును. దానికి నీవు చింతింపనక్కరలేదు. తొల్లి యల్లాయుద్దీను చిత్తూరుకోట ముట్టడించి నప్పుడు పద్మినీప్రముఖరాజపుత్రస్త్రీ లెల్లరును మానభంగమగునని చిచ్చునం బడి చచ్చి ప్రఖ్యాతి నందరే! మాకునట్టిఖ్యాతియే రాఁదలంచుకొని యున్నది.

వెంక—అమ్మా! నాకుఁ జేతులాడకున్నవి నేనెట్లు రాజాజ్ఞఁదీర్పఁ గలవాఁడనో తెలియకున్నది. తల్లీ!

మల్ల—చేతు లాడకున్నవి కాళ్ళాడకున్న నన్న మాటలం కట్టిపెట్టుము. కార్యంబు దెసవాడవు గమ్ము. నాకామహారాజుకత్తి నిటు తెమ్ము. నీవు లోనగరి కరిగిరాజాజ్ఞ నెఱవేర్పుము [కత్తిం బుచ్చుకొనును]

వెంక—హాహా! పరమేశ్వరా! స్త్రీవధాపాతకంబున నన్నుంబడవైచి తివిరా! హాహాహా! [అని లోపలికిఁ బోవుచున్నాఁడు]

మల్ల—[కత్తికి నమస్కరించి]

మ. కలనైనం గలుషక్రియావిముఖులై ♦ గన్పట్టు ధర్మస్వరూ
పులచేఁ దేజమునొంది నీవు జగముం ♦ బ్రోవంగ నెల్లప్పుడుం
ఖలులం దున్మఁడు దానవేనిఁ దృటిలో ♦ నాకంఠముంద్రుంచిరం
గలియుం గూరిచి జీవితేశుపదముం ♦ గావంగ దేశ స్త్రమా.

[కత్తియెత్తుచున్నది—తెర పడుచున్నది]

ఇది చతుర్థాంకము.

శ్రీ

బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

పంచమాంకము.

(స్థలము యుద్ధభూమిలోని డేరా)

(అంత దుబాసిలక్ష్మన్నతో నాసీనుండగు బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాడు.)

బుస్సీ—లక్ష్మన్నా! యుద్ధవిశేషములేమి? మనవీరు లెట్లుపోరుచున్నారు?

లక్ష్మ—దేవా! లాండూఖాన్ పురస్సరంబుగా మనసైన్యం బంతయుఁ గోటలోనికిం బ్రవేశించుట కనేకసాధనోపాయంబులఁ బ్రవర్తింప జేసి శత్రులకుం జీమలు మూఁగినట్లు చుట్టును మూఁగిముట్టడించిరి. అప్పుడుకోట లోని దాదు లెల్లరును బురుజు లెక్కి నూనె గాచి పోసియు, రాల రువ్వియు, నగ్నిబాణంబు లేసియు, సీసలం బొడిచియుఁ, గత్తుల మొత్తియుఁ, బోరి మనవారి నొల్లఁ బోఁ జేసిరి. అంత లాండూఖాను తుపాకిగుండ్లకుం జంకక వనిపెక్కి పిసరం జొచ్చె.

[తెరలోఁ బెద్దకలకలము]

బుస్సీ—లక్ష్మనా. ఆ హాహాకారం బేమి?

లక్ష్మ—(కరికించి) పరాసువంశశేఖరా! మహోపద్రవము వచ్చినది. లాండూఖాను కోటపైకెక్కి పోరాడుచుండ వీరిండొక్కఁడుమకున్న నాతనిం దుపాకివాతం బెట్టిన నతం "జల్లానబీ" యని క్రిందికి బిల్లమిరంబు వేసి కూలినాఁడు.

బుస్సీ—హాహాహా! ఎంతపని జరిగెను. లాండూఖానెంతపొరబాటు చేసినాఁడు! తాను సేనానాయకుండై యుండి కోటనెక్కుటకు సాహ

సింపవచ్చునా ? ఆహా ! బొబ్బిలివారెంతశూరులు ! ఎంతధీరులు! వారితో వైరము వలదన్న నామాట పైంకరువినకపోయెదనుగదా ! అయ్యో ! సేనాని పోయిన సేన లెట్లుపడుచున్నవో కదా ?

లక్ష్మ—హాహాకారము సేయుచు మనసైన్య మెంతయుఁ జెల్లాచెదరై పాఱినం గాంచి హైదరు జంగు చే యెత్తిపిలిచి లాసూప్రముఖులం బురికొల్పె. వారు నతని నింపించుకొనుచుం దెగించి కోటపై నోట లేక వసిరి. పూసపాటి రాజు తనదళముతో వారికిందోడుపడియె నప్పుడు బొబ్బిలి యోధవరులు మహాధైర్యంబున నాయోధనంబుచేసి వారిం బాఱఁ దరిమి రని తెలియవచ్చినది.

బుస్సీ—అరెరే ! మాలాసూ విఱిగి పఱినాఁడా ? హాహా ! వీరవరులార! రంగరాయప్రధానయోధులార ! మీరెంతపరాక్రమవంతులు!

లక్ష్మ—అడియంతయుం గనుచున్న హైదరు—

శా. లాడూఖానెను లాసుముఖ్యులు గదన్ ♦ లావేది పన్నిచ్చితా
రూడం బాడిరి సర్వదేశములమ ♦ న్నోడించునాసేరునుం
బాడైపోయె నిఁకేమిచేయుదును నా ♦ వారెన్నఁగా వేనవే
లాడన్ స్వల్పమువారిగెల్చుటయుఁగ ♦ ష్టాసాధ్యమయ్యెంగటా.

అని చింతాక్రాంతచిత్తుఁడై తత్తరంపడుచు సేనకాజ్ఞాపించె. అప్పుడు షుకురుల్లాఖాన్, హాసనల్లీఖాన్, సిద్దీబిలాల్, లాసూఖాన్, మొదలగు తురుష్కయోధులును ఛత్రపతిరామచంద్ర ప్రభృతులతో విజయరామయజను బుజ్జికొని తమతమసేనలతో నగ్గడిచుట్టు ముట్టడించిరి మహాప్రభూ ! [తెరలోఁ గలకలము.]

బుస్సీ—సందడియగుచున్న దది యేమి ? చూడుము.

లక్ష్మ—(కొంచెము లేచిచూచి) హైదరుజంగును విజయరామరాజు నొకరినొ యిద్దఱు నాఁడువారిం బట్టి యిటకుఁ దెచ్చుచున్నారు.

బుస్సీ—ఎవరువారు ? వారిం బట్టి తెచ్చుటకుఁ గారణమేమి? సరే విచారింతముగాక. [అంతస్స్త్రీవేషధరులగుభటులిద్దఱను,దక్షిణవారునా ప్ర॥[

విజ—(సలాముచేసి) పారాసువంశాగ్రణీ! (భటులంజూపుచు) వీరిద్దఱును బొబ్బిలిదుర్గంబునుండి వచ్చుచుండ నాకారవాక్ప్రకారాదులం బట్టి మా కనుమానంబు పుట్టి వీరి నిటు పట్టి తెచ్చితిమి.

హైంద—వీళ్ళూ బద్మాషుల్ వున్నారు. వీళ్ళకీ తగినాసిచ్చా సేయువాలావుందీ సర్కార్!

బుస్సీ—(పరికించి తలయూఁచి) మీ రెవరు? ఎందుండువారు? ఇట కెందునిమిత్తము వచ్చినారు?

భటు—అయ్యోయ్యా! మేముఆశంగులం. మాది బొ—కాదు గొల్లపల్లి కూర లమ్ముకో వొచ్చి మోతున్నాం బాబు!

బుస్సీ—ఇంత దండువచ్చి చుట్టుకు ముట్టడించి యున్నది. మీరు భయములేక లోని కేదారిని వెళ్ళినారు?

భటు—బాబు! మాకు దండు బయ్యి మేటండి మమ్మేమి సేస్తది? మెరటిదారిని కోటలో కెళ్ళొచ్చినాం సామి!

బుస్సీ—మీరు తాండ్రపాపయ్య నెఱుఁగుదురా?

భటు—తెల్లోరి తేస్తేలచ్చాపదకొండుమాట్లొచ్చేవోళ్లం పాయ్యవోళ్ళు మాకు తెల్దా బాబూ! తెల్సు.

బుస్సీ—అతఁ డిపు డెక్కడ నున్నాఁడు? ఏమి చేయుచున్నాఁడు?

భటు—దొరగోరు! ఆదొరగోరు కోట్లోనే వున్నారండి యుద్దప్పయత్తం సేస్తున్నారు. బాబో! సెప్పలేమ్. ఆఁత్తులేయ్. దుపాకులేయ్. లచ్చల్లచ్చలే మోగుసేశారు బాబు!

బుస్సీ—(భయముతోఁ దనలో) పాపారాయఁడు కోటలోనున్నచో నింక మనపని సున్నయే. కానీ విచారించెదం గాక. [ప్రకాశముగా] ఇంత సేనతో నతఁడు పోరుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడా? ఎట్లు పోరఁగలఁడు?

భటు—ఆరికి బయ్యమేం బాబూ! సేతగత్తిపట్టారండే మీపిరంగీలు గిరంగీలు దుక్కుతుక్కయి యెగిరిపోతాయి నాసామిః రంగా!

విజ—పాపారాయనికిఁ బిరంగు లన్న భయమే లేదా! దాని కేమి గాని అతఁ డిప్పుడు రాజాములోనుండఁ గోటలో నున్నాఁడందు రేమి?

హైద—వీళ్ళా దొంగల్లాగటా సేస్తాదీ వుంది. వీళ్ళకీ తఃఖీ సెయ్యవాలా, హుజూర్!

బుస్సీ—మీమాటలు మాకు సందేహములుగా నున్నవి. మిమ్ముఁ బరీక్షించెదము.

భటు—అమ్మకో వచ్చినోళ్ళం మమ్మెందుకండి పరీచ్ఛ? మాక డేటు దండి?

బుస్సీ—లేకున్నచో మీకు భయము లేదు. మిమ్ము విడిచిపెట్టెదము మీసామస్తుబు వస్తువులును జూపుఁడు

భటు—(భయముతో నొకరి నొకరు చూచుకొనుచున్నారు.)

విజ—ఏమి సంశయించుచున్నారు? మీరు కూర లమ్మవచ్చిన వారేని మీకీభయ మేల?

హై—మీకీ పరిచ్చ సేస్తాం వోయ్. తిన్నా సూపూ లేకాపోతే తలా పోతాదీ మీకీ ఖబడ్దార్. (పట్టుకొనఁబోవుచున్నాఁడు.)

భటు—అయ్యో! సాయేబయ్యా! నీకు సలాం. ఆనోళ్ళం కొట్టుకోకు బాబు! తప్పుబాబు! అన్నీ సూపుతాం సూడు బాబు! (తట్టలు నేలఁ బడవైచి రొట్టెలు మొదలైనవి వెద జిమ్ముచున్నారు)

బుస్సి—(పరికించి) వీరిబుట్టలలో నేమున్నదో కాని తట్టలలో నేమియు లేదు. వీరు నిజముగాఁ గూర లమ్మకోవచ్చినవారే యని నాయభిప్రాయము.

సైద—వీళ్ళా దొంగల్ వున్నార్. వీళ్ళకీబుట్టల్ తలాకీ సేసీ నమ్మవాలావుంది లేకాపోతే సఫా ఖుసె ష్యవాలావుంది. (బుట్టలాగఁబోవును)

భటు—ఆకలంగులం బాబో! ముట్టుకోకు బాబో! తప్పుబాబో! తప్పుబాబో! (అఁటుసీటుఁ బరుగు లెత్తుచున్నారు.)

హై—అరే బద్మాష్ ! తమాషా కర్తేహే తూ !

(కొప్పుంబట్టి లాగుచున్నాఁడు. అదియూడి చేతిలోనికి వచ్చుచున్నది.)

హైద—క్యారేభాయ్ ! మొగదీ వున్నదీ ?

(కట్టుకొంగుఁబట్టియూడలాగఁగా చడ్డీలోఁ బురుషుఁడు కనుపించును.)

విజ—(రెండవవాని నట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

భటు—(మొలకు నొడ్డాణముగాఁ జుట్టుకొన్న కత్తులుతీసి త్రిప్పుచు) మేము రంగారాయని ప్రధానభటులము. స్త్రీలముకాము. పౌరుషము గల పురుషులము. పురుషులైనవారు రండు మమ్మెదిరింపుఁడు.

అందఱు—(కత్తులు త్రిప్పుచుఁ దెరచాటునకుఁ బోవుదురు.)

బుస్సి—లక్ష్మన్నా ! ఏమి యీమహాయుద్ధము ! ఇద్దఱితో నింత మంది పోరఁజాలకున్నవారు? వీరు వీరపురుషులుగాని సామన్యులుగారు హాహా ! యేమి వీరికరలాఘవము ! మండలాకారపరిభ్రమణంబున వీరి కత్తులెన్ని కుత్తుకలు తీసినవి ! (తెరలోఁ దుపాకులు పేలుచున్నవి.)

బుస్సి—లక్ష్మనా ! బొబ్బిలిభటులు కూలిపోయినార్నారు పరికింపుము

లక్ష్మ—చిత్తము. దేవా గోళ్ళఁబోవ్రదానికి మనకు గొడ్డలి పట్ట వలసి వచ్చుచున్నది.

అందఱు—(ప్రవేశించుచున్నారు.)

బుస్సి—ఆడవేషము వేసికొనివచ్చిన సామాన్యులిద్దఱేయిట్టిబీరంబు చూపిరి. వీరి మించినవారెందఱుందురో ? వారిజయపుట మనకసాధ్యము. మన మింక మఱలి పోవలసినదే. పాపారాయఁడే కోటలో నున్నచో మనల నల్లుల నలిపినట్లు నలిపివేయకమానఁడు.

విజ—మహాప్రభూ! దేవరవారు దీనికింత చింతింపఁబనిలేదు. పాపా రాయఁడు లేఁడు. మనకీ యుద్ధమున విజయము సులభసాధ్యము.

లక్ష్మ—స్త్రీవేషధరులీయిద్దఱును బాపరాయనికి వార్తాపత్రికం గొనిపోవుచున్నారని నాతలంపు.

విజ—ఇదియేనిజము. కాని వీరికవ జాబుకనఁబడకుండుటాశ్చర్యము

అందఱు—(వెవకుచున్నారు.)

హైద—(రొట్టె సెలిపి తాటియాఁ ం బట్టికొని) అరేహల్లా! రొట్టెల్ నకుమా జాబుల్ పెట్టి వండినార్. దేఖో మియా! దేఖో దేఖో.

విజ—(పుచ్చుకొని కడిగితుడిచి) అన్నా ఎంతమోసగాండ్రు బొబ్బిలివారు! పిండిలో జాబు పెట్టి రొట్టె కాల్చుట యెచ్చటను జూడలేదు. హా హా హా (అందఱకుం జూపుచున్నాఁడు)

బుస్సి—రాజా! జాబు చదువుము.

విజ—చిత్తము. (చదువుచున్నాఁడు)

నాప్రియమైనబావ పాపారాయనికిరంగారాయఁడు వ్రాయువిజ్ఞాపనము.

శా. బావా! రాయునిమోసకృత్యమునలో ♦ భస్వాంతులాశాత్రవుల్
వేవేల్ త్రోవలుం గానిత్రోవలను దో ♦ ర్వీర్యంబునన్ వచ్చి బల్
శేవం గోటను ముట్టడించి రిపు డు ♦ ర్దీనంబునన్ వచ్చి నీ
చేవం జూపి రిపుత్తుకుండి తొలఁగం ♦ జేయం గదే నీపరిజన్.

రంగారాయఁడు.

బుస్సి—అమ్మాయ్యా! ఇప్పటికి నాకు గుండె నిబ్బరమైనది. పాపయ కోటలో లేనిమాట నిశ్చయమైనది.

విజ—దేవా! నేను మనవి చేసికొనియుండలేదా?

శా. ఏపుం జూపెడునట్టి కోరిలుపులి ‘ం ♦ తేఁ దగ్గిపోనట్టి యా
పాపారాయఁడు లేఁడు వీట నితరుల్ ♦ భావింపగా నెంతవా
రీపట్లన్ నెఱకాఁడు లేని చెలిన ♦ ట్లీకోటఁ జూజాయలన్
జేరుట్టందగు నీదు యోధుల కింకం ♦ జింతింపఁగా నేటికిన్.

హైద—పాపయ్యాకీ యింతా ఫికరూ కుడతావ్. వాడూకాడే బాడీ తాతా వస్తేసేమిహోయి చనంలో పేల్సీ వేస్తామ్.

లక్ష్మి—

మ. యవనాధీశ్వర! తాండ్రపాపయ మహాప్రారంభశుంభత్ప్రభా
వవిధిజ్ఞుం డని నాకునుం దెలిసె నీ ♦ వాక్యంబు కాదం చనం
దవులంగాని జయింపరా దతని నీ ♦ దండంతయుం గూడినన్
సవిమర్శంబులు రామరాజునుడు తె ♦ న్నన్ దీని కింతేటికిన్.

బుస్సి—మన కిపు డావిషయమై చర్చింపవలసిన పనిలేదు. పాపా రాయఁడు మహాసమర్థుఁడన టన్ది వాస్తవాంశము. ఎదిరియెట్లు యున్నతఁడు లేఁడుగావున మనకు విజయంబగు సింక మీరెల్లఁ జింతదక్కి పోరునకుం బొండు. (తెరలోఁ గలకలము)

చౌవారికుఁడు—(ప్రవేశించి) సలామాలేకుం బాదగానేయాలీ! కోటల్‌కీ దాటి ఆడావాడూ వస్తాడ్. నొకటి బొమ్మాకి బచ్చాకు తెస్తాడ్. మనవార్ షంసయందోచి వాకీ పట్టి తెచ్చాం సెప్పిపర్ సాహెబ్.

బుస్సి—వారిని శీఘ్రమునం బ్రవేశపెట్టుము.

చౌవా—సిత్తం. సిత్తం. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[అంతఁచిన వేంకటరావు నెత్తికొని దాసీలక్ష్మియుకొందఱుజవానులును ప్ర]

జవాన్—పీసికి హనుమానంసే పట్టీ తెచ్చినామ్.

విజ—(పరికించి) ఈకుమారుఁడు రంగారాయనికుమారుఁ డనియు నిది మల్లమాదేవిదాసి యనియు నే నూహించితిని.

బుస్సి—(వారిం దిలకించి) ఓసీ! ఈకుమారుఁ డెవరు? నీ వెక్కడికి వీనిం గొనిపోవుచుంటివి?

దాసి—(వడకుచు భయ మభినయించుచున్నది.)

హైద—దొంగా ధగిడీ యిద్దీ దీన్కి పట్టీ కొయ్యావాలా వుంది.

విజ—మ. తనకుం బంగరు డాలుడీరిడెదు మేల్ ♦ పైవారు నెమ్మేనునన్
నెలనాముద్దులుమూటగట్టు మొగమున్ ♦ సిద్ధంపు చెక్కిళ్లుచే
రలఁగోవ్రందగుపాలుఁగన్నులునుదో ♦ రంబైన వ్రేల్చేతులుం
గలభూపుత్రుఁడు రంగరాడ్విభుసకున్ ♦ గాకెవ్విఁ బుట్టునే.

ఇతండు రంగరాయని కుమారుండు వీని నిది రక్షించుటకుంగా నెటకో గొనిపోవుచున్నది.

బుస్సి—ఓసీ నీకు భయము లేదు. నిజము చెప్పుము నిన్ను రక్షించెదను.

దాసి—అయ్యా! నేను—(ఎడుచుచు) ఇల్లమాదేవిదాసి. నాపేరు వేంకటలక్ష్మి.

బుస్సి—ఈకుమారుం డెవ్వరు?

దాసి—ఈపిల్లవాండు బ్రా—రంగారాయమహారాజుకుమారుండు. వీనిపేరు చినవేంకటరావు.

బుస్సి—వీని నెటకుం గొనిపోవుచుంటివి బ్రాహ్మణవేష మేలనైచితివి?

దాసి—అయ్యా వీని సంరక్షించుటకు సామర్లకోటకుం గొనిపోవు చుంటిని. వీని నంబరాసులు కట్టుకొందురో యని భయంబునం జేసి బ్రాహ్మణవేషము వేసి బిచ్చమెత్తుకొనుచుం బోవుచు నిట్లు పట్టుబడితిని. కోటలోనివారందఱుం గూలిన నీబుకతేం డొక్కండైన దక్కనను గొంటి నక్కటా! దైవంబిట్లుసేసె నేనేమిచేయుదును. (దుఃఖించుచున్నది)

బుస్సి—కోటలో వారందఱుం గూలుటయేమి?

దాసి—ఇంత జనంబువచ్చి పడినప్పుడు పురుషు లెల్లరుం జావకుండరని యెంచి కోటలోని స్త్రీలు మానభంగ మగునని తలంచి జావ సంకల్పించిరి.

బుస్సి—కటకటా! కోటలో నాబాలగోపాలముగా స్త్రీపురుషజనంబంతయును జావ నెంచిసాహసించియున్నదా? (విచారించుచు) విజయరామరాజా! నీవెంత ఘోరకృత్యంబున కొడిగట్టితివి. బొబ్బిలివారింత శౌర్యవంతులు మానవంతులు అని చెప్పనైతివిగదా? మనము చతురంగబలంబులతోం బోయిన వారువచ్చి శరణుజొత్తురంటివిగాని చత్తురని చెప్పక నన్ను మోసముచేసి తీసికొని వచ్చితివిగదా? ఇంక మన మేమి చేయవల యున్నది?

హైద—దుష్మార్గుల్ వారికీ మీరువిచారం సెయ్యవాలా జరూర్ లేద్. లేకాపోతే వారూ వచ్చీ మనకీ పాద్దనా సెయ్యకా పోర్ మన లచ్చుం వారికీ లేద్. మనకీ సంపవాలా వున్నార్.

లక్ష్మ—ఈరెండు చెప్పినట్లు వారుపరమదుర్మార్గులు. ఇందఱుమహా రాజులువచ్చి మన దర్శనము చేసినారు. కాని వారు రాలేదుకదా!

క. ఎదిరింపనట్టివారల బెదరించి యడంగఁద్రొక్కి • విత్తవ్యతిమై
గొదలందఁజేసికూర్చుట పొదలినధర్మంబుగాదెభువనేసులకున్.

కావున మనమిపుడువారితో యుద్ధముచేసి వారినిసంహరించుట రాజ ధర్మంబుగాని ధర్మవిరుద్ధంబును బాకఁబును గాదు.

విజ—వెలమవా రందఱును సందు విశేషించి కావువారికి దురభి మానంబు మెండు. శౌర్యవంతులమని కన్నుఁగానక ప్రభువులపైఁ బ్రతి ఘటించియున్నవారు. వారినిల్లాగం ద్రెళ్ళనేయుట యుత్తమంబ కాని యనుత్తమంబుకాదు. మఱియును,

క. ఈమన్మాతుర్విడమ్మెవ్వఁడు ద్వేషించినవానిఁద్రుంప • విహితముశత్రో
శ్చేషంనశేషయేత్తను భూషణముభూషణమ్ము ప్రభువర్యులకున్

కావున నీరంగారాయకుమారు నిపు డనుగ్రహించి పుచ్చితిమయేని మన కెప్పటికైన వీనివలన ముప్పురాకమానదు. దేవరయాజ్ఞయేని వీనివిషయ మాలోచించెదంగాక.

బుస్సి—(ఆగ్రహముతో) ఓరిదురాత్మా! నీనాలిక చీలికగాను. రాక్షసాధమా! నోరెఱుగని పసిబాలుం జంపనీనో రెట్లాడినదిరా? పశుప్రాయుఁడా! నీది బిడ్డలం గన్నకడుపుకాదురా! పాపాత్ముఁడా! ఈకసుగందు ని న్నేమిచేసెదరా? క్రూరుఁడా! ఇట్లుపలికిన ని న్నేమి చేసెదనో చూడురా?

విజ—[భయ మభినయించుచున్నాఁడు]

హైద—హీవిజయ రాజాపబుప్లాదమ్మాం సెప్పినాడ్ గాని దుసరా

లేద్. కోపం సేయకా వీని రచ్ఛించావాలా పార్దనా సేస్తాన్ సలాం సేస్తాకా రఛ్ఛించావాలా. రఛ్ఛించావాలా. సర్కార్!

లక్ష్మ—శత్రుశేష మగ్నిశేషమువలె నెన్నిటికేని కాల్చిపుచ్చునని యితండిట్లు చెప్పెనుగాని మఱియొక్కటిగాదు. వీనిపైనింత యాగ్రహించుట తగదని విన్నవించుచున్నవాఁడ.

బుస్సి—దానం జేసియా యిట్లుపలుకుట. కానీ వీనినిరక్షించుటయే పరమధర్మముగాని శిక్షించుట ధర్మంబుగాదు. పాతకంబున కాకరంబు మనకీచిఱుతవలనవచ్చునపాయంబును లేదు. వీనిం జూచినప్పటినుండియు నాహృదయంబు దయార్ద్రంబై పరికంపించుచున్నయది.

విజ—మహాప్రభూ! నోరులేని పిల్లవాఁ డితఁ డేమి చేయుననియా? ఇది పులిపిల్ల యేమిచేయునో దేవరయే గ్రహింతురుగాక.

బుస్సి—(శాంతించి)వీనిశౌర్య మెట్టిదో నాకిపుడు చూపఁగలవా?

విజ—చిత్తము. (కుమారుని చెంతకరిగి) బాబూ! నీ వెవ్వరిబిడ్డవు?

కుమా—నీ కే సెప్ప.

బుస్సి—నాయనా! మీనాయనగారి పేరెవరు?

కుమా—సీ—సూచి. నీకుసెప్తా. దంగాదాపుగాద్.

అందఱు—(ఆశ్చర్య మభినయించుచున్నారు.)

విజ—(నానాఫలములు, ఖర్జూరములు, బొమ్మలు, సొమ్ములు, కత్తులు మొదలైనవి బల్లమీఁద నమరించి) కుమారా! నీకేవి కావలెనో తీసికొని తినుము.

కుమా—(మాఱుమోము వెట్టుచున్నాఁడు)

బుస్సి—బిడ్డా! యిటువచ్చి యిందునీకేమి కావలెనో తీసికొని తినుము.

కుమా—(చంకదిగి యటునడచి కత్తిపుచ్చుకొని యొరతీసి విజయరామునిపైకెచూపి జడిపించి పం[illegible]గనఱకుచున్నాఁడు.)

విజ—మహాప్రభూ! చిత్త[illegible]పులిపిల్ల కాని పిల్లిపిల్ల గాదు. పది రెండువర్షములు పై[illegible]క మానఁడు, కావున

నామాట విని వీని నేనుంగుకాల మట్టించుటకో పిరంగివాతం గట్టించు టకో ముదల యొసంగుదు.

బుస్సి—హాహాహాహా! మహాపాతకవర్తీ! పాపాత్ముడా! ఇట్టి లోకోత్తరగుణాన్వితుం డగునిక్కుమారోత్తముని జంపు మని చెప్పు చుంటివి! నేను పాపాత్ముడనై నీమాట విని వీనిం దల్లిదండ్రులకుం బెడం బాపితి నక్కటక్కటా! ఇంక నే నీయుద్ధంబు మాని నీరాజ్యమంతయు శౌర్యనిధియగు రంగరాయుని కొసంగి నాదేశంబునకుం బోయెదంగాక. (క్రోధముతో లేచి) హైదరుజంగూ! అన్నెము పున్నె మెఱుంగని పసి బాలుం జంపుమని పలుకుసికిరాతునిం బిరంగివాతం గట్టి ప్రేల్పింపుము. ముమ్మాటికి నాజ్ఞ యొసంగితి వీని నాయెదుటినుండి తొలంగింపుము.

లక్ష్మ—

మ. అవధారో ప్రభువర్య! ఘోరసమరం ♦ బొనర్ప నీయాగ్రహం
బవునే? నీ కితం డుత్తమోత్తముండు గా ♦ కజ్ఞుండే క్రూరుండే
నవిమర్శంబుగ రాజధర్మమున నీ ♦ చందంబునం బల్కినాం
డనమార్గంబునం బట్టలే దితని ని ♦ గ్రాహ్యంగ న్యాయం బదే.

విజ—(బుస్సిదిక్కు మొగంబై)

మ. అపరాధం బొనరించినాండ నరి శే ♦ షాపేక్ష నీబాలుం
గృపలే కజ్ఞుండనై వధింపు మనుచుం ♦ నీచోక్తులం బల్కితిం
విపరీతంబయి పాపిణొడ్డ మనుచుం ♦ వింతల్ జనించెం గటా
కృపతో నన్ను ననుగ్రహింపుము కరం ♦ డ్రీ! తప్పు సైరించుచుం.

హైద—రాజాకా తప్పు లేద్. మెహర్బానీ కరో సర్కార్!

బుస్సి—మీరందఱు [illegible] చెప్పుచున్నారు గాన నితనిం గటా క్షించితి. రాజా! నీ వి[illegible]లంఘము. సేనానాయకులారా! మీ రీకుమారుం దీని [illegible]తటీరంబున సంరక్షింపుడు.

(అని కుమారుం బొదివి తొడపైఁ గూరుచుండం బెట్టుకొని ముద్దులాడి) కుమారా! నీ కేమి కావలెను? కజాయుంబు పెట్టింతునా? తండ్రీ!

కుమా—ఊహుఁ! (విజయరాముఁజూపి) వీన్ని కొత్తాలి కత్తియ్య.

అందఱు—(ఆశ్చర్య మభినయించుచున్నారు.)

బుస్సీ—తండ్రీ! నీ వీదాసితో నాయింటికి వెళ్ళి సుఖంబుగా నుండుము. నే నిదె వచ్చి నీ కన్నియు నిచ్చెదను. (దాసి కందిచ్చును.)

[తెరలోఁ గలకలము.]

హైద—బడాయుద్ధం జరుగుతాదీవుంది మాకీ పోవాలా హుకుం దేవ్.

బుస్సీ—సరే! మీ రందఱును బోవచ్చును.

అందఱు—(సలాము చేసి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

బుస్సీ—(తనలో) హైదరును, విజయరాముఁడును నన్ను మోసము చేసినమాట నిజము. బొబ్బిలిరాజులు నిర్దోషులు; అభిమానధనులు. వారి బ్రమాదించుట మహాపాతకము పోరాటంబు మాని వారిరాజ్యము వారి కిచ్చి పోవుదునా? (ఆలోచించి) ఇంతకు వచ్చిన తరువాత నేను వెనుకదీయుట మంచిది కాదు. నన్నెల్లరును బిఱికివాఁ డందురు. కానీ! కానున్నది కాక మానదు. (ప్రకాశముగా) లక్ష్మనా! యుద్ధ మెట్లగు చున్నది?

లక్ష్మ—(చూచి) దేవా!

మ. అదిగో చూడుము కోటకొత్తళమునన్ ♦ హస్తాస్త్రసాహాయ్యతం
బడి వేవేలకు శత్రుతతులను ద ♦ ర్పంబొప్ప వర్తించు నా
చమూరుండే సుమి రంగరాయ విభుఁ డా ♦ చక్రీ మహా శౌర్యసం
పదతో నిల్చిన యోధులే తెలియ ధ♦ర్మారాయముఖ్యుల్ ప్రభూ!

బుస్సీ—ఆహా! రంగరాయుని శౌర్యమెల్ల మూర్తీభవించినట్లు కన్పట్టుచున్నాఁడు. వీనిదర్శనంబు నంజేసి నాకన్ను పండువ యైనది. (పరికించి) ఓయి! మన సేనలు పాఱుచున్న వేమి?

లక్ష్మ—

మ. నగసారాయఁడు ధర్మరాయుఁడను జి ♦ న్నారాయఁడుం దోట్టిపో
టరు లెల్లం జెల రేగి తెంపు మెయిఁగో ♦ ట్టపీఁడిపై వచ్చి మేల్
కరవాలంబులు నీటెలుఁ సురియలుఁ ♦ గైకొంచుఁ బోరంగ హై
దరు మ ఖ్యుల్ వెఱఁగందిపాఱెదరదే ♦ ధైర్యంబు వోనాడుచుఁ.

బుస్సి—చీచీ! మన సేన కాలినట్లైయున్నది. అదిగో హైదరుజంగు విజయరామునితో నేమో ఘోషించుచున్నాఁడు. విను.

లక్ష్మ—హైదరుజంగు సైన్యమంతయును జెల్లాచెదరై తాను దెబ్బలు తినియున్నవాఁ డగుటం జేసి విజయరామునితో నిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

ఉ. మాయలు కొన్నిపన్ని పది ♦ ప్రాణ్పడఁ జేసి దురం బొనర్ప న
న్నాయితపెట్టి పాపమున ♦ యందు బడల్ పడఁజేసి నీవుఁడా!
రాయుల కొంపఁ దీయుటకు ♦ రాజ నటంచును విఱ్ఱవీఁగు నీ
వీయెడఁ బాటి వోఁదగునె ♦ హీనముఁగాదె కుల బునీతికిఁ.

విజ—(పాడకట్టి)

ఉ. ప్రాణము తీపుగాదె యెటు ♦ వంటి పరాక్రమ శాలికైన నా
రాణువ యంతయుం దెగియె ♦ రాజుపరాక్రమ విక్రమంబుఁ
ద్రోణుఁడు వోలెఁ దెంపుమెయిఁ ♦ దో ప్రపడఁ జేయుచు వచ్చుచుండె గం
భాణము లెన్నులుం దెరలెఁ ♦ గాల్వ లఁడిం బరువెత్త కెట్లగుఁ.

బుస్సి—విజయరాముని పరాక్రమం బింతటిదియా? చాలుచాలు రంగారాయఁ డేమో పలుకుచున్నాఁడు సద్దుచేయకుము.

రంగా—(పాడకట్టి)

చ. నిలునిలు నీచరాజ! నిను ♦ నీ బలగంబును బింకిపింకిగా
నలిపెదఁ గాళ్ళఁ జేతులను ♦ నాబలమెల్ల జపల్ నటింపగా
వెల లెద వేల సంగరము ♦ నెల్ల భిమానము నీటబుచ్చి; బ
చ్చులకడఁ జేరి యిచ్చకముఁ ♦ జూపుచు గా దిది. విచ్చకత్తిరా.

యోసరంబోకుఁ డీవెలమ ♦ యోధులు కుత్తుకఁ బ్రాణముండగా
పీసము తీసిపోరు మిము ♦ పీసర పుత్తురుగాని ప్రేల్మిడిక్.

హైద—(పాఱిపోవుచు విజయరామునుఁ జూచి) నాకీ పానసంకటం వచ్చిందీవ్రుంది నీకీ నమ్మా నేన్ పిల్లల్కీ మేలీ సెడ్డాక్. నీవు బడా లష్కర్ కలవాడూ మాటనమ్మేక్. ఇంకా నానసీబ్ చెడ్డాదివ్రుంది. నాకీ నూకల్ సెల్లిపోయింది చావ్రూ రాసిందీ నిజం గమాచ్చారం యేమీసెప్పవాలా రాజా! [పాఱిపోవుచున్నాఁడు.]

[తెరలోఁ గలకలము.]

బుస్సి—మన సేనలు మఱల నెమరుకొనుచున్నవి చూచితిమి.

లక్ష్మ—చిత్తము. వేంగళరాయఁడు వెన్నంటివచ్చుచో హైదరాడిన మాటల కభిమానంబు పొడమ విజయరాముఁ డెదురుకొనెను. అప్పు డెల్ల సేనలు తిరుగఁబడినవి.

బుస్సి—అరెరే! అదిగో వెంగళ్రాయఁ డెల్లర నల్లు నలిపినట్లునలిపి సింగంబు లేళ్ళఁ దోలినట్లు తోలుచున్నాఁడు. హాహా వెంగళ్రాయునిశౌర్యము నివార్యముగదా!

లక్ష్మ—సందేహమా? ప్రభువరా!

మ. కలనం బాపఁగ లేమగా కతఁడువే ♦ గళ్రాయఁడుం గూడినక్
గలశాబ్ధి న్మథియించు మంథరమునాఁ ♦ గల్లోలముం జేసె నీ
బలమెల్లక్ నశియించి పో నమరమున్ ♦ వర్తింపఁగాఁ జేయరే
వెలమల్ ధైర్యహిమాద్రులందుఁ బ్రబలుల్ ♦ వీరెన్నలోకేశ్వరా.

బుస్సి—వీఁ డెవఁడు కొండం దగరువోలె వెంగళ్రాయునిం డీకొనుచున్నాఁడు?

లక్ష్మ—వాఁడే సిద్దిబిల్. దేవా! చిత్తగిం పు మెట్టిఘోరయుద్ధమగుచున్నదో! ఇరువాగునుం బోరుచుండునపుడు వెంగళ్రాపు పోటులు బిలాలు లాటీలతోను బిలాలునఱకులు వెంగళ్రాపు డాలుతోను గాచు

కొనుచు నందఱకు మెప్పుపుట్టించుచున్నారు. ఇప్పుడు బిలా లీట్లు పలుకుచున్నాఁడు వినుఁడు.

"శా. ఎన్నో కోటలు ముట్టడించితిమి మే ♦ మెన్నో మహారాష్ట్రముల్
విన్నాణంబుగఁ గొంటి మెన్నొ దురముల్ ♦ లీలాగతిం గంటి మీ
సన్నాహంబును శౌర్యమొందుఁగన మ ♦ జ్జా! వేంగళాధీశ్వరా
నిన్నుం జూచిన గుండె బ్రద్దలగుచుం ♦ డెన్ నాకు వేయేటికిన్."

లక్ష్మ — హరహరా! ఎంత ఘోరకృత్యము జరిగినదో చూచితివా మహాప్రభూ! బిలా కట్టగ్గించుమఁ బరాయత్తచిత్తుండై యున్నతఱి వెంగళ్రాయు నొక వేటు వేసినాఁడు. దాన నతని చెంప తెగిపడినది.

బుస్సీ — ఛీఛీ! బిలా కెట్టి పని చేసినాఁడు?

లక్ష్మ — ఆపింత చూడుము. తెగపడిన చెంపకు గట్టుకట్టించుకొని వెంగళ్రాయు వానిమీఁదికెట్లుఱికి వచ్చుచున్నాఁడో చూడుము.

వెంగ — (కనుపడి) ఓరోరి దుర్మార్గుఁడా!

మ. నను నగ్గించుచు నేఁ బారాడ పడియుండ ♦ డంజెంపయూసంగఁ జో
రుని చందంబునఁ గత్తిని వ్రేసితివో ♦ రోరీ! మనుష్యాధమా
నిను వీరెల్లరుఁ జూచుచుండ నిదిగో ♦ నే నీకృపాణంబునం
దను వింతింతలు చేసి కూల్తు కుణపమా ♦ తోంగాలిం గాచుకో.

(కత్తి దూసికొని పఱచుచున్నాఁడు తెరలోఁ బెద్దకలకలము.)

బుస్సీ — లక్ష్మనా! సిద్దిబిలాలు పడియైనట్లుదే అయ్యో! మన సేన కెంత విపత్తు వచ్చినది?

లక్ష్మ — దేవా! ఒక్క సిద్దిబిలాలు కూలుటయే కాదు. వెంగళ్రా యని వేటులకు మన సైన్యం బంతయు దైన్యంబు నొందె. జంద్రాల్ జానూఖాన్ ప్రభృతి ప్రధానయోధులు నిధనంబు నొందిరి. హైదరు జంగు ప్రాణావశిష్టుండై పడియె. విజయరామరాజు చావు దెబ్బలు తిని పడినాఁడు మనవారి దెబ్బలకు బొబ్బిలియోధు లెల్లరును

ప్రాణంబులు గోలుపోయిరి. అదిగో బిలాలు కొట్టినదెబ్బ భరింపలేక వెంగళ్రాయఁడును బడియున్నవాఁడు.

బుస్సి—హాహా! యెంత ఘోరకృత్యముసంభవించినది. అయ్యో! మన మటకుఁ బోవుదము లెమ్ము. (లేచి కొంచెము నిష్క్రమించు చున్నారు) (అపటీక్షేపంబునఁ బూర్వోక్తక్రమంబున హైదరును వెంగళ్రాయండును గనుపడుచున్నారు)

బుస్సి—(వెంగళ్రాయుని చెంతకరిగి) హా హా! మహారాజ! నేను మహాసాబూసిని నిన్నుఁ జూడవచ్చితిని నన్నుఁ గన్నెత్తి చూడుము.

వెంగ—(చూచి సంజ్ఞగా సలాము తెల్పుచున్నాఁడు.)

బుస్సి—వెంగళరాయా! నీపరాక్రమం బగ్గింప శక్రాదులకును శక్యంబుకాదు. హా హా! ఒకచెయి తెగియు నీవిట్టి విక్రమంబు గావించితివి. నీయన్న రంగారాయఁడు మహాపౌరుషవంతుఁడు. హైదరు దుర్బోధనంబునం జేసి మిమ్ముల్ని చేసి దోసంబు గట్టుకొంటి. కడచిన దాని కిపుడు చింతించి ప్రయోజనంబు లేదు. నీవు చింతింపకుము. నిన్ను నా చెంతఁ బెట్టికొని వ్రణౌషధంబు వేసి సంరక్షించెద భయం బుడుగుము. (హైదరు చెంతకరిగి) హైదరుజంగా! నీకెంతయవస్థ పట్టినది! దీని కంతకును గారణ మీవేకదా! నీ వీపాపాత్ముఁడు విజయరాముని మాటవిని యింత తెచ్చితివి. బొబ్బిలివారితో మనకుఁ గలహంబు వలదని చెప్పిన గోరుండొరమాట విననీయక పండువంటి బొబ్బిలివారి సంసారంబంతయుఁ బాడుచేయించితివి. పాపం బంతయు నీవును విజయరామరాజునుం బొందెదరు గాక. (విజయరామునుం జూచి) రాజాధమా! స్త్రీ బాల వృద్ధసమేతంబుగా నిష్కారణ మిన్నివేల మందిని జంపించితివిగదా! స్త్రీజనంబు చిచ్చువెట్టుకొని చచ్చునప్పుడు కోటలో మంట లేమని నిన్నడిగినఁ బెండ్లివేడుకలని యెన్నో వారినేరంబు లగ్గడించితివి గదా! మనము బోట్లు నిన్నుంజూచి నీతోఁ బ్రసంగించిన మహాపాత

కంబు పట్టుకొనును. అట్లని యిప్పుడు నేఁ జేయవలసిన దేమియును లేదు గావునఁ బీఘ్రముగ వెంటనైన కోటం జూడఁబోవుదము సన్నద్ధంబు చేయింపుము.

విజ—(తనలో) ఇప్పటికి నాకుఁ జావు బ్రతుకులమీఁద బొబ్బిలి కోటలోఁ బ్రవేశించు భాగ్యంబు పట్టినది. (ప్రకాశముగా) దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకారము గావించెద.

బుస్సి—లక్ష్మనా! వెంగళరాయుని హైదరుజంగుని బటకుటీరంబులు చేర్పింపుము. [తెరలో]

చ. జగమున కెల్లఁ జుట్టమును ♦ జక్షువునైన కని పెద్దభాస్కరుం
డగముల పాలుచేసి తను ♦ జాశుల తేజము దూలిపోవునం
బగులను మావరించు కొన ♦ నారసి లోపముదీర్ప దర్పము
ప్పగ వగమై కళాధిపుఁడు ♦ వచ్చెను నాఁ బొడకట్టె నయ్యెడన్.

బుస్సి—సాయంకాలము గుటవినఁబడుచున్నది. విడిదలకుం బోదమా

లక్ష్మ—చిత్తము. (బుస్సితో లేచుచున్నాఁడు.) [తెరపడుచున్నది]

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీ

బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

షష్ఠాంకము.

స్థలము రాజాము నందలి రాజభవనము.

[అంతట గాసారామునితో దాండ్రపాపయ్య ప్రవేశించుచున్నాడు]

పాపా—రామా! నేఁడేమో నామనం బాందోళంబు నొందుచున్న యది కారణ మేమైయుండును?

చ. అడుకులు దిన్నయట్లు మది ♦ నారట మెచ్చెరుగుండెజల్లుమం
చడరెడుఁ జల్ల చిల్కాటు ♦ లయ్యెడు లోఁ దిగు లెచ్చుచున్నచోఁ
గడుకొని యుంటకున్ హితవు ♦ గా దెదిశోధము తావమాగకం
భుమకఁగఁ జేయు మిన్నిటులు ♦ నోయని బీరగు నాయుసత్త్వతన్.

పరాసులు మూకలు వారిం దేవులపల్లిఁ జేరిన ట్లిప్పుడే సవసవగఁ దెలియవచ్చినది. దుష్టాత్ములు వారేమేమి కష్టకార్యములు చేసియుండరు గదా? నాబెంగమాత్ర మిపుడు బొబ్బిలి యాతయుం దెగ నన్నంత వలకున్నది. దీని కేమి కారణ మైయుండునో తెలియరాదు.

రామ—మహారాజ! వేయికన్నులతో నీవుచూచి రక్షించుచుండ బొబ్బిలిపై నీఁగయైన వ్రాలజాలునా? పరాసులు దేవులపల్లి వెళ్ళినను మళ్ళిరావలసినదే కాని మనయోధుల నేమిచేయఁగలరు? ఇప్పుడునీ కింత చిత్తచికారమునకుఁ గారణము లేదు. ఉపశమించి వేగులవారిం బుచ్చి వారు దేవులపల్లికివచ్చుటం గూర్చి నిశ్చయానిశ్చయంబు తెలిసింగి పిమ్మటఁ గార్యంబు దెసం బ్రవర్తించుట యుచితంబని నాయభిప్రాయము

పాపా—సరే! నీవుచెప్పినది మంచిపద్ధతియే, అట్లుచేయుదముగాక. (విని) హజారముకడ సందడియేమో చూడుము.

రాము—చిత్తము (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) రాజా! మన భీముఁడు వచ్చి హజారముకడ వేచియున్నాఁడు

పాపా—వాని శీఘ్రమునం బ్రవేశపెట్టుము

రాము—(నిష్క్రమించి భీమునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

భీము—(దుఃఖముతో ఏడ్చుచు) అయ్యో! ఆయ్యో!

పాపా—ఏమిరా! అది? ఆట్లు బెగడొందుచుంటివేమి? నీకాయమునం గాయము లగపడుచున్నవి పరాసులు నిన్నుఁ బ్రహరించిరా యేమి? వారెక్కడకు వచ్చినా రెక్కడనున్నారు?

భీము—అయ్యో! బాబయ్యా! అంతయుం బోయినది?

పాపా—ఆఁ! ఆఁ! ఏమిరా! అది? ఏమిరా! అది?

భీము—విజయనగరము రాజు పరాసులను మాఊదారిందెచ్చికోట ముట్టడించి, అందఱను హతము చేసినాఁడు బాబూ! చావుతప్పించుకొని యేలాగో బైటబడి నేను మీతో మనవి చేసికోవచ్చినాఁడ.

పాపా—హాహాహాహా! పరమేశ్వరా! (పడిమూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు)

రాము—(దుఃఖించుచు సేద దేర్చుచున్నాఁడు.)

పాపా—(సేదదేరి లేచి కన్నీళ్ళతో) అందఱను హతము చేసినాఁడంటివేమిరా అది? ఎట్లయినది? ఏమివృత్తాంతము?

భీము—బాబూ! పరాసులు వచ్చి మూఁగినతోడనే మనదొరగారెన్నో రాయబారము లంపినారు. దానికి వారంగీకరింపక యుద్ధము చేసినారు. అందఱి ప్రాణములు పోయినవి.

పాపా—హాహా! పరమేశ్వరా! (పడి మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

రాము—బాబూ! దుఃఖించిన ఫలము లేదు మీయట్టిపురుషపుంగవుల కిట్లు తగదు తెమ్ము తెమ్ము కార్య మాలోచింపుము.

పాపా—(లేచి దుఃఖముతో) మహరంగారాయప్రభృతులందఱుం గాలధర్మము నొందినారా?

భీము—బాబూ! అందఱును.

పాపా—

శా. హాహా! సద్గుణమూర్తిసర్వనుతశౌ♦ర్యస్ఫూర్తి! రంగాధిపా!
బాహాబాహిఁ బెనంగి నీ వరులగ ♦ ర్వం బెల్ల మాయింతువా
ద్రోహుల్ నిన్నును మోసఁ జేసి కలన ♦ దూలించిరే నీవునన్

దేహంబునఁ బొడుపాటు వచ్చెనోటా! ♦ దీనుండవై పోయితే.

చ. తొరపడఁ గూడ దెంతయు న ♦ ని తొల్లి నిను నెవరియింతువట్టినీ
వరులను శాంతిఁ జేసి కొను ♦ నట్టివిధంబునఁ బుట్ట కీసునం
దుర మొనరింప నేల నను ♦ దోడుగఁ బిల్వవదేటి కయ్యయో
ధర బెడఁ బాసి స్వర్గపురి దా ♦ రిని బట్టితెరంగ భూపతీ.

సీ. నీశౌర్యధైర్యాదుల్ నీప్రభావంబును,
మంటిపా లయ్యెనే ♦ మానవేంద్ర!
నీను గాంభీర్యంబు ♦ నీనుశౌర్యంబును,
బూదెపాలయ్యెనే ♦ పుణ్యమూర్తి!
నీసద్గుణంబులు ♦ నీయోగ్యవర్తనం,
బడవిపాలయ్యెనే ♦ యనఘకీర్తి!
నీసాహసంబును ♦ నీశరీరంబును,
జముని పాలయ్యెనే ♦ చక్రవర్తి!

గీ. కటకటా! సర్వజననాశ ♦ కాల మిపుడు
వచ్చియున్నదిగాబోలు ♦ వసుమతీశ!
కాకయుండిన నిట్లుల ♦ కలను హెచ్చు
నేను బెడబాసి యుండు టి ♦ దేలవచ్చు.

ఓరీ! సర్వజననాశమైనదని చెప్పుచుంటి వంతఃపురాంగన లెట్లున్న వారు? వారి కవమానంబు వాటిల్ల లేదుకదా?

భీము—లేదయ్యా! లేదు. దొరగారు వారి నందఱను జెలికాని వెంకయ్యగారిచే నఱికించినారు మల్లమాదేవి తనంతఁ దా నఱుకుకొని ప్రాణత్యాగము చేసికొనియె. దాదులునుం జావనెంచిన వారిం జిచ్చు వెట్టి కాల్చివేసినారు దేవా!

పాపా—హాహా! నాసహోదరీ! మల్లమాంబా! హాహాహాహా!

(పడి మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

రాము—రాజా! శాంతింపుము శాంతింపుము (సేదదేర్చుచున్నాఁడు)

పాపా—[సేదదేరి కన్నీళ్ళతో] అమ్మా! మల్లమాంబా!

గీ. అనదవై చాలఁ దపియింప ♦ వైతివమ్మ

మానవహానికి శంకించి ♦ మనిసితమ్మ
కొడుకుగతి యేమిగాఁజేసి. ♦ నడచి తమ్మ
మల్లమాదేవి! నన్నుఁగన్న ♦ తల్లి! నీవు.

అయ్యో! నాప్రియసహోదరీ!

చ. ఒకగడ నేను గన్నడక ♦ యుండిపఁ దమ్ముఁడ! పాపరాయఁడా
సుకముగ నుంటివయ్య! నన ♦ జూడఁగ రా వదియేమి బావతో
నొకసకియంబులా! యనుచు ♦ నెప్పుడు నన్ను దయార్ద్రదృష్టి వీ
డక కనుచుండు తల్లి వక ♦ టా! గివికేగితె మల్లమాంబికా!

ఓరీ! సేవకా! ఇంతపని జరుగునెప్పుడునాకేలనార్తనంప లేదురా?

భీము — బాబూ! పంపినారు. వార్తాహరులాడవేషములు నైచికొని వచ్చుచుండఁగా విజయరాముఁడు వారిం బట్టికొని శిక్షించినాఁడుసామీ!

పాప — అన్నా! ఎంతపనిజరిగినది! ఎంతపనిజరిగినది! దుర్మార్గుఁడట్లు చేసినాఁడా? కానీ కుమారునిగతి యేమైనదిరా?

భీము — ఆవోరబిడ్డను బాపనవేషమువేసి దాసీలక్ష్మితో సామర్లకోట కంపుచుండఁగా బుస్సిపట్టుకొని తనయింటం బెట్టుకొని రక్షించుచున్నాఁడు.

పాప — అమ్మయ్యా! వంశాంకురబు వాఁడైన జీవించియుండెనని విన్న నామనకి త నెమ్మదికలిగినది. పట్టుకొని రనునంతలో చంపిరని చెప్పుదువే యనుకొంటినిరా సేవకా!

భీము — అంతపనియు జరిగిసదే విజయరాముఁడా బాలు నేనుఁగు కాల మట్టింతు ననెం గాని బుస్సి దాని కంగీకరింప లేదుసామి!

పాప — హాహా! మూసాబూసీ!

చ. కలికులంబునం బొడమి ♦ కష్టుఁడ వయ్యెను పుష్టరాజు పెం
♦ గలపులఁగాఁగఁచిత్తమునఁ ♦ గాలెడువాఁడవయయ్యఁగయ్యపుం
గలికజీవయ్యు శత్రుసుతుఁ ♦ గట్టడఁ బట్టియుఁ జంప నిష్టమున్
దొలియావునీదునర్మిలిక ♦ నుంగొన సంస్తవనీయమయ్యెదున్.

ఓరిదుష్టాత్ముఁడా! విజయరామ!

మ. కడుపా నియవి ఖండనల్లిమడుగా ♦ గండాలిలనుం గఁటివా

కొడుకు ప్రేరక నీకు రాకొమరుండు ♦ గోయిపంగా నెంతువా
జడబుద్ధీ! పరలోకకారివగు నిం ♦ జల్పాప కావంతయుం
గడిమిన్ నే నిదె కండఖండబుగ నీ ♦ కాయంబు ఖండింతునే.

సేవకా! మన వెంగళ్రాయుని మాట చెప్పవేమి?

భీము—దొరా! ఆదొరగారు తనతలపాగ దిగినను దాను చెలికాని వెంకయ్య దామెర దమ్మన్న మొదలగు యోధులతో నెన్నో వేలగుర్రాలనేని హైదరుజంగును బడగొట్టి బద్దిబలాలుతో బోరి వానిం జంపి తాను పడినాడు. అపుడా విజయరాముడు దాదొరకడకు వచ్చి నీవా రండయు బోవ నీ వేల బ్రతికితివని వేళాకోళము సేసినాడంట. అపుడు పడియున్న చిన్నదొర కోపముతో నే బడినను నాబావ నిన్నుం బడవేయునని చెప్పినాడంట బాబూ!

పాపా—హా హా! వెంగళ్రాయా! నీశౌర్య మనివార్యము గదా!

చ. తల సగ మూడినన్ మరల ♦ దానిని గట్టిగఁ గట్టి లాలుసుం
బిలుపురఁ జేసి హైదరుని ♦ పీచ మడంచి కళింగరాజు గా
ల్పాలుదిని బాఱఁజేసి మను ♦ కొన్నబలంబుల వేలవేల భూ
తలములఁ బండఁ బెట్టి శిరి ♦ దారొగ్గిన మూర్ఛ మునింగి తేకటా.

మ. నిను నాబావ వధించు నేఁ బడిన గా ♦ నీ యంచు నారాయరా
జును నోనాడె వధించితౌర మఱదీ! ♦ చుట్టాలునన్ నెయ్యురన్
మనుజేంద్రుండును నీవు నెల్లప్రజలున్ ♦ నమ్మంగ చో వానిఁ గూ
ల్చిన లాభం బది యేమి సంతసించినా ♦ శ్లేషప్పు డీభూస్థలిన్.

అయ్యో! సేవకా! వేదనాభరంబున నతం డీపాటికి పరలోకమునకుం బోయియే యుండును. అపురా విజయరాముం డెంతపని చేసినాడు. బుస్సిం దన మాయలోఁ బడవేసికొనియెంగదా!

భీము—వాఁడు చేసినకీడింతింత యని చెప్ప శక్యమా?

పాపా—రామా! ఇంక మనకుఁ గర్తవ్యమేమి?

రాము—దేవా! నీవు వచ్చి విజయరాముం జంపుదు నని మన వెంగళ్రాయుఁడు గంపెడంత ఆస పెట్టుకొని యుండెఁ గదా! వాని మనోరథంబు తీర్చుటయే మనకుం గర్తవ్యము.

పాపా—ఛీ ఛీ! సర్వబంధుజననాశనంబై యున్నయప్పుడు వాఁడెట్టివాడైనఁ జంపిన నేమిప్రయోజనము ?

క. శూరుఁడు పాపారాయఁడు వీరుఁడు నామేనమఱఁది ♦ విచ్చేసి తటిన్
వైరులఁ జంపె ననుచు రంగారాయఁడు సంతసింపఁ ♦ గా లేఁడుగదా

ఇట్టిచో నట్టిప్రయత్నము చేయుట కన్నఁ దప్పేమియును లేదు కావున మన మిపుడు కాశీప్రయాణము చేయుదము లెండు.

రాము—మన కిపు డాప్రయాణ మంత పోలి యుండదు. రాజులకు శత్రుక్షయంబు చేసి పోరునం దీరుటయే యుత్తమము.

పాపా—(తల వాల్చి కనులు మూసికొని యాలోచించుచు) అక్కా! నీ వెట్లుబ్రతికివచ్చితివమ్మా ?—నాప్రాణవాయువుల వాయువులలోఁ గలిపి నిన్నుఁ జూడ వచ్చితి ననుచుంటివా?—అమ్మా! నాకేమి యాజ్ఞ ? నీవు కాశీప్రయాణము మాని విజయరామునిం బరిమార్పు మనుచుంటివా ? దానంజేసి ప్రయోజనం బేమి?—దుష్టసంహారము చేసి పగ దీర్చుకొనుటయే ప్రయోజన మనుచుంటివా ? సరే! అక్కగారి సెలవునకు బద్ధుఁడనై యున్నాఁడను (దద్దరిల్లి కన్నులువిచ్చి చూచి) రామా ! భీమా !

రాము—అయ్యా ? యేమి యిట్లు పలవించుచున్నారు ?

పాపా—పలవరింతలు గావురా మల్లమాదేవి నాకంటి కగపడి యిట్లు చెప్పెనురా.

రాము—అయ్యో! ఆమెచిత్త మాదుర్మార్గునిపట్ల నెట్లుత్తలంపడుచున్నదో కదా !

పాపా—కాశీప్రయాణము గట్టిపెట్టుదము కాని విజయరామునిం గొట్టుట యెట్లో తెలియకున్నది.

రాము—మనము ముగ్గుర మిపుడు వెళ్ళి నిద్రాసమయంబున వానిం బట్టికొందము.

పాపా—(ఆలోచించి) రామా! నీమాటవలన నాకశ్వత్థామ జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నాఁడురా.

రాము—వారును ముగ్గురే మనమును ముగ్గురమే కార్యమునట్టిదే

పాపా—అది దోషములోని దగునా? కాదు—

శా. ద్రోణాచార్యుని పుత్రునంతటి మహా । త్ముం డర్ధరాత్రంబునన్
బ్రాణంబుల్ గను సొమ్మసిల్లఁ బడి దే । హస్మారకం జేది ని
ద్రాణుం డైనరిపు న్వధించి వగఁ దీ । ర్పం బోవఁడే నేను నా
క్షోణీశుం దెగటార్చి రాజఋణము । క్తుం డయ్యెదన్ శక్తిమై.

భీము—మేలు మేలు మహారాజ! రే పావిజయరాముని బొబ్బిలి పట్టభద్రుం జేయుదురని వినవచ్చినది. అది కాకుండ నీలో వాని నీ పట్టంబున యమలోకపట్టభద్రుం జేయవలయు నని నాకోరిక.

పాపా—ఓహో! అట్లయినచో నిప్పుడే ప్రయాణము చేయుదము లెండు.

అందఱు—(లేచి కొంచెము నడచుచున్నారు. తెర లేచును.)

పాపా—సేవకులారా మన మిపుడు బొబ్బిలి సమీపమునకు వచ్చితిమి విజయరామరా జిపుడు కోటలోనే యున్నాఁడని తెలిసినది. మన మీరూపములతోఁ బోయినఁ గార్యభంగ మగును. కావున విజయనగరమునుండి వచ్చిన దూతలవలెఁ బోయి రాజుభార్య చంద్రమ్మ పంపినట్లు చెప్పి జాగరూకులమై వానిం జేరవలెను సుండీ.

రాము—దేవర బాగుగా సెలవిచ్చినారు. అట్లె చేయుదముగాక.

అందఱు—(కొంత నడచుచున్నారు. కోటలో డేరాయందు నిద్రించు విజయరామరాజును గనుపడుచున్నారు)

పాపా—సేవకా! అదిగో వాకిలి కావలివాఁడు నీవు వాఁడు చూడకుండఁ బోయి వానింబట్టి నోరు నొక్కుము. రామా! నీవటునుండి డేర చించుకొని లోనికి రమ్ము.

భీము—(డడాలునం బఱచి కావలివానిం బట్టుకొని నోటగుడ్డపెట్టి బంధించుచున్నాఁడు.)

పాపా—పులి పులి పులి పులి బొబ్బిలిపులి బొబ్బిలిపులి (కేకలు వేయును.)

రాము—(కత్తితోఁ దెర చించుకొని ప్రవేశించి సేవకులం బట్టి కాటునఁ జంపివేయుచున్నాఁడు.)

విజ—(దద్దరిల్లి కనులు నలుపుకొనుచు లేచి)ఏదీ?ఏదీ?కొట్టుకొట్టు.

పాపా—పులిపులిపులిపులిబొబ్బిలిపులిబొబ్బిలిపులి.(కేకలు వేయును.)

విజ—హా హాహాహా! పా—పా—హాహాహాహా! (లేవఁబోవును,)

పాపా—నీపాలి కీపాపారాయఁడే పులి. (అని కలియఁబడి కొట్టికొని పడవేసి రొమ్ముమీఁదఁ గూర్చుండి పీఁక నొక్కుచున్నాఁడు)

విజ—[గిజగిజ గింజుకొనుచున్నాఁడు.]

పాపా—ఓరోరి పాపాత్ముఁడా! క్రూరుఁడా!

శా. కొండెంబుల్ వదికొల్లు వన్ని బుసికిఁ గోపంబు హెచ్చించి నే
నుండక రాక మత్కొంకుచో మొలఁగుచో నువ్వేతుగా వచ్చి నీ
దండుం బుచ్చి సమస్తముం జెఱచితో దౌర్భాగ్యుఁడా! చిక్కితే
ఖండింతుల్ నినుఁగుండెతుండెలుగమౌ క్ష్మం గాకులుం గుక్కలుల్.

చ. తెరచినయిల్లు కుక్క చొఱు తీరున వీరరసప్రహాప మే
ర్తైశఁ గనుపించని రాపుకుల ధీరుల వోయిన యొక్కమైన వా
నెఱిఁగడి వచ్చి చేతివెసేఁచుఁడ! నీవిటఁ గుల్క నుండు వం
చకమతి వొందుచుంటివిత డమ్యోయు గంతులు సాగిరావికన్

మ. నిను నీవారిని బిండిపిండిగను మున్నే జ్రిత్రకూటాద్రిపైఁ
గనలం గొట్టి నాఁడు బొబ్బిలి నెటో కల్పింతు నంచీపుని
న్ననుమానింవక చీల్చి పేర్చు లెదపై హత్తింతు నం చేను జే
సినబాసల్ వగబాలు సెల్లెఁ గోఱియుర్ జెల్లున్ని మేముఁ బున

[అని గుండెలమీఁద గుద్దుచున్నా

విజ—[ఓఁక్కొరు మనుచున్నాఁడు.]

పాపా—

క. ఓఁకు రుమనఁ బొగవేఁగారకు రుమనకుండనిచ్చఁగెలిక్కలన
ముక్కలుముక్కలు సేయక తక్కితినే మల్లమాంబ తమ్ముండనే

[చాటున రెండు చేతులు నఱకుచున్నాఁడు.]

విజ—[రెండుకాళ్ళుం బెనఁగులాడుచున్నాఁడు.]

పాపా—ఓరీ! ద్విపాత్పశువా! యేమి గింజుకొనియెదవురా!

[చాటున రెండుకాళ్ళు నఱకుచున్నాఁడు.]

విజ—[మొండెమై కనుపడుచున్నాఁడు.]

పాపా—ఉ. వేంగళరాయు నన్ను నడి ♦ వేంకటరావును జంపుయత్నముల్
మంగళసూత్రముం బెటికి ♦ మల్లమదేవిని బోలితు సంతయుల్
ముంగల హైదరుం గలికి ♦ బుస్సికిఁ జేసినదుష్టబోధయుల్
సంగతిమై భవన్మృతికి ♦ సాకు మొనర్చెనటంచు నెంచుమా.

ఇక్కడకు నామనోరథపూర్తి యైనది కాని నీపొట్ట చీల్చి ప్రేవులు ధరించి నీరక్తంబు మేనెల్లం బూసికొంట మిగులుగా నున్నది.

[కత్తి నెత్తుచున్నాఁడు. తెరపడును.]

ముగ్గురు—[రక్తసిక్తాంగులై ప్రేవులు ధరించి భీమాకారములతోఁ గనుపడుచున్నారు]

పాపా—[హుంకారము చేయుచు]

మ. ఇపుడత్యుగ్రపరాక్రమక్రియ మెఱుఁగన్ ♦ హింసక్రియారంభు నా
నృపసున్ బట్టి వధించితిన్ బవనన్ ♦ నేఁ బాపరాయుండ నా
త్రిపురధ్వంసకుఁ డైనశూలియు బునన్ ♦ దేజంబు దీపింపఁ జ
ట్టుపలన్ గొట్టినవజ్రియైన నెదురన్ ♦ శత్రుచ్ఛలం గొట్టనే.

సేవకులారా! మనకుఁ బరమాపకారి యైనహైదరుజంగ్ గోకఁడు మిలికుచున్నాఁడు. వానిం జంపుట కుపాయాంతరం బెద్దియును లేదు కావున మీరు హా యెత్తి పాపారాయఁడు వచ్చి విజయరాముం జంపె కేకలు వేయుఁడు.

సేవకు—ఓహో! హైదరుజంగ! పాపారాయఁడువచ్చి విజయుని జంపినాఁడోహో! (అని కేకలు వేయుచు ధ్వని చేయుచున్నారు.)

[అంతఁ గొంతసేనతో హైదరు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

పాపా—ఓరోరి ముష్కరతురుష్కాధమా!

క. నేనే పాపారాయఁడ, నే నెడయైయున్నయపుడు ♦ నీబీర మగున్
భూనాథు నడచినాఁడవు, రా నన్నున్ మన్నిగొంట ♦ రవరవదీరన్.

[కత్తిదూసికొని కలియఁబడుచున్నాఁడు తెర పడుచున్నది]

పాపా—(సేవకులతోఁ బైటవచ్చి) రామా! భీమా!

చ. ఘనమిట వచ్చినట్టిపని ♦ మల్లమదేవియనుగ్రహంబునన్
గను మెదలించుపల్కల ♦ గా నొనరించితి మింతయుం గొఱం
తను బడకుండ ధన్యులము ♦ తన్మతి కిష్టముఁ గూర్పఁ గంటి మీ
మనుగడ చాలు స్వర్గపురి ♦ మార్గము పట్టియుఁ గన్ సుఖాంతమే.

రాము—రంగరాయాదుల లేనిభూమిపై బ్రతుకుటకన్న నీచ కార్యమున్నదా ?

భీము—నీచు లగుపరాసులువచ్చి పడకమున్న మనమే పొడుచుకొని రంగారాయునిం గలసికొందము గాక.

అందఱు—(కత్తులు సవరించుకొని పొడుచుకొన నుంకించుచున్నారు)

పాపా—[కత్తికి నమస్కరించి] ఓహో ! శస్త్రరాజమా !

చ. నినుఁ గులధర్మముం దలఁచి ♦ నేఁ డసునై చనునంతనుండియున్
గొనియు మహాప్రభావమున ♦ కుం దగ నీకు నిరర్గళప్రవృ
త్తిని గొనఁ జేసి ప్రోచితిఁ గ ♦ దే సకలారిగళాసృగాప్తినేఁ
డనువుగఁ దోఁచుంగడం దునిమి ♦ ధర్మపథం బిడు నాకు శస్త్రమా !

[కత్తి నెత్తుచున్నాఁడు. తెర పడుచున్నది.]

[అంత లక్ష్మన్నతో బుస్సి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

బుస్సి—లక్ష్మనా! పాపారాయఁ డెంతో సేనతో వచ్చి విజయరాముని హైదరుం జంపి మనసేనం బాఱఁదోలుచున్నాఁడఁట ! మా మందుగుండుసామా నంతయు నుపయోగింపుఁడని సేన కాజ్ఞాపించి మనకేదో నుపద్రవముగా నతఁ డిక్కడకు రాఁడు గద ?

లక్ష్మ—ప్రభువర్యా! పాపారాయనికి సేన లేదు. తనతో ని డెచ్చినాఁడు. తనపగతీర్చుకొని తాఁబొడుచుకొని కాలధర్మము నాఁడు. నీనీడచూచి నీవు భయపడినట్లు సేన కాజ్ఞాపించితివి. దమ్మెఱుఁగక తమలోఁ దారు గాల్చుకొని పెక్కుమంది చచ్చినారు. నూఱువేలకు మూఁడువేలును వారి వైమువేలకు నిద్దఱు సాగ్గు మాత్రము నిలిచి యున్నారు.

బుస్సి—శౌర్యనిధి యగుపాపారాయనింజూడ నాకు మనము వొడముచున్న దటు నచ్చువుము.

ఇద్దఱు —(నడచుచున్నారు. తెరలేచును. పడియున్న ముగ్గురు కనుపడుచున్నారు)

బుస్సి —[పాపారాయనింజూచి] అరరే! ఏమియీశౌర్యము! ఏమియీపరాక్రమము! ఏమి యీధైర్యము! ఏమి యీస్థైర్యము! మానధనం బగు నిమ్మహానుభావుఁడు చచ్చియును నాకు మిక్కిలి భయంబు పుట్టించుచున్నాఁడు. రక్తసిక్తాంగుఁడై గుడ్లెఱ్ఱఁజేసి మీసముపై చేయి వైచుకొని పొడువ వచ్చుచున్నట్లే యున్నాఁడు. ఆహా! మహాశూరుఁడా! యెంతసాహసము చేసితివి! నీ విట్టివాఁడ వని నే నెఱింగియు హైదరు మాట విని మోసపోతినిగదా! నీవు సజీవుఁడవై యున్న నిన్నిదేశంబున కధినాథుం జేసి నీవలన మేలు వడయుచుందును గదా! కటకటా! యెట్టిఘోరకృత్యము జరిగినది. లక్ష్మనా! నాకీపాపారాయనిం జూడం జూడ గుండె పగుల దుఃఖంబు పెచ్చుపెరుగుచున్నది. నే నిట నిలువ నోపకున్నవాఁడ. పోలంగంబునకుఁ బోవుదము రమ్ము.

ఇద్దఱు—(నడచుచున్నారు. అకటితక్షేపమున సభాస్థలము వగుచున్నది.)

బుస్సి—లక్ష్మనా! నీవు పోయి చినవేంకటరాయప్రభృతులం దోడ్కొని రమ్ము.

లక్ష్మ— [చిత్తము. నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.

[అంత దాసీలక్ష్మితోఁ జినవేంకటరావును, కంచుకియును, లక్ష్మనయుఁ బ్ర॥]

బుస్సి—[లేచి కుమారు నెత్తుకొని సింహాసనముమీఁద గూరు చుండఁబెట్టుచున్నాఁడు.]

అందఱు—[కరతాళధ్వనులు చేయుచున్నారు.]

బుస్సి—(కుమారుంజూచి) బాబూ! నీకుఁ గోత్రపరంపరను మొదలు బొబ్బిలిరాజ్యమంతయు నిచ్చితిని. మీ కెప్పటికి విజయనగరము చేతిక్రింద నుండ నక్కఱ లేదు. మీకు మే మెల్లప్పుడు తోడునీడ యుండెదము. లక్ష్మీ! నీ వీకుమారుం బెంచి పెద్దవానిం జేయుము. కంచుకీ! నీవు కాలము గడపిన వాఁడవు బుద్ధిమంతుఁడవు తగినవాఁడవై యిట్టి రాజ్యానుసంధానము చేయుచుండుము. మేము పోయివచ్చెదము. నీకు కావలసిన నిక్కుమారునకుం గావలసిన దేదియైనఁ జెప్పుము.

కంచుకి — దేవా! నీయనుగ్రహంబున నిక్కుమారున కన్నియు నున్నయవి. అయిన నిట్లుగాఁ బరమేశ్వరుని బ్రార్థించుచున్నవాఁడ.

[భరతపుత్రునిం గలసి పాడుచున్నాఁడు]

మంగళమహాశ్రీవృత్తము.

భూతలమునం జనులు ♦ పుణ్యమునఁ బొందుచును ♦ బొల్పదగు రీతి నుపకారం
బేతఱిని జేయునటు ♦ లీతులు నశించి గుణ ♦ మేగలుగునట్లుపహితంబుల్
నీతులిల పొసంగునటు ♦ నేలలవి పండినసి ♦ పిండునటు శత్రుభయమింతే
ఘాతముల నొందనటు ♦ సిద్ధముగ భక్తి విల ♦ సిల్లునటు జేయు పరమేశా.

హిందూస్థానీకాఫీ — మిశ్రగతి.

మంగళమఖిలేశా, శుభ — మంగళమఖిలేశా,
గురుతరదురితవినాశా, శ్రీశా, జయ॥ మం॥
పరమపురుష, విగతకలుష, పావన గుణభూషా,
వర-భక్తజనాధికపోషా, బహువేషా, సువిశేషా, జయ॥ మం॥

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

ఇది షష్ఠాంకము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ విద్యానిలయ ముద్రాక్షరశాల:— రాజమహేంద్రవరము, 1922.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA123B150
పుస్తకం పేరు	బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము
తారీఖు	29/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	103
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	NO
లేని పేజీలు	83,84
తయారు చేసినది	akshaya
పేజీలు విడదీసినది	thasin
	pratyusha
పరీక్ష చేసినది	thasin
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good